

ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZEZET KÖRNYEZET TÁRSADALOM
A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

WAGNER NÁNDOR SZOBRAIRÓL
BEREGI HELYZETJELENTÉS
VÁNDORISKOLAI DIPLOMÁK
F. L. WRIGHT • UNIT-SYSTEM
AZ ORMÁNSÁGRÓL
SÁROS, KUND és KOCSIS, MAKOVECZ,
BUELLA ÉS HERCZEG ÚJ TERVEI

MELLÉKLET: A TORONY ALATT
SZABADKAISZERZŐK SZABADKÁRÓL

2001/4

Az *Országépítő* terjesztésére irányuló ezévi erőfeszítéseink nem jártak komoly eredménnyel, ezért lapunk a következő évtől kevesebb hírlapárúsító helyen és könyvesboltban lesz megvásárolható. Felhívjuk a folyóiratunk iránt érdeklődő Tisztelt Olvasók figyelmét arra, hogy a rendkívül kedvezményes előfizetési lehetőség a jövő évben is folytatódik; az *Országépítő* egész évre 1600 forintért rendelhető meg, amely összeg tartalmazza a belföldi postaköltséget is. Az előfizetés a mellékelt csekken, vagy az ARTBÜRO-nál (1065, Bp., Nagymező u. 4.; telefon/fax: 3220-677 vagy 3432-959) lehetséges.

ORSZÁGÉPÍTŐ

TIZENKETTEDIK ÉVFOLYAM NEGYEDIK SZÁM

- 2 ERHARDT GÁBOR: Helyzetjelentés a Beregből (Beszélgetés a helyreállítás főépítészeivel)
- 5 VÁNDORISKOLA – Új diplomások és felvételi pályázat
- Ferencz Attila
 - Bán Zoltán
 - A Vándoriskolába felvettek pályamunkái
 - Bekecs, a ravatalozó átépítésének vándoriskolás pályázati tervei
- 14 HELYES GÁBOR: Unit-System – Frank Lloyd Wright épületméretezési rendszere
- 20 MAKK ISTVÁN: A Filozófia Kertje a Gellérthegyen (Wagner Nándor szellemi üzenete)
- 26 LUGOSI ÁGNES: Ormánság
- 34 TERVEK
- SÁROS LÁSZLÓ: Balaton-parti társas nyaraló
 - KUND FERENC ÉS KOCSIS JÓZSEF: Sopron, zeneiskola
 - MAKOVECZ IMRE: hódmezővásárhelyi színház és fedett uszoda
 - BUELLA MÓNICA ÉS HERCZEG ÁGNES: állatkerti szavanna-kifutó
- 45 HÍREK, BESZÁMOLÓK

MELLÉKLET: A torony alatt – szabadkai szerzők írásai Szabadkáról. Vendégszerkesztő: Boško Krstić
A címlapon és a hátoldalon Wagner Nándor: A Filozófia Kertje (Makk István felvétele)

E számunk a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával készült.

A folyóirat rendszeres támogatói az ORSZÁGÉPÍTŐ Alapítvány és a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagszervezetei: ARKER'S Kft., AXIS Építésziroda Kft., BAUSYSTEM Kft., BEÖTHY és KISS Kft., BÍOKÖR Kft., BODONYI ÉS Társa Építész Kft., DÉVÉNYI ÉS Társa Kft., EKLER Építész Kft., FELÜLETKÉMIA Kft., KÖR Építész Stúdió Kft., KÖSZEGHY Építész Bt., KUPOLA Kft., KVADRUM Kft., MAKONA Tervező Kft., MÉRMŰ Szövetkezet, PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., TRISKELL Kft., UNITEF-83 Rt, valamint a BONEX Építőipari Kft., a COMPART Stúdió Kft., és a SÁROS és Társa Építésziroda Bt.

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1074 Budapest, Barát utca 11. Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Kampis Miklós. Felelős szerkesztő: Gerle János. Nyomás: VEL Kft., Budapest. – **ISSN 0866-0069** – A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen az Art Bureau címen. A szerkesztőségi ügyintézés, szervezés, előfizetés új címe: Art Bureau Kft. 1065 Budapest, Nagymező utca 4., 1. emelet 128. telefon: 3432-959; telefon/fax: 3220-677. Ezen a címen a lap egyes számai is megvásárolhatók. Egy szám ára: 450 Ft. Előfizetési díj a 2001. évre: 1600 forint + külföldi előfizetőinknek postaköltség számonként. Megvásárolható az Írók Boltjában (Budapest, VI. Andrassy út 45.), a Fehérlófia Könyvesboltban (Budapest, VIII. József krt. 36.), a Balassi Könyvesboltban (Budapest, II. Margit u. 1.), a Műszaki Könyvruházban (1061, Liszt Ferenc tér 9.), a Lord Extra Kft könyvesboltjában (Hódmezővásárhely, Andrassy út 5-7.), és a Lyra Könyvesboltban (Vác, Piac u. 1.), a HÍRKER Rt. és a LAPKER Rt. budapesti és vidéki árusítóhelyein.

HELYZETJELENTÉS A BEREGBŐL

– beszélgetés a tákosi és gulácsi helyreállítás főépítészeivel –

Az Országépítő 2001/2 számában bemutattuk a Kós Károly Egyesülés tervezőinek a beregi helyreállításhoz készített títustervet, és beszámoltunk a munka elindulásáról. Terveink szerint a jövő évi első melléklet részletes összefoglaló ismertetést közöl a Kós Károly Egyesülésnek a helyreállításban kifejtett tevékenységéről, de a munka végének közeledtével szükségesnek láttuk, hogy az elsősorban az elmaradásra összpontosító sajtójelentések mellett addig is hiteles képet adjunk a Beregben történekről.

Erhardt Gábor: *Hogy állnak az újjáépítési munkák november elején, bő egy hónappal az eredetileg a politikusok által megjelölt szeptember 30-i határidő után a Kós Károly Egyesülés építészei által felügyelt Tákoson és Gulácson?*

Turi Attila: Először is ejtsünk pár szót a szeptember végi dátumról. Én úgy gondolom, nem biztos, hogy szerencsés dolog volt konkrét dátumot megjelölni, mivel a kormány nem tudta, vagy nem merete megtenni mindazokat a lépéseket, amikkel egy ilyen gyors befejezés feltételei megteremthetők lettek volna. Szeptember 30-a akkor lett volna reális, ha a területen a szükségállapotnak megfelelő közigazgatási és egyéb szabályokat vezettek volna be. Ha a kivitelezők szűz terepen mozoghattak volna. De nem ilyen körülmények között, ahol a közigazgatási eljárások lényegében a normál ügymenetnek megfelelően folytak. Tehát egy építési engedélyezési tervdokumentáció, amit mi csináltunk, ugyanolyan utat járt be, mint bármelyik építési engedély az ország területén.

Zsigmond László: Ez különösen a tulajdoni viszonyok miatt volt érdekes. A szerződés kötés a károsultakkal csak akkor volt lehetséges, ha a tulajdonviszonyok tisztázottak voltak. Ez okozta az időbeli csúszást, nem a tervezés, nem a kivitelezés, hanem az, hogy közigazgatásilag egyértelmű jogállapotot kellett teremteni, hogy a Közigazgatási Hivatal meg tudja kötni a lakóval a szerződést. Ilyet még szeptemberben is kötöttek.

Turi Attila: Hogy egyszerű legyen a dolog, húsz éve mindenki a kocsmában adta vette a telkeket, ezt tulajdonlapra nem vezették át, mert nem akartak illetéket fizetni. Ha fölépült egy ház, az nem került rá a tulajdonlapra. Az újjáépítéskor minden ilyen rendezetlenség a felszínre bukkott. Ez volt az egyik probléma, a másik pedig a második, harmadik és negyedik körös bontások kérdése volt. Voltak ugyanis épületek, amelyeket megfigyelés alatt tartottak és csak később derült ki, hogy jelentősen károsodtak. Ez volt az úgynevezett *második kör*.

Zsigmond László: A harmadik körbe azok a házak kerültek, amelyek felújítottak volna, ám a kivitelezés alatt derültek ki az életveszélyes hibák.

Turi Attila: És nyilván voltak olyanok, amelyeket egyszerűen nem volt gazdaságos felújítani. Ez a negyedik kör.

Végül is hány épületet bontottak el, építettek újjá, illetve újítottak fel a két településen? És hány épületet adtak át?

Zsigmond László: Tákoson 98 új házat terveztünk. Ezeknek a nagy része az áprilisban elfogadott 17 títusterv valamelyike szerint épült, de van 10-15 olyan ház, ahol a tervet a telekhez kellett idomítani. Csináltunk még 26 felújítást, ebből 14-nél tetőt, födémeket bontottak, tehát a falak maradtak. A többit alapig bontották vissza.

És hány ház van kész?

Zsigmond László: Két hete voltam ott, a 98-ból 72 adtak át. Minden ház tető alatt van, a befejező munkák folynak. November végéig mindet be fogják fejezni.

És Gulácson?

Turi Attila: Ott sokkal rosszabb a helyzet. Összesen 155 házat kellett felépíteni, ennek durván a fele van kész. További 20-25 ház áll átadás előtt. De a legnagyobb probléma az, hogy van négy olyan ház, amit tegnapelőtt tüztek ki. Borzasztóan elhúzódtak az átalakítások és a rendbehozatalok. Ott is 80 fölött van, amit átadtak már és kb. 100-120, amit még ki kell pofozni. 150 ház felépítése és közel 100 felújítása iszonyatosan nagy munka, és valahogy úgy érzékelem, hogy a gulácsi kivitelező nem tudja úgy kezelni a dolgokat, mint a tákosi.

Zsigmond László: Nemcsak ezen múlik a dolog. Mivel a dolgok menetét nem lehetett pontosan előre látni, időközben igen sok probléma adódott. Ezeket a problémákat a helyzet kezelésére fel nem készült, hierarchikus szervezetnek kellett megoldania, ami igen sok időt vett igénybe. Előfordult, hogy valakit kiköltöztettek a házából és a kár mértékének megállapításáig a kertben kellett laknia, sátorban, vagy jobb esetben a nyárikonyhában. Meg kellett állapítani, hogy elbontandó, vagy felújítandó-e az épület. Aztán következett a kivitelező gazdasági számítása. A két döntés nem volt mindig összhangban. Aztán ugye az emberi kapcsolatok. Nem mindegy, hogy kié az a ház.

Az embereknek alapvetően érdekük volt az, hogy lebontásuk a régi házaikat és újakat kapjanak helyettük? Lehet azt mondani, hogy ez egy újabb, aranyat hozó árvíz volt?

Zsigmond László: Nem hiszem, hogy ez lényeges szempont. Az embert kiköltöztetik a házából több hónapra, lehet, hogy 5 fok van éjszaka és sátorban kell lakni. Nyáron még el voltak azzal, hogy van egy kerti csap, a kádát kitétték az udvar közepére és abban fürödtek. A csillagokat lehetett nézni a kád-ból. De azért egy idő után az ember megunja ezt. Fél évig teljesen ki lettek zökkenve a megszokott életvitelükből. A saját telkük felvonulási terület volt és nem tudták, hogy mikor mi történik ott. Először nyilván bizalmatlanok voltak, de ez egy idő után megváltozott, mert látták, hogy tisztességesen mennek a dolgok. De akkor is az ő telkük volt feldúlva.

Turi Attila: Szerintem is azaz elsődleges, hogy szeretnének végre nyugodtan a saját portájukon élni az ottaniak, de ugyanakkor úgy érzik, hogy azért az járt jól, aki házat kapott.

Zsigmond László: Utólag már biztos. Az elején volt egy csomó ember, aki nem bízott az ígéretekben. Igyekeztek menteni, ami menthető volt.

Turi Attila: Amikor aztán felépültek az első házak, és lehetett látni, hogy milyenek, felerősödött az emberekben a bontási hajlam. Most azonban, hogy jön a tél, jó ami van, most már ne bontsanak. Szóval hullámzó volt a dolog.

És a kivitelező? A kivitelezőnek érdeke volt, hogy minél több új házat építsen?

Zsigmond László: Nem. Neki egy építési-szervezési feladatot kellett megoldania és a számára az volt a legfontosabb, hogy minél hamarabb megszűlessenek a hivatalos döntések, minél előbb nekiláthasson amunkának. Természetesen az új ház szervezés szempontjából jobb, mert lehet tudni, hogy milyen munkából áll. A felújításnál sok lehet a meglepetés. A felújításban neki egy érdeke van, hogy minél korrektebb műszaki megoldást találjon a garanciális javítások elkerülése érdekében.

És mi volt az építésszek feladata az újjáépítésben?

Turi Attila: A legelején az volt a legfontosabb, hogy egyáltalán bekerüljünk. Mint az tudható, hat tervünk ott volt az ajánlati tervek között.

Zsigmond László: Ezt úgy értük el, hogy csak mi, a Kós Károly Egyesülés azonnal leraktunk az asztalra 24 tervet és részt vettünk minden megbeszélésen, egyeztetésen. Az építésszeket hárman képviselték a kezdetektől: Kulcsár Attila, Mányi István és Attila. Három megbízott építész, akik képviseltek valamiféle erőt. Egyikük a Szabolcs megyei Kamara vezetőjeként, Mányi az árvíz utáni újjáépítésben tapasztalattal rendelkező, saját irodát működtető építészként. A harmadik pedig a Kós Károly Egyesülés volt, amely időben felismerte a feladatot.

Turi Attila: A legtöbb tervet mi adtuk. A legtöbb házat e tervek alapján építették, és mi tudtunk a leggyorsabban reagálni a felmerülő problémákra. Mányinak jó kapcsolata volt a kivitelezővel, ami azért volt fontos, mert a mi sorsunk a kivitelezői konzorcium döntéseitől függött, velük voltunk kapcsolatban. Kulcsárnak pedig a helyismerete volt fontos. Az ő helyét később Tóth László, a nyíregyházi főépítész vette át.

Ő volt a tervezéskor és az engedélyezési tervek készítésekor az összekötő kapocs.

Zsigmond László: Így van. Ő volt a fővállalkozó. Ő is szerződött a katasztrófavédelemmel. Ő kapta meg a szerződéseket, amelyek alapján mi a terveket készítettük, ő hajtotta be a pénzt, ő szorgalmazta, hogy a tervek időben készen legyenek. Ővé volt a felelősség, s ez nem kis dolog, mert az összes terv rajta futott keresztül. És hetente ő járt egyeztetni.

Turi Attila: A katasztrófavédelem azt hitte, hogy ha neki vannak ajánlati tervei és van kivitelezője, akkor minden rendben van, lehet kezdeni az építkezést. Ez nagy hiba volt. Az épületeket konkrét helyre kellett adaptálni, az ajánlati tervhez statikai, gépészeti és egyéb kiegészítéseket, vagyis kiviteli tervet kellett készíteni. De ott volt a közigazgatási eljárás, a szerződéskötés, a tulajdoni lapok beszerzése, az emberekkel való megállapodás, hogy akkor hány m²-es volt az ő háza, és mekkorát választhat most. Ez a két dolog kellett ahhoz, hogy aláírt szerződés legyen: elfogadott terv, és hogy a kivitelező tudja, mit kell csinálnia. Az ajánlati terv tulajdonképpen fontos, de abból még nem lehet megépíteni a házat. Rá kellett ébreszteni a kivitelező konzorciumot arra, hogy megfelelő műszaki tartalmú tervek nélkül nem tud nekilátni a munkának. Ezért jött létre a szerződés Mányin keresztül az engedélyezési, a kiviteli tervdokumentációk elkészítésére, a művezetésre és egybekre.

Hogy folyt a művezetés ?

Turi Attila: Augusztus végéig a vándoriskola lent tartózkodó tagjai segítségével. A vándorok felmérték a telek adottságait, a felmerülő változtatási igényeket. Az engedélyezési tervek ezek alapján készültek. Az épületek kitzűzésénél, a kezdés problémáinak kikűszöbölésénél is segédkezniük kellett. Ma Tákoson már nincs szükség állandó felügyeletre, Zsigmond Laci heti rendszerességgel jár ellenőrizni. Gulácson pedig Farkas Miklós barátunk hetente háromszor továbbra is ott van. Ő csengeri építész kivitelezőként jó helyismerettel rendelkezik és a gondolkodásmódja is igen közel áll a miénkhez.

Milyen lehetőséget adott az állandó jelenlét az egyedi problémák kezelésére?

Zsigmond László: Még a konzorciummal való megállapodás előtt összeült az összes tervező, hogy tisztázzuk a tervezés számára elfogadható feltételeit, hogy egyáltalán milyen szerződést kell kötni az adaptálásra. Ez nem volt egyszerű, mert a katasztrófavédelem teljesen másképp gondolta a dolgot. Utána fölmerült, hogy rendben van, adaptálunk, de aztán mi lesz? Hogy fogjuk ezt a dolgot csinálni? Nem volt semmiféle megállapodásunk a konzorciummal. Még azt sem tudtuk, hogy a konzorcium

Épülő gulácsi házsor, 2001 késő őszén (Reischl Gábor felvétele)

akar-e velünk beszélgetni, mert még egyszer sem keresett meg bennünket. Volt egy tárgyalás, amikor megállapodtunk arról, hogy milyenek lesznek az adaptálás feltételei, mit tudunk elfogadni. Milyen jogi, műszaki és egyéb feltételek szükségesek a munkához? Látszott, hogy az adaptálás csak úgy lehetséges, ha valaki folyamatosan tartja a kapcsolatot az emberekkel. Én kijelentettem ezen a beszélgetésen, hogy lehetetlen úgy adaptálni a terveket, hogy az emberekkel nem tárgyalunk. Ez elképzelhetetlen. A többiek is osztották ezt a véleményt. Aztán hogy ki hogy tudta ezt megcsinálni, nem tudom. Mi Gulácson, Tákoson tudtunk embereket biztosítani a folyamatos kapcsolattartásra. Ez volt a mi módszerünk. Lényeges volt, hogy legyen ott közülünk valaki. Mi tudtuk, hogy a vándorokra számíthatunk. Ez nagyon fontos szempont volt, hogy mindig van ott valaki, akihez lehet fordulni és aki közvetíteni tud. Másrészt azt csináltuk, hogy beültünk egy autóba, lementünk hatan, egy napot lent voltunk és akivel lehetett beszélgettünk a majdani lakók közül.

A kivitelező tudta tolerálni ezt?

Turi Attila: Semmi köze nem volt hozzá. Az elején Bán Zolinak kettős feladata volt. Az egyik az volt, hogy biztosítsa a művezetést a kitzűzéstől kezdve. A kivitelező először úgy jelent meg a településen, hogy volt egy építésvezető-szerű, művezető-szerű emberük, akinek nem volt még egy rendes mérő-

szalagja sem. Végül én adtam pénzt Bán Zolinak, hogy menjen el, vegyen egy szalagot és csinálja meg a kitűzést. Magyarul: be kellett őket tanítani, tehát ők is akkor kezdtek el fejlődni. Letettek három konténert, volt egy főnök, volt egy titkárnő meg egy építésvezető. Ezzel kezdték a munkát. Csak akkor mérték föl, hogy mi lesz a feladat. Ők sem tudták. Egyszer csak rájöttek, hogy ez kevés, hoztak még két embert. Odaállították őket Zoli mellé, ő elmondta, hogy mik a szempontok a kitűzéskor, utána átvették és attól kezdve nálunk többet nem kellett kitűzni. Ha valahol kérdés volt, segítettünk. Kellott legalább másfél-két hónap az elején, amíg megtanulták ezeket a fogásokat és attól kezdve már viszonylag egyszerűen ment. Természetesen minden egyedi megoldáskörül voltak apró problémák.

Tehát a kivitelező illetve a tervező tudta követni az egyediséget, ami a helyszíni adottságokból származott.

Zsigmond László: Ez megállapodás kérdése volt. Mi az elején leültünk a kivitelezővel és azt mondtuk, hogy ilyenek az adaptálandó tervek. Ez az alapkínálat. Az előzetes tapasztalatok azt mutatták, hogy a konzorcium a legegyszerűbb megoldásokban gondolkozott. Műanyag ablakok, a legprimitívebb burkolatok, pvc, nem tudom én, mi. A tornácokon greslap, ami neki a legegyszerűbb. Így indult. Akkor közöltük, hogy nem, tessék megnézni, hogy mi van a szerződésben, az engedélyezett tervben, mert amikor a szerződést kötötték, már megvoltak az alaptervek. Akkor az miért mond annak ellent, amit ők akarnak. Ettől kezdve jöttek a kemény, szigorú megállapodások. Ebben partnernek kellett lennünk nekünk is. Valahol engednünk kellett, másutt viszont kötöttük az ebet a karóhoz, hogy márpedig csak cseréptető lehet, mégpedig piros agyagcserép. A vakolat tagozatokat például nyolc, általuk felajánlott profilból állíthattuk össze. Ez megegyezés volt. Mi helyzeti előnyben voltunk Tákoson, mert az ÉPKER jól haladt és a többiek látták azt, ami ott folyik és könnyebben el is fogadták.

Turi Attila: Ezek elfogadtatásában nagy szerepük volt a helyi építészeknek, Mányinak is, de azért bátran mondom, hogy a Kós Károly Egyesülésnek is, részben a neve, híre miatt.

Zsigmond László: A tervezőknek egységesen kellett felépíteni, egyeztetett taktika és akarat szerint.

Turi Attila: Ez az egyik dolog. A másik pedig az, hogy itt történtek bizonyos megállapodások, amelyek aztán tovább finomodtak az egyes kivitelezőkkel. Laci iszonyatos munkával, a vándoriskolásokkal rá tudta venni az ÉPKER-t arra, hogy egyedi tornácpilléreket csináljon. Tákoson látszik, hogy az ilyenfajta részletek sokkal finomabbak, sokkal jobban megoldottak, mint nálunk, Gulácson. Én ugyanerre képtelen voltam rávenni a NYÍRÉP-et, viszont én meg azt tudtam elérni, hogy a tornácok fafödémekkel készüljenek. Gulácson meg Tákoson is ügyeltünk arra, hogy az épületek csak a legszükségesebb mértékben legyenek megemelve. A környezet karaktere ezt kívánta. Olyan primitíven működik ez az egész, és mégis mennyit kellett harcolnunk mindenért! Hogy ne csupaszi homlokzatok legyenek, hanem pofája legyen a háznak. Rá kellett venni őket, hogy normális cseréppel fedjék a házakat, hogy viszonylag normálisan próbáljanak meg színeznit. Rá kellett venni őket bizonyos részleteképzések elkészítésére. Hogy ez fatornác vagy rendes pillér, végül is mindegy. Rá kellett őket venni, hogy normálisan telepítsék a házakat. Hihetetlenül primitív dolgok ezek.

Zsigmond László: A telepítés nagyon érzékeny dolog. Képzeld, hogy ott áll a tulajdonos, folyamatosan tördeli a kezét,

hogymiórt olyan alacsonyra alapozzák a házat. De a mértékadó vízszintre nem lehetett tenni a házat, mert akkor most minden ház egy méterrel magasabban állna. Ami abszurdum. Meg kellett értetni velük, hogy nem az a vízszint. Ez egy védekezési stratégia eredménye volt. Ha nem vágják át a 41-es utat akkor itt nem lett volna árvíz, kevesebb épület ment volna tönkre, de a víz elsodort volna 8 vagy 16 falut. Lehet, hogy egy ilyen eset előfordul ötven év múlva, de akkor teljesen más lesz a szituáció. Ehhez a mostani vízhez nem lehetett igazodni.

Turi Attila: Ezt nagyon nehéz volt megmagyarázni az embereknek.

Nem tudjuk, hogy hosszú távon bennünket igazol-e az idő, de mit láttok most, milyen tapasztalatokkal zárul az újjáépítés az ott lakók és saját magatok számára?

Zsigmond László: Először is ez egy nagyon uras válasz volt a kormány részéről az árvíz után. Olyan minőségfejlesztést kaptak az itt lévő települések és az itt élő emberek, amelyet 50-100 éve nem. Ez biztos. Hogy ennek a lebonyolítása milyen volt? A lehetőségekhez képest jó. A közigazgatási oldalon lett volna mit javítani. A problémák többsége itt jelentkezett. Más kérdés az igazságosság. Ez mindig fölmerül az emberekben. Azt mondom, hogy ebben az esetben a döntés jó volt. Akinek kalyibája volt az nem kaphatott helyette kalyibát. Akinek felújított háza volt, új fürdőszobával, konyhával, az nem kaphatott annyival jobbat. Tehát egyformát kapnak az emberek. Négyzetméterre különbözöt, de műszaki tartalomra egyformát. Ez nem igazságos, de abszolút korrekt.

Végül is azért az emberek meg vannak elégedve.

Zsigmond László: Kétféle szempont van. Van egy anyagi része a dolognak, amivel mindenki maximálisan meg van elégedve. A lelki szempont ezzel nyilvánvalóan nem összemérhető. Ott volt a régi háza, abban született, abban lakott az apja, abban zajlott az élete. Most áll egy új házban, ami gyönyörű, de nem az övé. Nem ő küzdött meg érte a maga módján. Ez bizonyos szociális és lelki feszültségekhez vezet, kell egy idő ahhoz, hogy az övé legyen, a sajátjának érezze. Az épületek körül még sár van, meg kell, hogy nőjenek az új növények, fák, bokrok, fű. Az utakat le kell takarítani, a szemetet el kell hordani. Tehát rengeteg feladat van még, amit nekik kell megcsinálniuk. Hogy mikor, milyen módon jutnak a végére, hogy tudják bedolgozni a saját kicsi energiájukat, hogy lelkileg ez az övék legyen, azt nem lehet megmondani. Azt gondolom, legalább két három év, míg ez bekövetkezik.

Ferencz Attila és Bán Zoltán, a 2001 szeptemberében diplomát kapott vándoriskolásoka diplomavédésés vándoriskolásfelvételi alkalmából.

VÁNDORISKOLA

DIPLOMÁS VÁNDOROK, 2001

Ferencz Attila

Eltelt 3 év, életem egy újabb korszaka lezárult. Kiálltam a próbát; bizonyítékul egy épület szolgál, melyet Mesterem útmutatásaival, de önállóan terveztem. A ház otthont ad egy családnak, s egyben a falu betegeinek is támaszt nyújt, mint gyógyszerár. A vándorlás véget ért.

Nem is volt olyan rég, mikor útnak indultam. Éltem bennem egy kép, ahogy a mester segédeivel, tanítványaival körülvéve dolgozik. Épülnek a házak és „épülnek” az emberek. Úgy képzeltem, ezt csak így lehet megtanulni. El kell lesni a mestertől a fogásokat...

Jó szerencsém összehozott Sáros Lászlóval. A Sáros és Társa építészirodában eltöltött év sok olyan élménnyel és tapasztalattal ajándékozott meg, mely később útmutatóként szolgált az egyetememen is. Megtanultam, hogy milyen súlyuk van a vonalaknak. Megtapasztaltam az alázatot mellyel az építésznek a feladathoz, a megrendelő igényeihez és az adott környezethez kell viszonyulnia. Példamutatást kaptam alaposabból, igényességéből, emberségből és tartásból, az adott szó erejéből, és még sok másból. Sáros László volt az első mesterem. Hálával tartozom neki. A mester és felesége, Tenkács Márta jóvoltából alkalmam volt megismerkedni a Kós Károly Egyesüléssel, és a Vándoriskolával. Rendszeresen dolgoztak vándorépítész az irodában, így lehetőségem nyílt megismerni Kuli Lacit, Pintér Balázst, Lőrincz Ferit és a feleségét L. Balogh Krisztinát, Kurucz Szabolcsot, Kertész Attilát és Gulybán Edét. Élmény volt részt venni az Egyesülés konferenciáin, s személyesen is megismerkedni országos hírű építészekkel, mesterekkel.

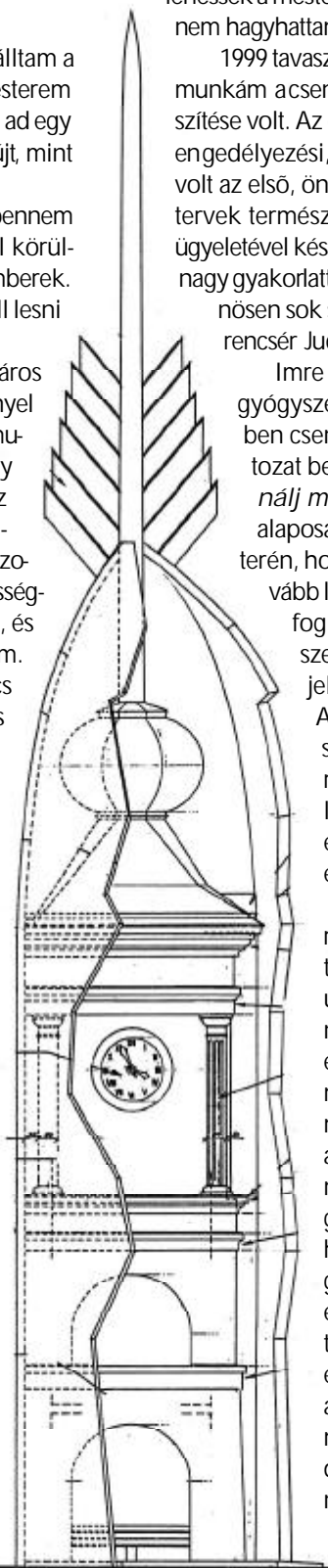
Az egyetem vége felé, diplomázáshoz közeledve öten meghívtuk Ekler Dezsőt, legyen a komplex terv elkészítésében konzulensünk. Sok tanulsággal jártak a vele folytatott beszélgetések, a tervek jól sikerültek. Felkértem; legyen a diplomamunkám elkészítésében is segítségemre. Kitaláltunk egy feladatot, elkezdtem dolgozni, s közben '98 szeptembere lett. Egyértelmű volt számomra hogy jelentkezsek vándoriskolásnak. Felvettek. Másnap már az Ekler Építész Kft.-ben húztam a vonalakat. Nagyobb léptékű feladatokba tudtam bekapcsolódni Kövér István és Kovács Gábor, volt vándorépítész mellett. Nagy hatással volt rám Dezső racionalizmusa, ugyanakkor a házaiba beoltott érzelem és gondolat egymásra hatása. Mindenre kiterjedő figyelme, feszes, dinamikus jelleme alapvetően meghatározta az iroda hangulatát. A félév gyorsan eltelt, közben megszereztem a diplomámat is. Tizenéves korom óta, amikor megismertem a

sárospataki Művelődés Házát, érdekelték Makovecz Imre munkái. A Vándoriskola lehetőséget nyújtott arra, hogy részese lehessen a mesterművek megvalósításának. Ezt a lehetőséget nem hagyhattam ki, jelentkeztem hát az irodájába tanoncnak.

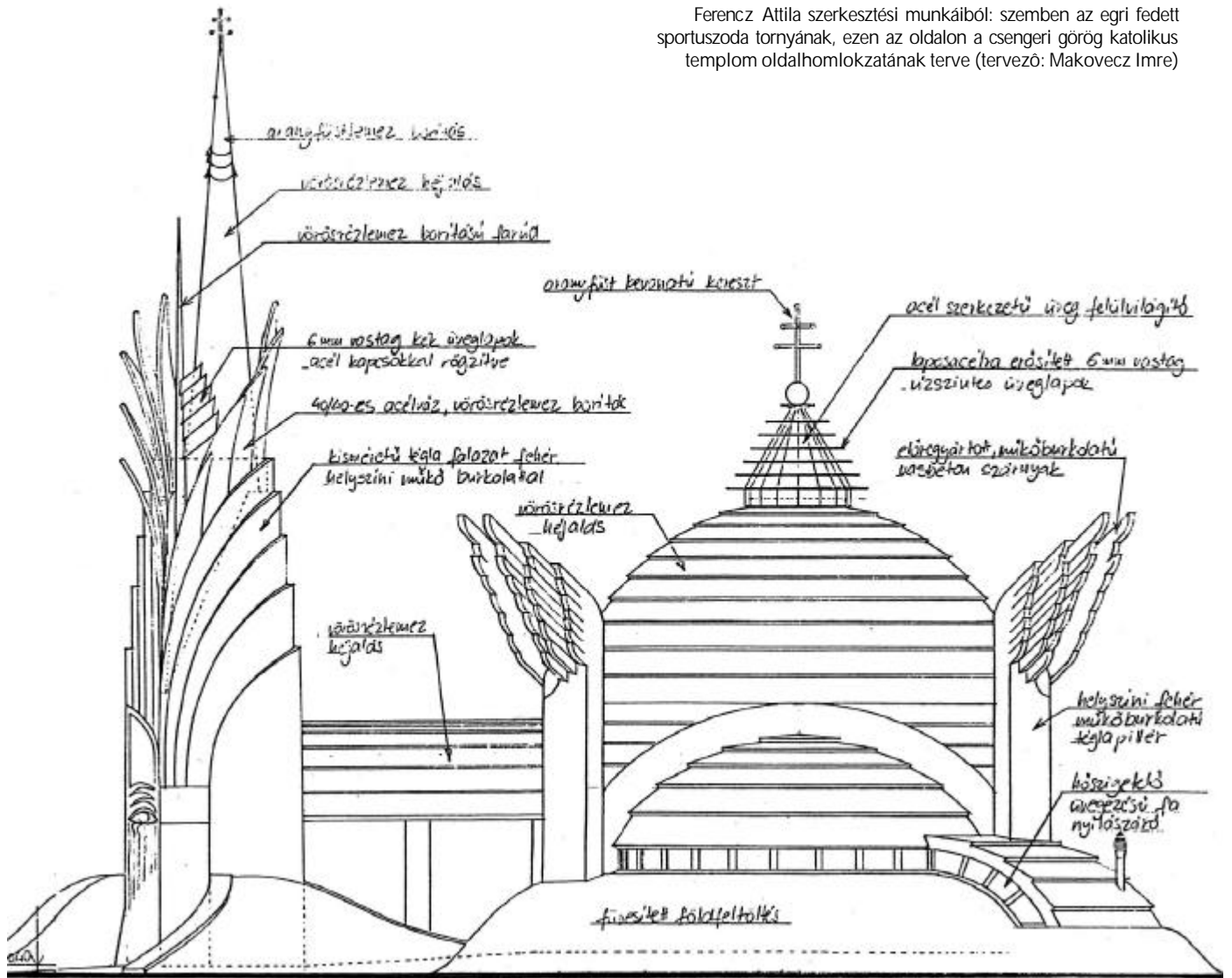
1999 tavasza már a Makonában köszöntött rám. Az első munkám acsengeri görögkatolikus templom tervének elkészítése volt. Az épület végigkísért a Makonában töltött éven, engedélyezési, kiviteli tervek, s végül a művezetések. Ez volt az első, önállóan végigrajzolt és megépült épületem. A tervek természetesen a mester útmutatásai alapján, és felügyeletével készültek. Biztonságérzetet nyújtott a tudat, hogy nagy gyakorlattal rendelkező építészek között vagyok. Különösen sok segítséget kaptam Várlaki Erzsébettől és Gerecsér Judittól.

Imre bácsitól kaptam a diplomamunkámat, egy gyógyszerár tervezését Tiszasülybe. Azóta is fülemben cseng a mester dörgedelme a harmadik tervváltozat bemutatásakor: *Ez nagyon „makoveczes”, csinálj mást, olyat, amilyen te vagy!* A tanítványnak alaposan meg kell ismernie, majd túl kell jutnia mesterén, hogy megtalálhassa saját arcát. Ha nem tud tovább lépni, egész életén keresztül csak másolatokat fog készíteni. Dr. Mester Lajos tiszasülyi gyógyszerára terveinek elkészítése után fia, Balázs is jelezte, hogy szeretne egy új patikát építeni. Az ő házukat is én tervezhettem meg, a mester szárnyai alatt. A tervezésen túl élmény volt részt venni előadásain, művezetésein, tárgyalásain. A Kecse utca 25. hangulata, a ház belső élete, az itt dolgozó emberek közössége jó emlékekkel ajándékozott meg.

A mozgalmas és tanulságos év után a nyarat Kecskeméten, Farkas Gábor irodájában töltöttem. A séták az árnyas fasorral övezett utcákon remek kikapcsolódást, és új élményeket kínáltak. Számtalanszor bukkant elém egy-egy ismerős formavilágú épület, mely a mesterem keze nyomát viselte. A jellegzetes, mások által is alkalmazott kerámiadíszítés, aminek Farkas Gábor igazi mestere, Kecskemét kultúrájában gyökerezik. Az iroda jó hangulatú, barátságos, nyugodt hely volt. Családi házak vázlat- és engedélyezési tervein dolgoztam. A gyorsan elkészülő, mutatórajzok és a fegyelmezett, aprólékosan kidolgozott tervek egyaránt jellemzőek az irodára. Gábor egy művezetés kapcsán több épülő vagy már átadott, Kecskemét környéki házat megmutatta, s részese lehettem néhány, megrendelőkkel és kivitelezőkkel folytatott tárgyalásnak is. Épülő diplomatervem miatt kevés időm jutott az elmélyülésre, de megpróbáltam eltanulni a mestertől, amit lehet.

Ferencz Attila szerkesztési munkáiból: szemben az egri fedett sportuszoda tornyának, ezen az oldalon a csengeri görög katolikus templom oldalhomlokzatának terve (tervező: Makovecz Imre)

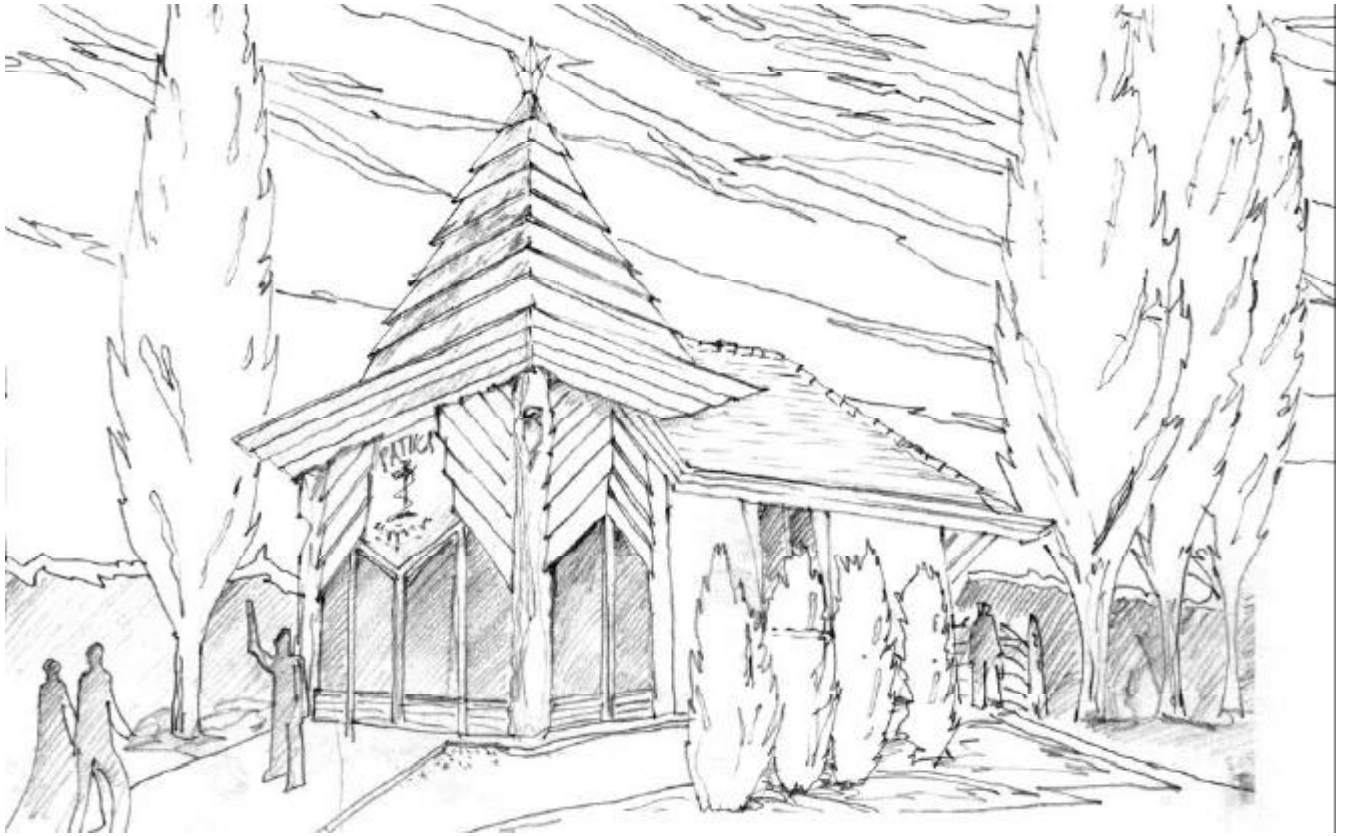
Novemberben Pécssett kezdtem dolgozni. Dévényi Sándor minden háza egy megvalósult történet. Ezt akartam megtanulni, ha egyáltalán lehet. Élményszámba mentek a művezetések. Jó volt együtt dolgozni a fiatalokkal, Baranyai Bálinttal és Halas Ivánnal, aki már szintén végigjárta a vándorutat. Az iroda családias hangulata, éjszakába nyúló vörösboros beszélgetések, pályázatok, közös ebédek a kiskocsmában felejthetetlen emlékek. A tavasz újabb váltást hozott. Ismét Budapest.

Vándorlásom utolsó állomása a Kör Építész Stúdió. Mestereim Krizsán András és Ertsey Attila sok hasznos ismerettel ajándékoztak meg. András gyakorlatias dinamizmusa és Attila higgadtsága jól kiegészítik egymást. Az építészeknek a mesterséges környezetünk alakításán túl a természetre is egyre inkább oda kell figyelniük, addig, amíg egyáltalán van mire. A természet nem zsákmányolható ki a végtelenségig. Rengeteg megújuló energiaforrás létezik, amit ma még alig hasznosítunk. A felelősség nem kis mértékben az építészeket terheli. Az iroda fejlődik, gyarapszik, egyre nagyobb feladatok elé néz. A fiatalos, baráti hangulat a hatékony munka záloga.

A Vándoriskolának mindez csak az egyik oldala. Az ember vándorként részese lesz egy közösségnek, amely a szak-

ma elsajátításán túl emberi és szellemi fejlődéséhez is biztos hátteret nyújt. A mesterei védőszárnya alatt kipróbálhatja magát, megteheti az első lépéseket. Minél többet tapasztal valaki, annál közelebb jut önmagához és a világhoz. Ezt segítette elő az önképzőkör is, melynek keretében neves hazai és külföldi építészekről tartottunk előadásokat; ha mód volt rá, vendégül is láttuk őket. Ilyenkor gyakran éjszakába nyúltak az összejöveteleink. Pályázatokon mérhettük össze találmányunkat, önálló kurzusokon vizsgáltuk az építészet mélységeit Kampis Miklós, Kálmán István és Makovecz Imre segítségével. Elévülhetetlen érdemei vannak Salamin Ferinek, aki nemcsak mint mester, de mint a Vándoriskola titkára, rengeteget tett, és tesz a vándorokért. Közös kirándulások, táborok alkalmával lehetőségünk nyílt megismerni egymást. Felejthetetlen pillanatok töltöttünk együtt Erdőbényén, Szerencsen, Keszthelyen, Tokajban, Erdélyben, falvaiban, és még sok gyönyörű helyen.

Jó volt vándoriskolásként lenni. Úgy érzem megérte az áldozatokat. Köszönöm feleségemnek, hogy megértő és hű társam volt az úton. A Vándoriskolától megkaptam mindazt, amit az egyetemről nem. Most szomorú a szívem, mint mindig, ha búcsúzni kell. De ez a búcsú nem igazi búcsú. A vándorút véget ért, de az élmények mind e közösséghez csatolnak.

Ferencz Attila két diplomaterve. Fent és balra: Tiszasüly, Mester Lajos gyógyszerterá; lent és jobbra: Tiszapüspöki, Mester Balázs gyógyszerterá és lakóháza

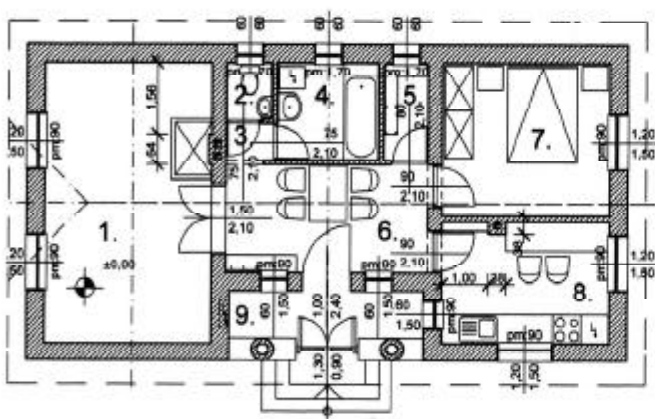
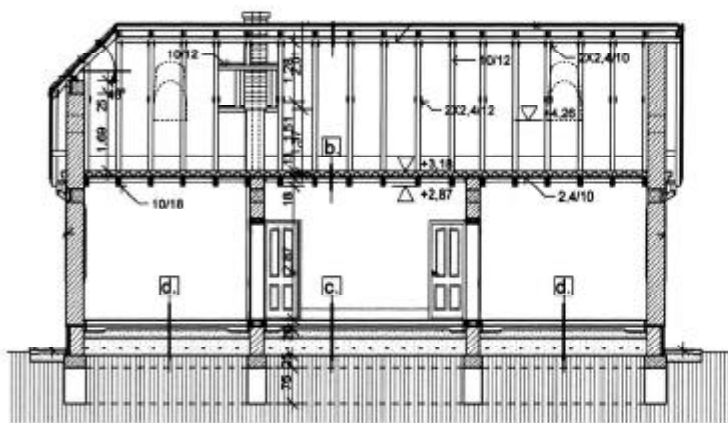

Bán Zoltán

1997 nyarának elején kezdődött. Diploma előtt kézhez kaptam a levelet a Vándoriskola pályázati felhívásáról. Az Egyesülésről, törekvéseikről és az organikus építészetről halvány fogalmam se volt. Tehát nem céltudatosan jöttem a Vándoriskolába. Az első indítóok a pályázati kiírás anyaga, valamint a „befulladt” diplomamunkám (nem lett kész időre) és az elkövetkező szabadidő okán kezdtem el a munkát. Azóta sem találkoztam ilyen jó feladattal a felvételi témák között (Hajós Múzeum, Zebegegy). Felvettek, s ezt megtiszteltetésnek vettem. Terveim, céljaim nem voltak. Építészeti gondolkodásom fellengzős, racionalitástól mentes volt. Töredékeit ma is keresem.

tudatosságot és magas színvonalat tapasztaltam itt. Ez azóta sem változott. A vonalzót ritkán tudtam megérinteni a monitor előtt. Új eszközzel tanítottak meg itt „rajzolni. A tervezőprogram mindennapi eszközöm azóta. Jankovics Tibor tájékozottsága és szilárdsága példa értékű számomra. Ugyanakkor nem értettem azt az embert, aki fél napot autóban ült, fél napot tárgyal, fél napot művezetett, este nyolckor pedig az asztalhoz ült és fűtőrészeve tervezni kezdett. Sok jó kedélyű, vendégszerető emberrel ismerkedtem meg Keszthelyen. A Forma Rt. Irodai felszereltségét és munkamorálját azóta is keresem. Nagyon szerettem Keszthelyt.

Harmadik állomásom a Kvadrum Építésziroda, az első állomáshely, ahol „elengedett kézzel” is kellett dolgoznom, s

Első állomáshelyemen meg is kaptam az első impulzusokat, amelyek megalapozták a továbbiakban vándoréveimet. Mesterem, Bodonyi Csaba szavaira kezdetben alig figyeltem, de idővel belém ivódtak. Amit akkor nem tudtam értelmezni, mára világosabb lett. Az idővel való küzdelmem azóta is megmaradt. A légkört nagyon szerettem, de Miskolcot nem tudtam megszokni. Nem érttem Bodonyi Csaba bezárkózó személyiségét. (Én sem voltam valami nyílt.) Ugyanakkor ma már tudom, hogy rá mindig lehet számítani. Tisztában van a vidéki élet erejével. Ő rakott végül is „gatyába”. A legnagyobb feladat óráhárult.

Következő állomáshelyem Keszthely. Nem titkolom, a Balaton parti pihenés gondolata motoszkált fejemben, de ezt áthúzta Jankovics mester munkamorálja, s így a Balatont éjszakai fényben láttam legtöbbször. Keszthely és a Forma Építésziroda egészen más világ volt. Szigorú fegyelmet, rendezettséget, cél-

ez nagyon szokatlan volt. A keszthelyi munkatempót itt kétfelével kellett szorozni. Ez volt a legnehezebb. A tetőtéri elszigeteltséget Balassa Endre sziporkázó humorral oldotta. A Kvadrum olyan, mint egy kávéház, ahol mindig történik valami. Mesterem Zsigmond László szakmai tudása kimeríthetetlen, amit munkáimban is tapasztaltam. Nagyfokú szervezőképességét a mai napig csodálom.

Furcsa váltás következett a Kvadrum után, Sáros Lászlóhoz vándoroltam tovább. Laciéknál az első időszak a magammal cipelt kvadrumos munka miatt zaklatottan telt. Világos lett számomra, hogy ezt így tovább nem lehet csinálni. Lacival való beszélgetés, és a tőle kapott segítség átlendített ezen az akadályon. A felelősségvállalást Sáros László világította meg számomra. Most ismét családi légkörrel találkoztam, s annak ellenére, hogy a mendemondák Lacit szigorú embernek festették le, ezt merőben másként éltem át. Segítőkétségük példaértékű. Munkáim során szabad kezet kaptam, ugyanakkor mindig mellettém állt Laci, mint igazi mester, s korrigálta hibáimat. Megbízott bennem. Művészetről, társadalomról vagy bármilyen témáról jól el lehetett vele beszélgetni. Szülővárosa Jászberény iránti szeretete, sőtani munkássága követendő példa. Az iroda nyugodt légköre ösztönzően hatott az alkotásra. Mindenre kiterjedő figyelmük meglepett, például a délutáni közös sütemény- és fagyaltevésektől a névnapok megünnepléséig. Nem szívesen hagytam ott őket.

Az ötödik állomás az Axis. Furcsa, új állapottal találkoztam itt. A Kvadruméhoz hasonló szabad, önálló tervezők közé csöppentem, ahol mesterem Salamin Ferenc engem is tervezőként kezelte. Állandó küzdelme azért, hogy szabadkézi látványrajzokat

készítsek, kudarcba fulladt. Rájöttem, hogy elfelejtettem rajzolni. Hogy a kínlódásnak véget vessék, a számítógépet vettem segítségül, s ezzel Salával is sikerült közös nevezőre jutnom. Emberi mentalitása, türelme, világnézete nagyon tetszett. Megdöbbentett, hogy bármilyen elképzelésemet hagyta érvényesülni. Mindig meg tudtuk találni a közös álláspontjainkat. Kovács Ági vándortársammal nagyon jól megértettük egymást. Nagyszerű embernek ismertem meg Vincze Lacit.

Utolsó állomáshelyem Kravár Ágnes és Szentesi Anikó irodája. Azóta is a Paralelben vagyok. Munkáink nagy többségében Ágnes társtervezőjeként dolgozom. Jó hangulatú iroda kis létszámmal, nagy munkákkal. Csodálatra méltó Ágnes és Anikó határozottsága és kitartása. Kellemes, ugyanakkor kemény munka folyik itt. Nem a jól berögzült rutin az irányító. Sokszor új, szokatlan gondolatok a munka kiindulópontjai, vállalva a megrendelővel való küzdelmet is. Anikó visszafogottsága, tisztelete a dolgok iránt kedves számomra.

Zárszó: Sikerült sok embert és a magyar organikus építéset kiválóságait megismernem. Gondolatiságuk megváltoztatta korábbi világnézetemet. A kiüresedett, nyugatot majmoló és csak utánozni tudó design építéset ma már nem keresem. Építésetiműveltségem lényegesen bővült.

A vándorok nagy többsége nehezen tudja megtartani önálló gondolatait illetve előadni azokat mestereik erős hatása alatt. Az irodákban betöltött hierarchiában a vándor a legalsó fokon áll. Ez a munkáik díjazásában is tettenérhető, gyakran ez az egyik oka, hogy a vidéki irodák kevésbé népszerűek. A budapesti vándorok, valamint a családostok nem merik felvállalni a vidéki életet. A Vándoriskola másik nagy hibája, hogy az egy mesternél eltöltött idő a mai építészeti munkatempó mellett nagyon rövid. A munkák nagysága nem engedi meg, hogy ezt fél év alatt egy vándor végigvigye. Létrejön egy torlódás, amit maguk előtt tolnak, megnehezítve az új állomáshelyen való aktív bekapcsolódást. Vonzó lenne mind a felvett, mind a végzett vándorok számára, ha a Vándoriskola elvégzését államilag is elismernék. Így a Főiskolákon végzett építészek szükséges továbbképzését is szolgálhatná. Talán a Vándoriskola vezetésének nagyobb elszántsággal, s kitartással kellene munkálkodnia azon, hogy megtörténjen a képzés akkreditálása, amely ennél fogva lehetőséget adna a fentiek megvalósítására.

Bán Zoltán diplomaterve: típuserv a beregi árvízi újjáépítéshez. Szemben: alaprajz és metaszetek: ezen az oldalon, lent: előképül szolgáló régi beregi parasztház, a terv számítógépes távlati képe, a típuserv felhasználásával épülő egyik ház tornáca és a kész épület főhomlokzata.

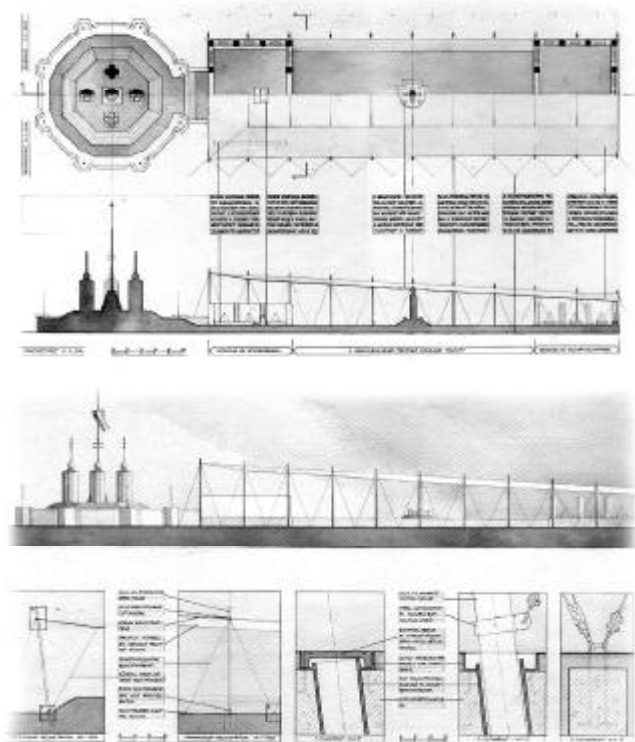

A diplomavédés előtt került sor a Vándoriskolába jelentkezett építészek felvételi vizsgájára. A nyolc jelentkező közül egy nem jelent meg, és négyen nyertek felvételt. Az előző számunkban közölt pályázati kiírás alapján készített tervek az utóbbi évek felvételi eredményeihez viszonyítva a zsűri egyhangúlag kiemelkedően magas színvonalúnak ítélte. A négy új vándor felvételi tervéből egy-egy képet és a műleírásából részleteket közlünk. Sikeres vándor éveket kívánunk.

HORVÁTH BALÁZS

(Budapesti Műszaki Egyetem, Építészmérnöki Kar)

Már a helyszíni bejárás során megszületett bennem a terv alap-konceptiója. Az egyszerű faoszlopokkal kombinált feszített ponyvafedés első skiccei már hazafelé, a sétahajó fedélzetén papírra kerültek. Ezek a kezdeti vázlatok csak finomodtak, de érdemben nem változtak a továbbgondolás és a kidolgozás időszaka alatt. Célom volt egy olyan építmény létrehozása, mely már csak ideiglenes jellege miatt sem kíván a Maróti-féle műhöz stíluslemeiben hasonlítani, és a meglévő kőépítményt sem kezeli esetleges tartószerkezeti alternatívaként. Az oltár és kiegészítő elemei puritánépítészeti eszközök felhasználásával épülnek fel, egyszerű kúbusokra feszített fehér vászonborítás jellemzi ezt a környezetet. Az ideiglenes építmény a kézi szállítás és az emberi erővel történő felállítás igényét szem előtt tartva készült. A kompozíció tengelye megegyezik a meglévő emlékmű tengelyével. Az oltár helyét az Országzászló által meghatározott irány jelöli ki. Nem tagadom, hogy hatással voltak rám a ceremónia lefolyásáról a helyszínen szerzett információk, de ez talán nem is baj. Ezek kicsit megkötötték a fantáziámat, de utólag úgy látom, hogy számomra csak ez az egy alternatíva képviseli a megoldást.

DOBROSI TAMÁS

(Budapesti Műszaki Egyetem, Építészmérnöki Kar)

A helyszín bejárásakor nyilvánvalóvá vált, hogy az esetenként itt megforduló több ezer résztvevő számára az ideiglenes térfedést csak olyan méretű és kialakítású szerkezettel lehet biztosítani, aminek a dombra szállítása, és felállítása meghaladja az ideiglenesség, és a gyors felépíthetőség kritériumát. Másfelől pedig a Hősök terének teljes, vagy részleges lefedése olyan alapozást, és szükségszerűen megmaradó, a helyszínen hagyott alépítményt igényelne, ami az emlékmű vizuális hatását jelentősen rontaná. További probléma, hogy jellegű térfedés esetén az emlékhely teljesen megváltozna, így pont a megemlékezésekre idezarándokló tömeg számára vesztene el eredeti kialakítását, és a Maróti Géza által elképzelt hatását.

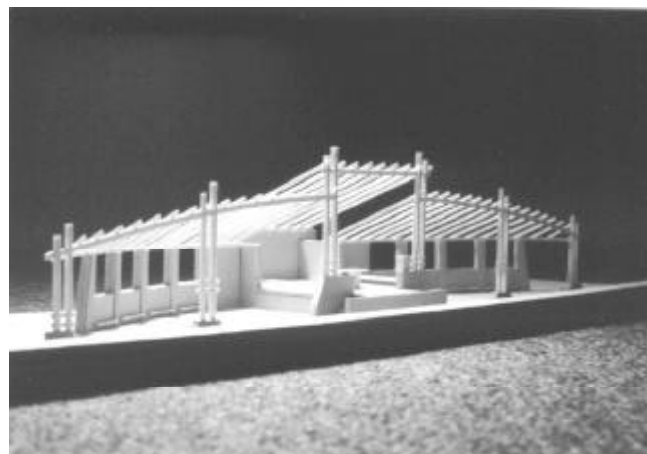
Úgy döntöttem tehát, hogy az emlékmű helyszínén semmilyen építészeti beavatkozást nem célszerű végrehajtani.

Második lehetőségként az emlékhely keleti oldalán lévő füves rész felhasználása merült fel, amelyre az emlékmű építészeti tengelyével párhuzamosan lehetne ideiglenes építményt tervezni. Ez azonban fölöslegesmegduplázása lenne az „eredeti” tengelynek, annak hatását csökkentené, ezért ezt az elképzelést is elvettem.

Olyan megoldást kerestem, amely nem kíván az emlékhely vizuális megjelenésével konkurrálni, ugyanakkor önálló építményként funkciója, és szakralitása az ideérkezők számára egyértelműen megmutatkozik.

Az előbbi szempontokat mérlegelve a legjobb választásnak az emlékmű főtengetyére merőlegesen szervezett szabadterei oltár bizonyult, amely így nem épül rá az emlékhelyre, annak egyik pólusát sem igyekszik elnyomni, vagy hangsúlyosabbá tenni, viszont a Hősök terét továbbra is „templomhajóként” használja. A döntésben megerősített az is, hogy a klasszikus templomépítésben a templomhajó tengelye mindig keletnyugati, és az oltár mindig keletelt elhelyezkedésű volt, ami ezzel az elrendezéssel itt is biztosítható.

Az emlékhely keleti oldalán viszonylag szűk, 13-14 méteres sáv állt rendelkezésre, ami az oltár mellett a templomhajó legalsó részleges lefedésére nem volt elegendő. Ezért, a centrális templomterek mintájára, az oltárt közvetlenül a Hősök tere keleti oldala felé nyitottam, míg ennek két oldalán, északon és délen fedett részt hoztam létre.

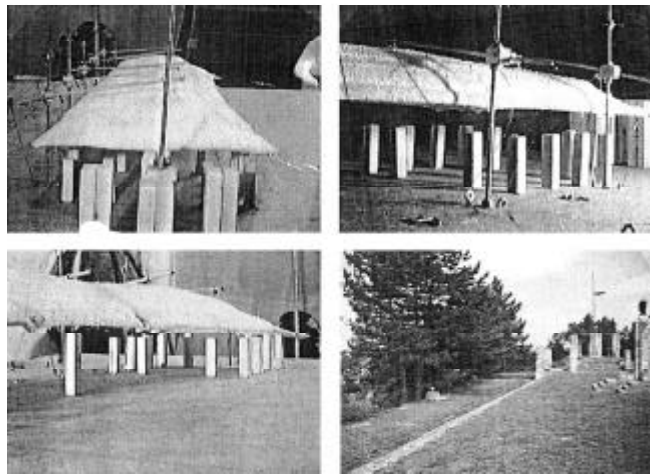
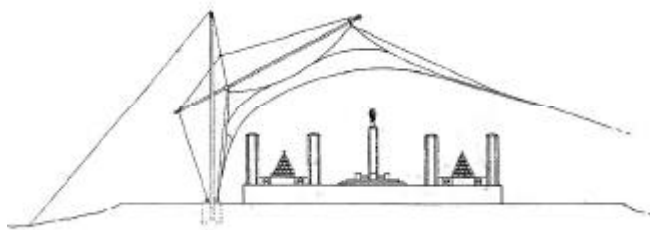
TÓTH BERNADETT
(Wiesbadeni Művészeti Főiskola)

A tervezés elindításánál, az ötletek, inspiráció keresésénél alapvető szempont volt, hogy az eredeti terv, Maróti Géza tervének teljessége helyreálljon, megőrződjön. A lefedésnél alapelv volt a lehető legkisebb beavatkozás a térérendbe, az alkotó által megteremtett egységbe. Ügyelni kellett a természetbe való illeszkedésre, a táj, a Kálváriadomb, a Dunakanyar által kínált „tájélmény” megőrzésére.

Az emlékhely lefedésénél az egységes kezelés volt fontos. A többféle ötletből és megoldásból a ponyvafedés tűnt használhatónak. A ponyvafedés legfőbb előnye jelen estben, hogy megoldható a térérendbe, az adott elemek megjelenésébe való legkisebb beavatkozás. A könnyed, „lebegő” forma és anyag a Kálváriadomb tetején összekötés és elvezetés éhez, vízhez, szinte nem létezik avagy a „mennyezethez” simul. A fa árboc tartószerkezetek anyaguknak és megjelenésüknek köszönhetően simulnak a környezetbe, mintegy kapcsolódó elemként, társrészesként állva az ültetendő jegenyékhez. A húzás-feszítés bowdenes megoldása szintén a filigrán, áttetsző, szinte láthatatlan megjelenést teszi lehetővé.

A szabadtéri oltár helyének kijelölése és ezzel együtt a „templomhajó” kapcsolódása az adott térérendhez a fennálló oszloprend, a hosszanti elrendezés, és a koszorúzás helye miatt az elülső bástyafronton, a két első bástya között, jobb és bal oldalon – a koszorúzásnak helyet adva – történt. A kettős megjelenés nemcsak a szimmetriát szolgálja (ami jelen esetben fontos tényező), hanem helyet adhat a világi beszédnek ill. a különböző hozzászólásoknak, előadásformáknak.

A tervező reménye, hogy a mindenkor megemlékezések lezajlásánál illetve az esetleges más rendezvények alkalmával a látogató az emlékmű teljességének és tiszta megjelenésének élményével élje meg a környezetét, élje át az eseményeket.

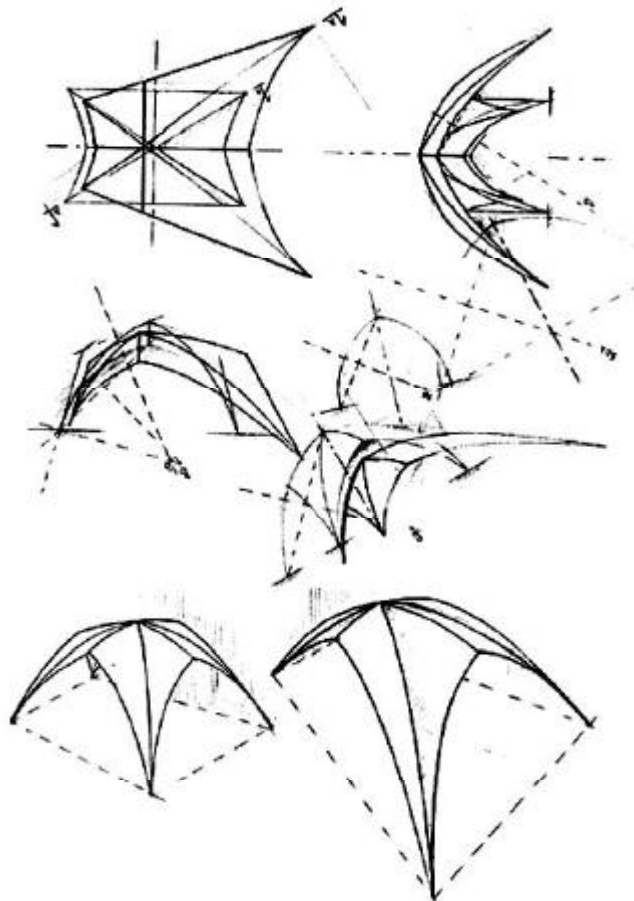

TÖRÖK ÁDÁM

(Nyugat-Magyarországi Egyetem, Alkalmazott Művészeti Int.)

Az Isten háza mindenképp az ősi, az állandó fogalmait erősítik, szemben az alkalmi létesítmények szerelt, többször használatos, fogyasztói jellegével. Arra a következtetésre jutottam, hogy a tervezendő objektum szerkezet és anyaghasználat tekintetében is el kell az emlékműtől különülnie. Mind ikonográfiai szempontból, mind pedig a términőségek és az építészeti program kölcsönhatásából adódóan a középső térrész a Krisztus-fejvel az elhelyezés szempontjából ideális. Ami a létesítendő tértől elvárható: félig nyitott, félig zárt, akár többezer néző számára hozzáférhető; ezért a külső tér felé az objektumnak erőteljesen nyitnia kell, a liturgia, és az oltár kitüntetett helye miatt irányított, frontális szimmetrikus formának kell lennie. Így lesz a templom szakrális tere végül is egy filigrán, négy lábon álló, ideiglenes rögzítési csomópontokkal megoldott, feszített, vízálló ponyvával ellátott könnyű szerkezetű sátor, beton talpazathoz erősítve. Mint egy szimbólum, egy anyagtalan „égi jel”, – mely egyszermind „színpadi” tér – tárulkozik fel, alkalmanként megjelenik az emlékmű fölött, majd nyomtalanul eltűnik.

A sátor egy gótikus keresztboltozat térbeli projekciója, amely a város fele nyitottabb, hátrafelé zártabb, mindazonáltal a sátor alapvonalait megőrzi, mind a technológiai megoldások, mind az anyaghasználat tekintetében. Az építészettörténeti idézet jelen esetben ponyvában és acél-idomokban ölt testet, s ettől egyfajta metaforává módosul. Az oltár a szobor előtt közvetlenül a lépcső tetején helyezkedik el, a szobor után a második legkitüntetettebb helyen. Elképzelésem szerint, ez egy fehér terítővel leterített asztal, semmi több. Lélektani szempontból és szimbolikusan is ez a puritán megjelenés lenne a legméltyóbb.

VÁNDORISKOLÁS PÁLYÁZAT 2000 BEKECS, RAVATALOZÓ FELÚJÍTÁSA

Hegyalján az elmúlt években a vándoriskolások tervei alapján két ravatalozó felújítása, átalakítása készült el (Ond, Szerencs). Talán ennek hatására is kerestek meg minket Bekecs község önkormányzatától, hogy ravatalozójukat szépíteni, felújítani kívánják.

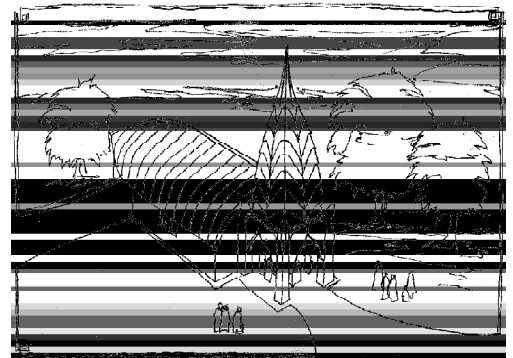
A hallgatók házi pályázat keretében tanulmányterveket készítettek, melyeket átadtunk a falu vezetőinek. Az elkészült hat tervből a képviselőtestület Salamin Pál javaslatát választotta, amelyet 2001 nyarának végén elkezdtek építeni.

Feladat: A jelenlegi, barakk-hangulatú épület átformálása, a földi lét utolsó állomásának méltó építészeti keretét adva. Fedett-nyitott ravatalozó tér, úgy, hogy a ravatalt kb. 200 fő körül tudja állni (nem kell, hogy mind fedett helyen álljanak), valamint a belső ravatalozótérrel is igény szerint összenyitható legyen. További helyiségek: Öltöző, raktár, wc-csoport, hullahűtő, sírásó szerszámraktár, árnyékszék.

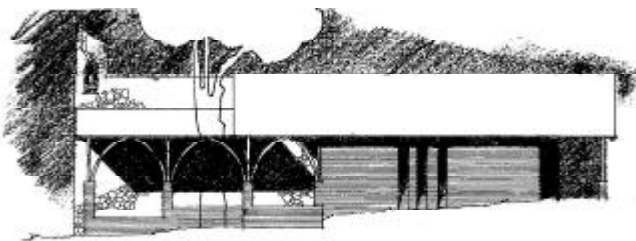

Salamin Pál: a kivitelezésre elfogadott terv modellfotója

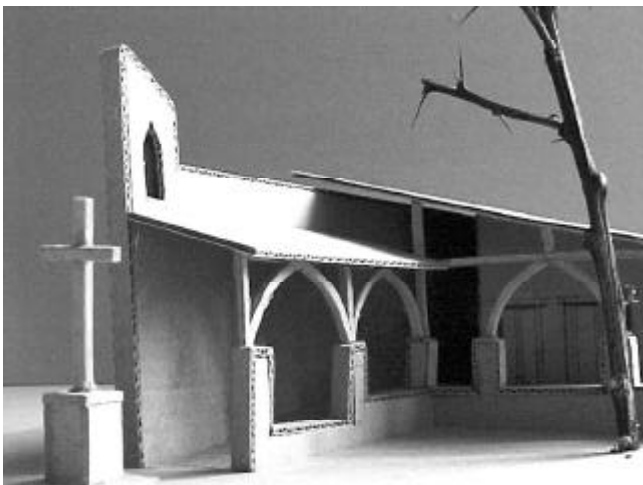
Ferencz Attila:
távlati kép

Erhardt Gábor: oldalhomlokzat

Berta Attila: oldalhomlokzat és modellfotó

Az új ravatalozó félnyereg tetőt kapott, alacsony hajlásszöggel és természetes palahéjazattal. Az eredeti épület tartófalai továbbra is megmaradtak, a ravatalozó terem födémét viszont lebontottam. Kibővíthető volt ugyanakkor az új nagy fal segítségével az alapterület egy félig nyitott (fedett) térrel. Ez lehetővé tette, hogy a ravatal köré több ember gyűljön össze. Az épület keleti végét egy harangtorony díszíti, helyettesítve a jelenlegi fém szerkezetű haranglábat. Az épület falai, a falazott pillérek felülete téglaburkolatos. A nagy déli fal mádi faragott kő. A tartószerkezet fa elemei sötétre pácoltak.

Berta Attila

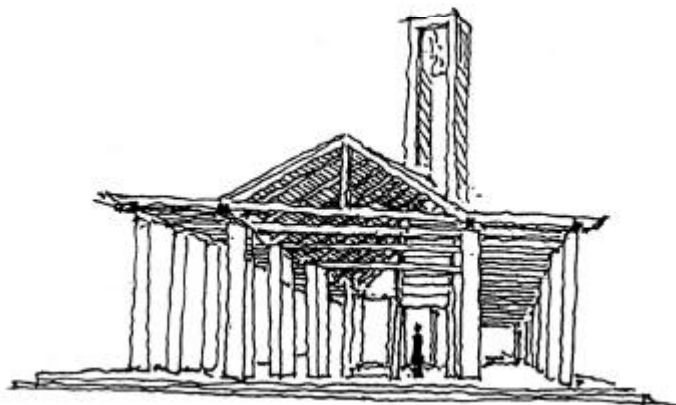
Mondják, az építészet feladata összekötni a Földet és az Eget. Valahogy úgy, ahogy a fák teszik. Különösen fontos lehet ez egy ravatalozó-épület esetén. A ravatal a földi lét utolsó állomásként ezt az átmenetet képviseli.

Szóval, mint a fák. Hát akkor legyenek fák. Liget, mint az ókori görögöknél, gyümölcsös kert, mint a székelyeknél. Egy gyönyörű gesztenyefa áll már az épület előtt, annak szinte a tengelyében.

Pályamunkámban megkíséreltem egy újraértelmezett liget létrehozását. Az épület köré élő, előnevelt fákat ültetnék, amelyek lombkoronái összefüggő „mennyezetet” alkotnának. E mennyezet szinte észrevétlenül változna át az épület előtetőjévé, amelyet a legkülönbébb oszlopok támasztanának alá. (Falazott terméskő, hántolt farönk, faragott, esztergált fa oszlopok). A belső ligetet valóságos liget veszi körül. A tetőszerkezet szabálytalan helyzetű szelemenekből és szarufákból áll a fák ágait szimbolizálva.

Erhardt Gábor

A vándoriskolás Salamin Pál pályázati terve alapján épülő bekecsi ravatalozó befejezés előtt (fotó: Salamin Ferenc)

Fábián Rigó Tamás: távlati kép és főhomlokzat

Molnár László: alaprajz

A főút felől érkező kápolnaszerű, zárt homlokzat jelenik meg. Az épületet a domb felé fordítottam. Ezzel a megoldással úgy az elhunytak szállításánál, mint a gyászolók közlekedésénél elmarad a lépcsőhasználat.

Új tető készül a nyitott tér fölé, a terem levegőhöz jut. Az épületet körülvevő zömök, görnyedt pillérek: siratóasszonyok. Vaskos termetükre szükség is van, mert ők hordják a nyitott fedélszék súlyát.

A főhomlokzat fa burkolatának üvegezett résein fény áramlik a helyiségbe. Igyekeztem helyi természetes anyagokat használni. A falak és a pillérek durván vakoltak, meszeléssel. A padlóburkolat kő vagy téglá. A meglévő harangláb helyett fából kéne újat építeni. A ravatalozó utca felőli oldalán lévő füves részre a már nem gondozott régi sírkövekből kellene sírkertet létrehozni.

Molnár László

Az eredeti ravatalozó fedése és tetőszerkezete bontásra kerül. A főfalak megmaradnak, azonos magasságúra felfalazva. Az épület gerincének iránya megváltozik, a ravatalozótér fölött látszó szerkezetű tető készül.

Az épület előtt háromhajós, fedett-nyitott tér készül. A két szélső hajó fölött árnyékoló pergola készül, szükség esetén ez is lefedhető. A külső és belső tér határán áll a torony, a koporsó fejrészével alátolva, a nyitott tornyon beeső fény ide vetül. A nyitott torony (két oldalról zárt) tetején van a meglévő harangláb lélekharangja.

A középső hajó oszlopai falazottak, a két szélső hengeres faoszlopok szegélyezik. A terasz téglaburkolatú.

Volt egyszer egy látomásom. Temetésen voltunk, nagy tömeg állta körül a ravatalozót, közeli hozzátartozómat temettük. Egyszer csak azt vettem észre, hogy egy örvény visz magával, egy örvény, melynek talpa a gyászoló tömeg volt, csúcsa valahol fent, a végtelenbe tartott, középpontja a koporsó fölött volt. Egy pillanatig tartott az egész, és újra a földön találtam magam, de még mindig láttam a fordított örvényt. A torony a lélekharanggal ezért került oda, ahová került, a külső és belső tér határára, mindkettő részeként, a látni vélt lélekörvény középpontjába. És a búcsúzó lélek elközönéséppen megkondíthatja a lélekharangot.

Fábián Rigó Tamás

Helyes Gábor

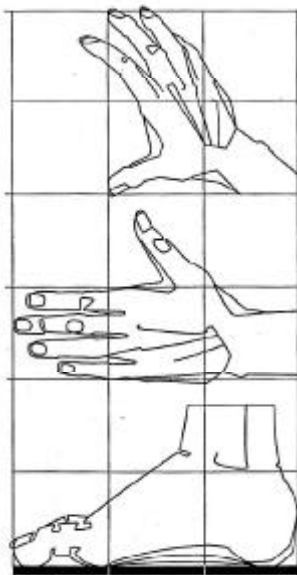
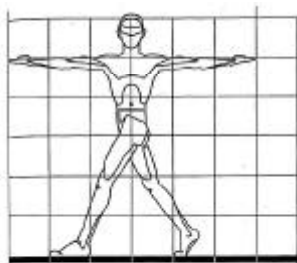
UNIT SYSTEM

WRIGHT ÉPÜLETMÉRETEZÉSI RENDSZERE

„Az építészetben alapvető az, amit a terv logikájában szabványosításnak hívunk. A természetben minden az ilyen kristályosodás felé tart, előbb matematikailag, azután a gyakorlatban.”
Frank Lloyd Wright

A hagyományos méretezési mód értelme

Minden nagy történelmi kultúra alapja az építészet, és minden építészet alapja a méretezés mikéntje volt. A méretezés hagyományosan mindig valamilyen *alapegységen* nyugodott. Ennek az alapegységnek a felismerése igazi szakrállis tett volt, ami

Példa a hagyományos méretezés és az emberi test viszonyára. 1 öl = 6 láb; 1 lépés = 1 rőf = 3 láb; 1 arasz = 2/3 láb; 1 ököl = 1/3 láb; 1 hüvelyk = 1/12 láb.

összehangolta az adott kultúrát a kozmikus égi renddel. A múlt nagy épületei nemcsak anyagukban vagy formáikban, hanem méretarányaikban is hordozták titkaikat, amiket ma hiába próbálunk megfejteni. Egyiptom, India, Kína nagy építészeti kultúrái rég letűntek, és ami belőlük megmaradt, az merő dekadencia és babona formájában él tovább (pl. a Feng-Shui építészet nyugati divatjában). Egyedül a hagyományos japán építészet tartott ki a XX. századig. Itt még eleven formákban tanulmányozható egy méter-etalon előtti, az emberi alak alapegységeire épülő hagyományos épületméretezés, amelyet Európával már régen elefejtettek. *A hagyományos rendszerek egy méret megadásánál mindig a teljes emberből, annak valamely testarányából indultak ki, és egész tartalmakat helyeztek egymás mellé, nem pedig a számegyenesen lépegettek.* Így ebben a méretezésben nemcsak *menyiségekléteztek*, hanem *minőségek* is! Nem lehet véletlen, ha egy olyan végtelenül pragmatikus nép, mint az

angol, kitarzott a régi inch-eknél, meghagyva ellenségeinek a centiméterek „kényelmét”... Irigylésreméltó helyzetben volt Wright, hogy ebben a hagyományos formában fogalmazhatta meg épületeit. Ő komolyan vette a méretezés ősi értelmét: az egészségből kell kiindulni, és meg kell őrizni ezt az *egész-séget*.

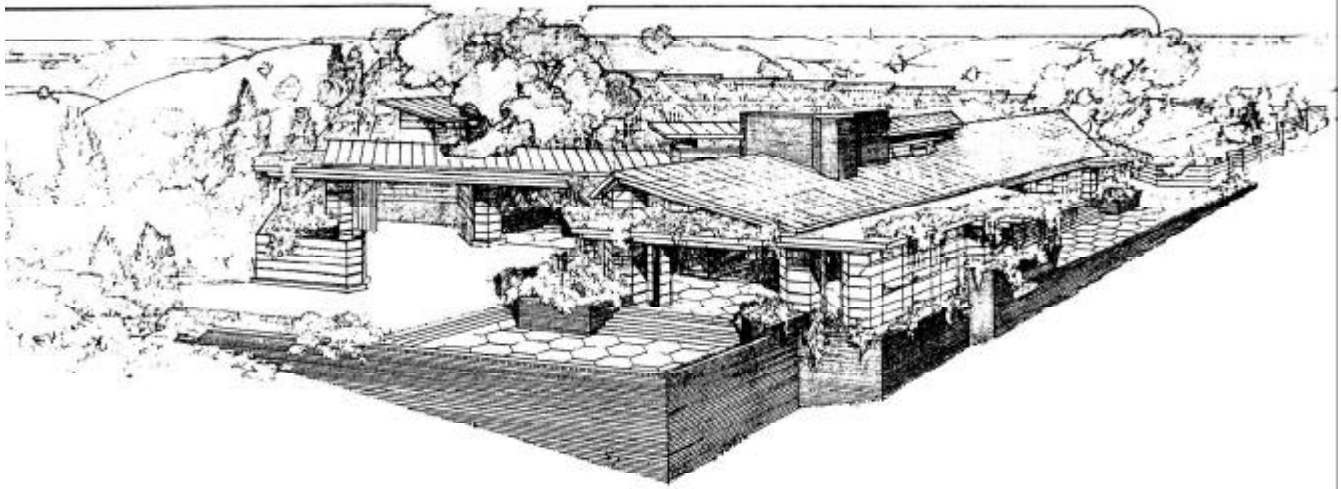
Hanna-ház – a méhsejtek dinamikája

Wright minden épületét valamilyen geometriai alapegység szerint tervezte, az első *préri-* és a második *usonian*korszakában egyaránt. Tudatosan elhatárolva magát Le Corbusier Modulor-jától, sosem használta a *modul* szót, hanem az alapegységre utalva *Unit System*-nek keresztelte el módszerét, amit talán „sejt-rendszernek” lehetne fordítani. *A Hanna-háznál* természet legnagyobb építőmesterei, a méhek adták Wright-nak a mintát. Tudvalevő, hogy a méhsejtek bizonyultak az adott anyagfelhasználás melletti legtágasabb és legerősebb térformáknak. Ezek az előnyök jól érvényesülnek ennél az épületnél is, de itt még többről van szó. Wright a tereket nem statikusan értelmezte, hanem dinamikusán – vagyis a bennük élő-mozgó ember igényeit követte. Észrevette, hogy az emberi mozgástól idegenek a kemény, derékszögű fordulatok, és sokkal megfelelőbbek a kisebb szögváltozások. Ezért alapozta a Hanna-házat hatszögekre, elkerülve a derékszögeket. Mint Wright minden *usonian* háza, így ez is egy vasbeton dobogóról indul, melynek öntött padozatába bele is rajzolták az épület sejt-hálózatát. A háló csak egyszer kellett kitérni (illetve fémsablonnal belenyomni az aljzatba), és azonnal egyértelmű lett a közműkiállások, leendő falpillérek, szerelt faltestek jövődö helye. A köművesek, ácsok minden pillanatban tudták, „hol vannak” az épületben. Itt nincs mód részletesen kitérni ennek a háznak az építéstechnológiájára, de fontos tudni, hogy nagyon sok előregyártott faalkatrészből készült. A sejt-rendszer nyújtotta automatikus méretpontosság nagyban segítette ezek beépítését.

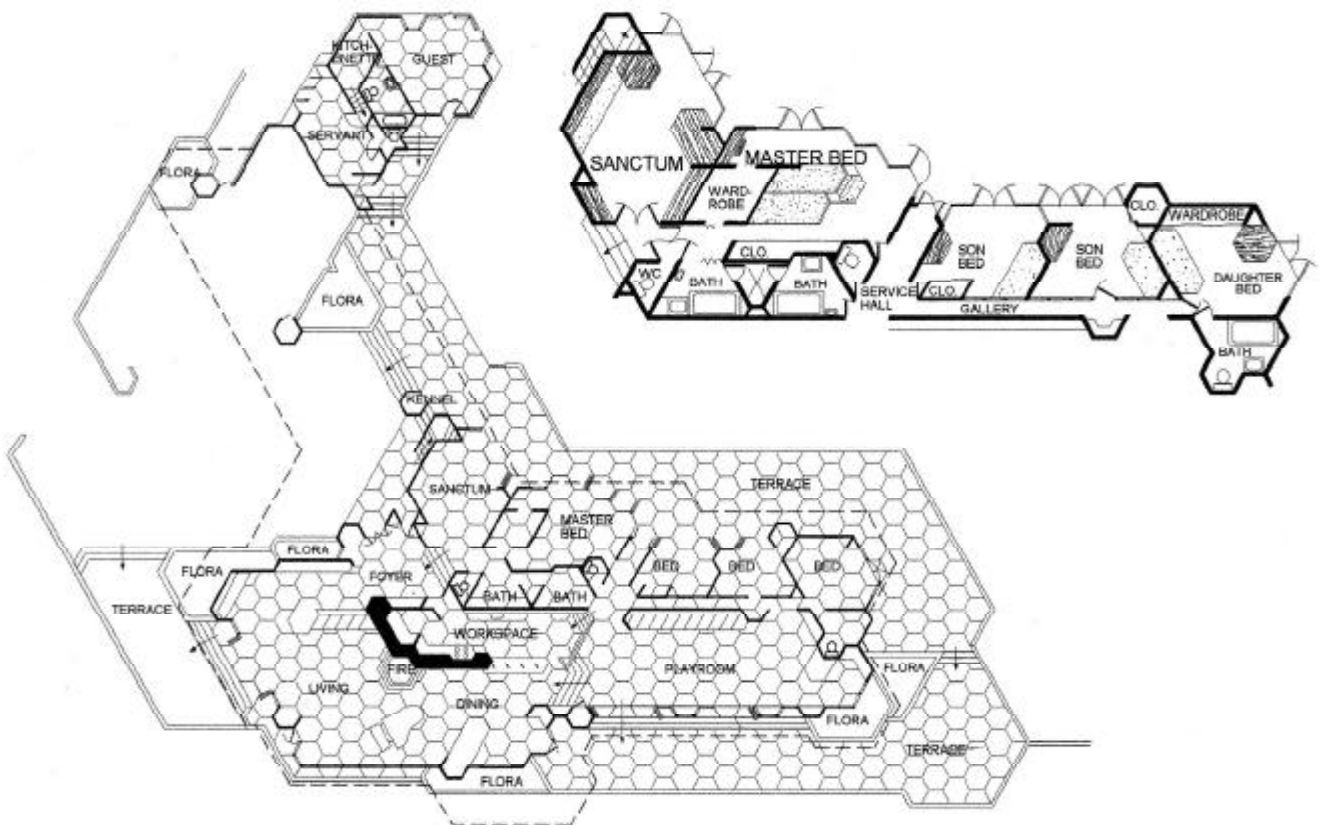
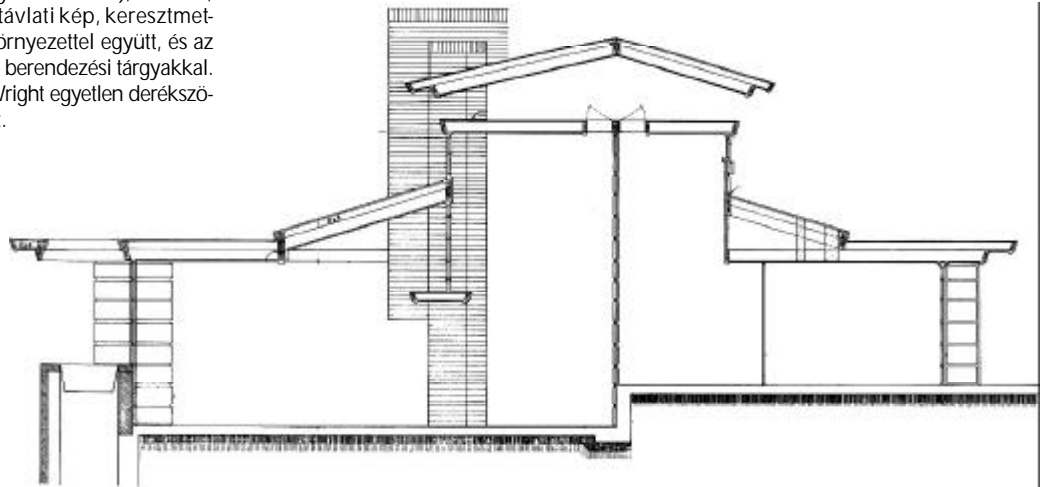

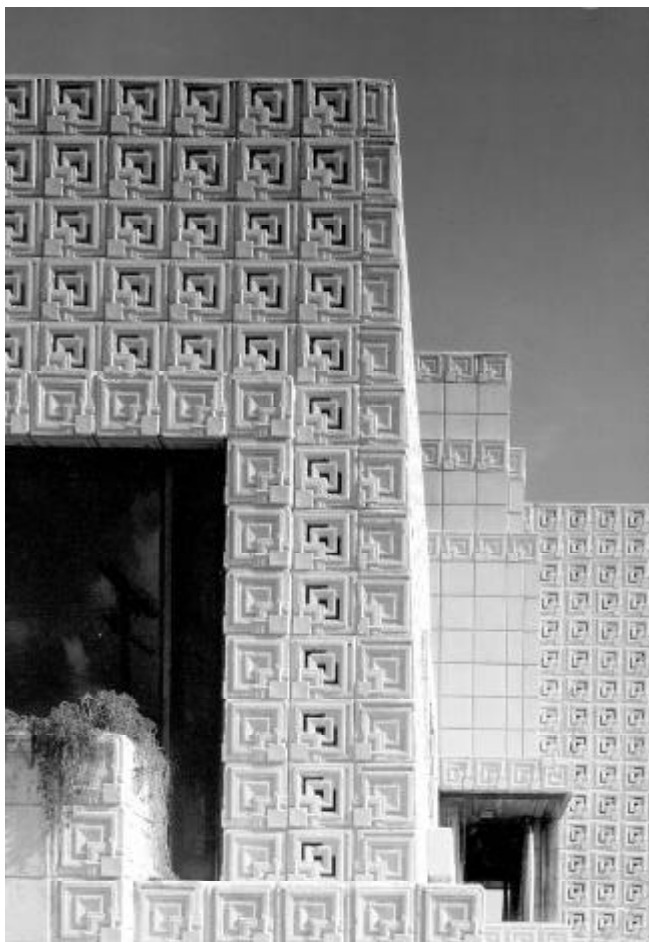
A sejt-hálózatot fémsablonnal belenyomják az alapbetonba (Hanna-ház)

Wright nem pusztán alaprajzi értelemben tervezte sejt-rendszerben a házat, hanem vertikálisan is! A sejt-magasság méretezésénél a tervező szabadon járhat el, nem kell kösse az alaprajzi geometria. Mindig a ház arányai, az alkalmazott anyagok határozzák meg ezeket a méreteket. Így pl. a Vizesés-házban Wright 17"-es (Inch-es, azaz hüvelykes vagy colos) függőleges sejt-magasságot alkalmazott, míg a Hanna-háznál 13"-eset. Ebben a kb. 33 cm-es ritmusban futnak az épület horizontális síkjai. Ezáltal

Hanna-ház (Honeycomb House), Stanford, Kalifornia 1936, távlati kép, keresztmetszet, alaprajz a környezettel együtt, és az alaprajz részlete a berendezési tárgyakkal. A Hanna-házba Wright egyetlen derékszöveget sem tervezett.

Gazdag ornamentika díszíti az előregyártott betonblokkok felszínét homlokzatrészlet (Charles Ennis-ház, Los Angeles, Kalifornia, 1923).

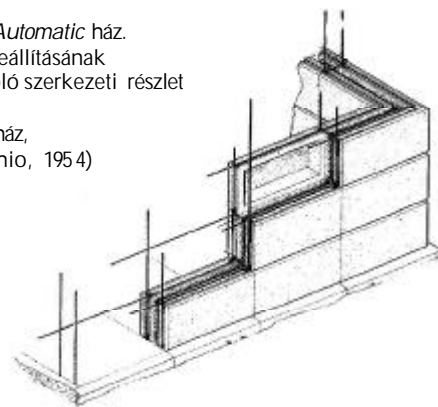
megdrágították az építést. De előfutárai voltak Wright leginkább szociális karakterű lakóházainak, melyeket Usonian Automatic házaknak keresztelt el. Amikor az ötvenes években már a téglá és a fa is megdrágult, Wright ismét elővette régi szerkezeti gondolatát, a betonsejtes építésmódot. Ekkortól usonian-jellegű lakóházait szinte kizárólag előregyártott, egyszerű betonelemből tervezte. Elhagyva a kaliforniai házak dekoratív ornamenteit az elemekről, az új épületek rendkívül letisztult, elegáns, ugyanakkor robosztus hatást keltettek. A Usonian Automatic házakat (amint azt nevük is mutatja) Wright nyilvánvalóan üzemi előregyártásra szánta, és nagy kár, hogy többnyire csak a helyszíni elemgyártásuk valósult meg. Egy nagyobb széria bizonyára jobb eredményeket hozott volna a hazai nagypaneles épületszörnyetegeknél...

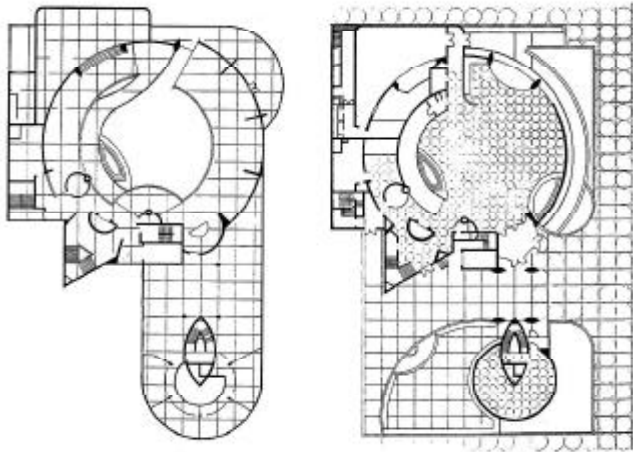
Egzakt fogalmazás

Wright csak a negyvenes évektől kezdett el íves épületeket tervezni. Ezekben látszólag nyoma sincs a sejt-rendszernek. Valóban, egészen más, ha úgy tetszik homlokegyenest ellenkező építészeti elvek hozták létre Wright íves és szögletes házait. Az alkímisták nyelvén szólva a sejhálózat egyfajta kristályosodási folyamat (só-folyamat) eredménye, míg az íves házaknál ezek feloldódását (higanyfolyamatot) figyelhetjük meg. Számítalan átmeneti Wright házat is találhatunk, melyek részben még kristály-jellegűek, de egyes elemeikben már ívesek. Legszébb épületein jól követhető ez az alkotói folyamat, amint a kemény alaphálóra lágyan áramló formák és terek épülnek. Ilyen épület például a Guggenheim Múzeum, vagy a Johnson Laboratórium. Éppen a nagyon nehezen definiálható íves formáknál döntő kérdés a tér egzakt meghatározhatósága, amit Wright legtöbbször a sejt-rendszerrel tudott megragadni. Az egyértelmű építészeti fogalmazás napjainkban válik kulcskérdéssé. A számítógép egyenesen térbeli sejhálózatok alkalmazására teremt. Ha nem definiáljuk előre ezt a hálózatot, akkor szinte menthetetlenül egy kezdetleges formájában alkalmazzuk a gépet, kicsit úgy, ahogyan az egyszeri fotós kezeli automata kameráját. Észre se vesszük, amint kiadjuk a kezünkől a kezdeményezést.

Egy tipikus Usonian Automatic ház. A betonblokkok összeállításának technológiáját ábrázoló szerkezeti részlet és homlokzatok (Gerald B. Tonkens-ház, Amberley Village, Ohio, 1954)

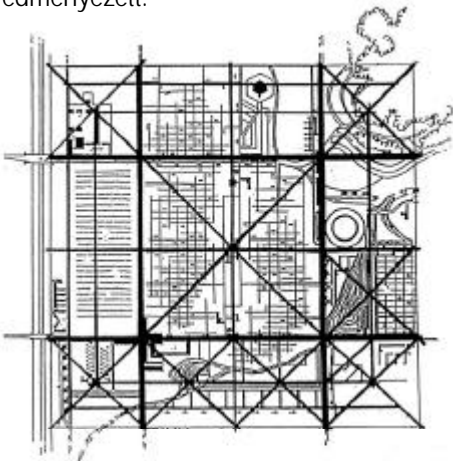

Wright az íves formákat is a Unit-System-méretezéséhez igazította: Guggenheim Múzeum, New York, 1959. Földszinti és emeleti alaprajz

Broadacre City méretezése

Itt csak röviden utalhatunk rá, hogy Wright urbanisztikai elképzeléseiben is alapvető szempontot volt a sejt-rendszerű méretezés. Wright ideáltervében, a Broadacre City-ben az alapsejt az 1 acre (kb. 4000 m²) területű usonian lakótelek volt, egy kb. 50x80 méteres téglalap. Ebből hosszirányba öt, keresztirányba nyolc adott ki egy negyed mérföld oldalélű négyzetet, a szűkebb lakótömb egységét. Maga a város pedig egy kétszer két mérföldes területen állt, ami még gyalogosan kényelmes távolságokat eredményezett.

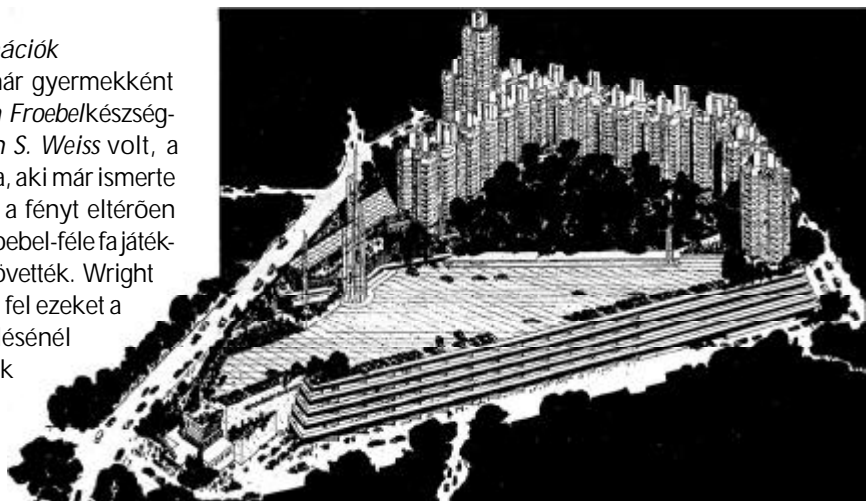
Broadacre City 2x2 mérföldes négyzetének urbanisztikaiszerkezete

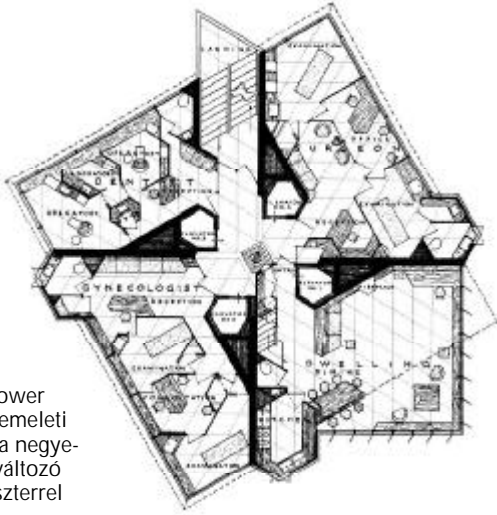
Froebel játékok – kristály-imaginációk

Wright életében meghatározó volt, hogy már gyermekként találkozott a nagyszerű pedagógus, Friedrich Froebel készségfejlesztő játékával. Froebel tanára Christian S. Weiss volt, a XIX. századi modern kristálytan megalapítója, aki már ismerte az alapvető kristályszimmetriákat, és leírta a fényt eltérően forgató ún. jobbos és balos kristályokat is. A Froebel-féle fajáték-elemek a kristálynövekedés princípiumait követték. Wright először mint gyermek, ösztönös módon vette fel ezeket a tartalmakat. Később, saját gyermekei nevelésénél feleségével együtt már tudatosan alkalmazták Froebel módszerét. Wright-nak ez a második Froebel-öniskolázása nagyjából 1895 és 1900 között zajlott le, ami döntő lökést adott a prériházak eredeti formáihoz.

Price Company Tower, Bartlesville, Oklahoma, 1952-56. Crystal Heights lakóegyüttes terve; Washington, 1939.

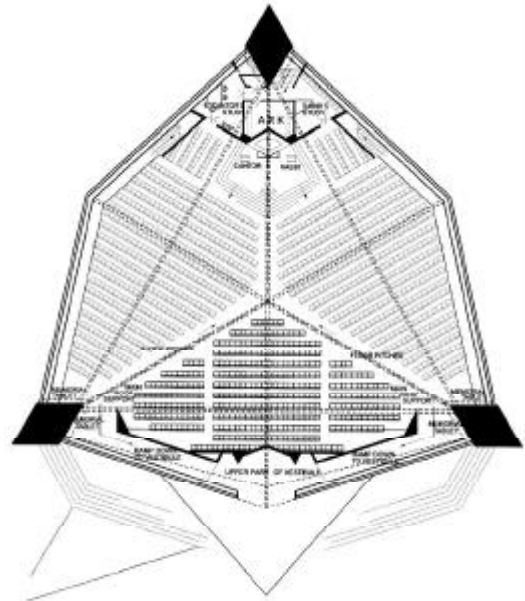

A Price Tower általános emeleti alaprajza a negyedeként változó irányú raszterrel

Élete végén Wright többször utalt rá, hogy épületeit a természeti kristályok keletkezési törvényei szerint tervezte. A kristály az ásványi formák legmagasabb szellemi foka. Nem véletlenül mondjuk, hogy *kikristályosodott* egy gondolat. Wright számára egy épület hasonló módon a környezeti és a tervezési feladat kristályosodási pontját jelentette. Azt állította: egy jó ház megszületésével szebb lesz a világnak az a helye, mint korábban volt.

A *usonian* házaknál már láthattuk, miként értelmezte Wright kristályrácsok módjára a teret. Ebből a viszonylag „egyszerű” geometriából azonban jóval tovább vitt Wright útja. Előfordult, hogy a házat egymásba hatoló összetett kristályrendszerekből alkotta meg. Ennek egyik híres példája az oklahomai Price Tower, illetve ennek összetett tervváltozata, a washingtoni Crystal Heights. De a Beth Sholom zsinagógánál még ezeket is túlszárnyalta a tér- és formaképzés összetettségében. Itt ugyanis az épület geometriáját három, különböző irányba dőlő kristályhálózat egymásba hatolása adja. Ezzel Wright egyfajta végső pontig vitte el építészetét, ahol már nincsenek se függőlegesek, se vízszintesek, se derékszögek, miközben a hallatlanul dinamikus kompozíció erővonalai új harmóniát eredményeztek.

Beth Shalom zsinagóga, Elkins Park, Pennsylvania, 1954; alaprajz a többirányú raszterrel és annak megjelenése a homlokzaton és a belső térben.

Makk István

A FILOZÓFIA KERTJE A GELLÉRTHEGYEN

– Wagner Nándor szellemi üzenete –

A TALÁLKOZÁS

A Sors csodálatos szálai szövődtek össze és ennek eredményeként megadott, hogy 1995-ben találkozhattam Wagner Nándorral Japánban. Egy nagy szellemi kisugárzású embert, szobrászművészt, festőművészt, építészt, szellem- és művészettörténészt és filozófust ismertem meg benne, aki nagy szeretettel fogadott. Mintegy 30 évi japáni élete ellenére – amikor nem volt kívül magyarul beszélnie – gyönyörű magyar nyelven mondta el hitvallását. Csodáltam szép magyar beszédét, mire azt mondta: *Hát én magyarul élek, én magyarul gondolkodom!*

Kitérve a kapcsolatra, melynek szálai jóval korábban és több irányból kötöttek össze bennünket, meg kell említenem, hogy első találkozásaink talán 1948-ban és az ötvenes évek elején történtek, amikor – velünk élő szobrász nagybátyám legjobb barátjaként – gyakran járt nálunk, s nagybátyámmal én is jártam az ő várbaráti műtermében. Ott láttam gipsz Corpusát a műterem tengelyében, a falon. Mint mondta később, eredetileg az ötvenes évek nehéz körülményei közepette, öngyilkosság helyett saját magának adott feladatként egy fogadalmi kápolnát tervezett a Rózsadombra, melynek gömb terében képzelte el a Corpusát a napsugár fényjátékával és húrok zenéjével. E gondolatban Szendrey Karper László volt alkotótársa. Az ötvenes években ez természetesen nem valósulhatott meg. De 1995-ös találkozásunk után új remény csillant fel benne, hogy a magyarság felemelkedését szimbolizáló *Corpus Hungaricum* kpmpozíciójában Székesfehérvéren ez megvalósulhat. Rajzot készített a gondolatról és faxon elküldte és postán egy megbízólevelet. A barátai által megmentett gipsz corpus a fehérvári múzeum raktárában még ott volt.

Ennek külön története van, amely végül 1999-ben Székesfehérváron a Corpus Hungaricum ünnepélyes felavatásával zárult. Ezt már nem érthette meg e fizikai létben, mert 1997-ben távozott, de szellemében jelen volt. Nagy megtiszteltetés volt számomra, hogy meghatalmazásával ennek megvalósítá-

sában közreműködhettem. Aki a szobor bronzbaöntését – és a művész rajza alapján a mélyből az ég felé törő bazalt posztamenten való felállítását végezte – Nagy Benedek szobrászművész volt, aki megértve annak üzenetét, Wagner Nándor gondolatát nagy művészi alázattal valósította meg. De visszatérek a korábbi történetre.

Wagner Nándorral az 56-os forradalom leverése után – amikor Svédországba volt kénytelen távozni, (de nagybátyám tragikus halála miatt is) – megszakadt a kapcsolatunk.

Közben – egy másik szálon – a szintén Svédországban élő Pajor Kornél építész került kapcsolatba vele, aki később sógorom lett.

1992-ben Wagner Nándor japáni címét megtudva, levelet írtam neki, amelyre hamar válasz is érkezett. Felidézte a családdal való korábbi kapcsolatát és lerajzolta, amire jól emlékezett: Édesapám szellemi létünket szimbolizáló rajzát a *Gömbszimbolikasorozatból. És ha egyszer Japánban jártok, nagy szeretettel várlak* – írta.

Ez a találkozás végül 1995-ben bekövetkezett. Tokióból vonattal utaztunk feleségemmel a fővárostól 120 kilométerre északra lévő Utsunomiya városáig, ahol ő várt minket. Nagy szeretettel fogadott. Innen kocsival mentünk Mashikóba, a kerámiáiról híres vidéki városba, amely tulajdonképpen egy nagy falu benyomását keltette, földszintes házaival szélesen elterülve a hegyek övezte japán tájban. Elindultunk fölfelé a keskeny utcákon, míg a „falú” utolsó házánál kötöttünk ki. Utána már az erdő kezdődött, az utca másik oldalán meg egy háztáji gazdaság szántóföldje és a hegyek koronája látszott. S a kocsiban végig mesélt; mesélte feltörő, régi magyarországi élményeit.

Az általa alapított, tervezett és felépített TAO Intézet épülete egyszerű és természetes anyagokból, helyi tufából – meleg érintésű vakolatlan kőből és natúr cédrusfából – a természethez kapcsolódva – üveggel megnyitva készült. Előtte a béke jelké-

pe: Shōtoku Taishi szobra, a ház falán az Intézet jelképe, a TAO, vagy japánul DŌ, az ÚT – fehér színnel. *Afehér út*, amelyen járunk kell! Felvezetett bennünket meditációs- és alkotószobájába, melynek ablakai a környező természetre, az erdőre nyíltak. Leültetett a földre – a tatamira – és egy csodálatos közös meditációt éltünk át. A falon két méternél magasabb festménye: *Az én Japánom* – csodálatos tájat ábrázolt, az élet mélységeit és magasságait szimbolizáló hegyekkel, melyek az égig érnek. A megvilágított képből belső fény sugárzott, s a japán bambuszfuvola – a *shakuhachi* – zenei meditációját hallgatva, a legfontosabb pillanatokban hosszanzengő *gong*-ját megkondítva szellemünket a fizikai létből szinte kiemelte, s beléptünk a kép szellemi világába. Leültünk a magaslati tisztáson a fényben. *Hát ez az Isten kegyelme...* – mondta.

Megmutatta kápolnatervét, melynek belső terét majd e magasságokba emelő festmény fogja kitágítani. E kápolna tere fogja körülvenni az embert, „hogyan az ember csak úgy legyen!” Másnap korán reggel lementünk az Intézet általa tervezett kertjébe, ahol a felkelő nap sugaraiban a Filozófiai kert szoborcsoportja fogadott. Döbbenetes hatással volt ránk.

AZ ALKOTÓ

Wagner Nándor Nagyváradon született 1922-ben. Élettörténete és példát mutató üzenete külön kötetet érdemelne. A legnehezebb élethelyzetekben is mindig másokon segítők, megalkudni nem tudó, a szellem üzenetét következetesen megvalósító nagy művész, egy *igaz ember*, aki hazájával a szívében sohasem szakította meg kapcsolatát.

Az ötvenes években több szobrával díjat nyert, de megalkudni nem tudván, alkotásai nem valósultak meg. Műtermében a főiskolára fel nem vett fiatalokat tanított. Egyedülállóan újszerű természettudományi kiállításokat tervezett dunántúli és székesfehérvári múzeumokban. 1956-ban beválasztották a képzőművészek forradalmi bizottságába, ahol az értékek védelmében lépett fel. A forradalom leverése után Svédországba volt kénytelen távozni. Néhány köztéri kútja és szobra áll itt melyeket egyedülálló újszerű technológiával, rozsdamentes acélból készített. Nehéz életét újságkihordással tudta itt fenntartani.

Majd 1969-ben a Tokiói nemzetközi repülőterre kiírt szoborpályázatra beküldött művével megnyerte az első díjat. Azóta itt áll az utazók védőszentje rozsdamentes acél szoborpárja és szívárvány-szökőkútja, melynek környezetét, parkját is megtervezte. Ezután Japánban telepedett le feleségével, Akiyama Chiyoval, aki szellemi segítőtársa lett.

Életének rendkívül termékeny korszaka következett, s nagy megbecsülés övezte itt.

Az általa létrehozott intézetben tehetséges, de szegény fiatalokat tanított, a művészetek szellemi összefüggéseit kutatta, és alkotta az anyagban megvalósuló szellemi üzeneteit.

1967-től Japánban töltött harminc alkotó év után 1997-ben távozott közülünk. Élete utolsó éveiben az általa alapított Tao Intézetben azt kutatta, ami avilág kultúráit és vallásait összeköti, mi az, ami közös és nem, ami elválaszt. Tíz év ezirányú tanulmányai, szellemi kutatásai és munkája eredményeként született a Filozófia kertje. Ahogy megfogalmazta: *Együttműködés egymás jobb megértéséért.*

Hitvallását így fogalmazta meg Japánban: *Az én működésem itt is a magyarság hitelképességére törekszik. Én hiszek munkám fontosságában. Biztos vagyok abban, hogy hazám javát szolgáltam munkámmal. Széchenyi István útját kell járni, ha élni akar a Nemzet! Annyi szenvedésből és megalázó ostobaságból kiútra van szükség! Hiszem, hogy munkám kis lépés ebben az irányban.*

Végakarata szerint az alkotó e szoborkompozícióban megfogalmazott szellemi üzenetét Magyarországnak ajánlotta fel a távoli Japánból. Mert ahogy mondta: *Magyarország történelmi jelentőségére figyelmezteti az embereket. Mi vagyunk a kapcsolópont Kelet és Nyugat között. Magyarországnak összekötő szerepe van. Ez Hazánk fő iránya. Ez elemi jussunk! Én hozzáteszem, küldetésünk.*

A HELY

A Filozófia kertje most itt áll a hegyen, a város felett – a jövő felett öröködé!

Szent hely! A Gellérthegy eleve szent hely, de ez által még inkább megszentelődött. Amióta itt áll, sokan zárandokolnak fel ide. A szoborcsoport mindenkire hatással van.

A hegy alatt fakadnak a gyógyító források és itt van, közvetlenül alattunk, a várost vízzel – az étellel – ellátó Víztorozó. Két oszlopcarnokát 108 – 108 oszlop tartja, ami a buddhizmusban *véletlenül* szent szám. Így a fizikai létet fenntartó vízfőlé került a szellemi létünkre figyelmeztető *Filozófiai kert*. De a víz a megtisztulás jelképe is, a szoborcsoport pedig a szellemi megtisztulásé. És ha e helyen állunk, meditációra ihlet, itt a Gellérthegy lejtőjének peremén. Alattunk a város – a Föld – felettünk az Ég; és mi összekötjük e kettőt.

Négy év telt el a felállításra alkalmas és méltó hely keresésének kezdete és a felavatás között. Az első helyszíneket még Wagner Nándorral személyesen jelöltük ki. Ezek nem valósultak meg. A végső helyszín megtalálását már a szellemi szférából segítette, tér és idő feletti állapotában.

Érdemes volt kivárni ezt az időt, mert a szoborcsoport a legméltóbb helyre került. Köszönet mindazoknak, akik ezt segítették.

AMŰ

Azon kívül, hogy kik alkotják a Filozófia kertjét, fontos a relációjuk is; hogy hogyan helyezkednek el. Mi kapcsolja őket össze? Az, ami a világ különböző kultúráiban és vallásaiban közös. A közös isteni lényeg. A közös eredet.

A szoborcsoport a közös centrum felé néző, körben álló öt alakból és az ahhoz csúcsával kapcsolódó – egyenlőoldalú háromszög szára mentén – három külső alakból áll.

Ahogy a jelképes kapun átlépve, néhány lépcsőfoknyi magasságból letekintünk, elől Ábrahámot látjuk, imára borulva. A körben balra Ekhnaton, majd Jézus Krisztus, azután Buddha és Lao-ce fordul a centrum, a közös lényegét szimbolizáló fénylő gömb felé. A központ körüli öt figura a világ kultúráit jelképezi. Ők az isteni gondolatokat sugározták és a világ nagy vallásainak alapítóivá váltak. A központot minden vallás a központot másképp nevezi: Kamiszama, Hotokeszama, Isten, Allah, vagy másképp – de *nem* különböznek: *ugyanarról van szó!*

A csúcsával a centrumhoz kapcsolódó egyenlő oldalú háromszög külső szára mentén áll: Assisi Szent Ferenc, Dharma és Mahatma Gandhi – *különböző kultúrákból és korokból származó emberek csoportja, akik elérték a szellemi megvilágosodást és ennek eredményét saját társadalmuk gyakorlatában meg is valósították* – fogalmazta meg Wagner Nándor.

AZ ÜZENETKÖZVETÍTŐK

Itt most e nyolcról szólok, de tudjuk, sokan tartoznak még közéjük. Végso soron mindnyájan azok lehetünk! Üzenetközvetítők vagyunk! Ennek tudatában kell lennünk. Nagyfelelősség!

És most néhány szó a közös centrum – az isteni lényeg – felé forduló öt isteni küldöttől, akikből a belső béke sugárzik:

Ábrahám (Kr. előtt kb. 2000)

Izrael népének ősei Ábrahám vezetésével érkeztek Palesztinába, majd később Egyiptomba. Ábrahám a zsidók ősapja. *Mózes – ebben szinte mindenki egyetért – nem alkotott olyat, ami teljesen új, hanem a meglévőből indult ki.* – írja Helmuth von Glasenapp. A törvény – a tízparancsolat – üzenetét ő hozta le.

Az iszlám azt jelenti: *Isten iránti odaadás, belenyugvás Istenakarátába.* Mohamed nem alkotott új vallást, csak végleges formát adott az Ádám kora óta létező ősvallásnak. De az iszlám számára is különösen nagy jelentőségű Ábrahám, aki a tiszta egyistenhit képviselője volt. Ábrahám Ismáel atyja is, akitől az arabok származtatják magukat. Izsák révén pedig a zsidók ősatyja. Az Ószövetség szerint Ábrahám arca borult, ha Isten szólt hozzá.

Fentiek alapján talán érthető, hogy a *Filozófia kertjében* miért Ábrahámot látjuk, s miért így: és miért nem Mózeset és Mohamedet (akiket a felavatás óta többen hiányoltak). Egyébként: Wagner Nándor döbbenetes erejű Mózes szobra japáni kertjében áll a törvényalkotók sorában Hamurabbival, Justinianusszal és a japán Shótoku taishival).

Ekhnaton (Kr. előtt 1377-1358)

IV. Amenhotep az egyiptomi vallást megújítva egyistenhitté tette és felvette az *Ekhnaton* nevet. Alljon itt *Naphimnuszának* néhány részlete:

Örökkévalóság ura! Mily jóságos a te gondviseleled! Ha te felkelsz, benned élnek, benned boldogok az emberek.

Te élő Nap, ki már az élet kezdetén megvoltál, gyönyörűen felragyogsz az ég alján. Mikor királyi nagyságodban és fényedben ragyogsz az országok fölött, sugaraiddal megöleled az

egész világot, amit csak teremtettél. Te vagy Ré, te teremtetted őket s te viszed őket fiad országába. Mikor reggel felkelsz s Atonként felragyogsz az égen, elűzöd a sötétséget s ránk pazarlod sugaraidat. Te adod a lelket, s teszed élővé a gyermeket, mikor anyja méhéből kijön a napvilágra születése napján. Milyen sok az, amit te teremtettél! Az egyetlen Isten előtt nincs titok, s nincs senki, aki hozzá hasonló lenne! Képed a szívemben van, senki sem ismer téged olyan jól, mint fiad. Ré alakjai szépek, Ré egyedül való."

Jézus Krisztus (Az időszámítás kezdetétől 33-ig)

Sokak értelmezése szerint a végtelen isteni szeretet emberiséghez történő lehajlásaként öltött testet Jézus Krisztus időszámításunk kezdetén, új távlatot nyitva szellemi fejlődésünkben. Fizikai testben léte során a szeretetet és a megbocsátást hirdette és olyan magas erkölcsi és életnormákat, amelyeket sokan elfogadhatatlannak tartottak. Tanításait tanítványai az evangéliumokban írták le. Talán a legsűrítettebben Máté evangéliumában a Hegyi beszédben találjuk: *Nyolc boldogságban*, (amely földi szemmel boldogtalanságnak tűnhet sokaknak). Majd később olvasható: *Hallottátok, hogy szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségedet. Én pedig mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket; jót tegyetek azokkal, kik titeket gyűlölnek! Majd: Legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes!*

És végül János evangéliumában az Utolsó Vacsorai főpapi imájában *Új parancsolatot adok nektek, hogy szeressétek egymást. Amint én szerettelek titeket, ti is úgy szeressétek egymást! Arról fogja mindenki megismerni, hogy az én tanítványaim vagytok, ha szeretettel vagytok egymás iránt. ... Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mintha valaki életét adja a barátaiért. ... Békességet hagyok nektek, az én békességemet adom nektek, nem miként a világ adja, adom én nektek. A Filozófiai kert*Krisztus-alakja ezt abékét és szeretetet sugározza.

Gautama Buddha (Kr. e. 566-498)

Gautama Sziddharta Észak-Indiában született. 29 éves korában egy szent emberrel való találkozása után elhagyta palotáit, a gazdagságot, kiváltságait és szellemi útkeresésre indult. Jogi tanítójától elsajátította a mély meditáció módszerét. Hat év után rájött, hogy a meditáció nem elég a teljes megszabaduláshoz. Láta, hogy bekövetkezik a pillanat, amikor már nincs mit tanulni a mestereinktől, tovább kell lépni. Többé nem fordulhat a külső bölcsesség kútforrásához. Saját szívében kell keresnie az igazi forrást.

Jézus Krisztus

Leült egy fügefafa alá és meditációba merült. Felismerte, hogy az önön létezése mélyén megteremtődő egyén – Gautama Sziddharta – tudatánál a valóság sokkal csodálatosabb! Igazi énje mérhetetlen, végtelen, feltétel nélküli. Amikor felébredt, a hajnalcsillagot már nem Gautama Sziddharta szeme látta meg, hanem Buddháé, *aki felébredt, aki rájött*. Egy darabig még a fa alatt ülve élte át a megvilágosodás mennyei boldogságát. Így kezdődött Buddha negyvenöt éves igehirdetése faluról falura, városról városra vándorolva. Buddha igéi tisztaságot és erőt sugároztak. Kialakult a buddhizmus erkölcstana, meditációs gyakorlatai és útjai a megvilágosodáshoz, a buddhává váláshoz. Elterjedt délkelet Ázsiába, Észak és Kelet-Ázsiába, majd az utóbbi száz évben Európába és Amerikába is. A buddhizmus végső célja a megvilágosodás elérése. *Nem akármilyen ajándék ez! Üdv néked, gyémánt a lótuszban! A meditáció során a lélek lótuszának kinyílására kell összpontosítani, feltárva az önmagunkban rejlő ékszer*. – írja John Snelling. *A Filozófiai kert* Buddhájából megvilágosodás sugárzik, kezében a lótusz szimbólumával, melynek bimbóját csodálatos virággá kell kibontanunk.

Lao-ce (Kr. e. 604 –)

Kilencven éves korában írta le tanait a *Tao-Te-Kingben*. Kiindulási pontja a világ egysége a *Tao*-ban. *Tao Te King* – a Legfőbb Lény – az Út – és az Erény Könyve. (Az idézeteket kinaiból fordította Ágner Lajos, Officina 1943.)

*A Taót bensőnkben kell megismerni!
A mindent teremtő erő a Tao-ból és általa lett.
A Tao láthatatlan és felfoghatatlanul hat a lényekre.
Láthatatlan és felfoghatatlan, minden forma benne van.
Meg nem érthető és felfoghatatlan, minden dolog benne van.
Mélységes és titokzatos, benne van a lét magva.*

Minden dolog eredete Tőle van.

A nagy Tao mindenütt jelenvaló!

*Minden teremtmény egyedül neki köszönheti a létét
És Ő mindegyiket gondjaiba veszi.*

Teremti őket, de nem mondja magáénak.

Minden teremtményt táplál – és szeret –

De nem adja velük szemben az urat.

Mivel örökké igénytelen, a legkisebbnek mondhatjuk.

Mindent magába foglal – ezért a nagyok között –

Buddha

legnagyobbinak nevezhetjük.

A bölcs nem cselekszik önzésből,

Sohasem lesz kárvallott.

Nem kaparint semmit magához

És nem veszít semmit.

Az igazi győző erőszak nélkül győz!

Az győz igazán, aki önmagát legyőzi!

Ez a békéhez vezető igazi út!

Aki kapni akar, tanuljon meg adni!

Az eredethez visszatérni annyi, mint megnyugodni.

Megnyugodni azt jelenti, hogy a rendeltetést betölteni.

A rendeltetést betölteni annyi, mint az örök rendet megismerni.

Az örök rendet megismerni annyi, mint megvilágosodni!

–
És a *három küldött*, akik a középponthoz csúcsával kapcsolódó jelképes háromszög külső oldalán állnak, ők azok, akik a világ különböző kultúráiban és korszakaiban a szellemi megvilágosodást elérték, és ennek eredményét megvalósították saját társadalmuk gyakorlatában:

Assisi Szent Ferenc (1182 – 1226)

Gazdag kereskedő családban született, de a gazdagságot ott hagyta és rádöbbsent, hogy Istent csak az egyszerűségein keresztül lehet megtapasztalni. Arra hívta fel az egyház és a pápa figyelmét, hogy a külső pompa és gazdagság helyett az egyszerűség és szegénység által lehet közelebb kerülni a hirdetett krisztusi tanításhoz. Az egyszerűséget, a természet szeretetét, mások önzetlen szolgálatát életével bizonyította. De álljon itt vallomásként imája, melyet életével meg is valósított:

*Uram, tégy engem békéd eszközévé!
Add, hogy ahol a gyűlölet tombol, oda a szeretetet vigyem.
Ahol a bűn uralkodik, oda a megbocsátást vigyem.
Ahol a viszály szertehúz, oda az egységet vigyem.
Ahol a kétség tétovázik, oda a hitet vigyem.
Ahol a hamisság kigyózik, oda az igazságot vigyem.
Ahol a reménytelenség csüggeszt, oda a bizalmat vigyem.
Ahol a szomorúság fojtogat, oda az örömet vigyem.
Ahol a sötétség rémít, oda a világosságot vigyem.
Uram, tégy engem békéd eszközévé!*

Lao-ce

Dharma herceg, vagy Bódhidharma (470 -534)
Indiából indult, majd 520-ban Kínába, Kantonba érkezett és vitte a buddhizmus meditációs iskoláját, melyet Kínában *csan*-nak neveztek. Ezt az iskolát az univerzizmus és a szociális állam-erkölcs eszméi és megjelenési formái jellemezték. Vu császárral való találkozásakor rámutatott arra, hogy a valódi erény spirituális és nem anyagi természetű. S bár a jótéteményekért itt a földön elnyerhetjük anyagi vagy érzelmi jutalmunkat, a spirituális felébredés erénye egészen más. E meditációs iskola Kínából Japánba is átterjedt; ott *zen*-nek nevezték el.

Tanítása így foglalható össze:

*Személyről személyre száll a tan,
Nem függ szavaktól, betűktől,
Egyenesen az elmét célozza meg,
Belső lényegünket és a buddhává válást.*

E meditációs iszlola, a zen nagy hatást gyakorolt és gyakorol még ma is a japán gondolkodásra és a művészetre. A zen útjai közé tartozik a teaszertartás is, mely tökéletes kikapcsolódást jelent a gondok súlya alól, az egymás közötti és a belső békét teremtés szimbóluma. De természettel való kapcsolatában a virágrendezés vagy a japán kert szimbolikája is a zen útja. A japán hagyományok szerint a természet nem nyersanyagok tárháza, hanem olyan valami, ami isteni attributumokkal van felruházva. Ezért a legnagyobb tisztelet övezi a természetet.

A működő zen meditációs központok mai hatása a nyugati keresztény misztikus meditációs gyakorlatra is nagyon jelentős. *Ezáltal megtapasztalhatják Istennel való közvetlen egyesülést. A megvilágosodásban a lélek éppen a tökéletes egyesülés élményét tapasztalja meg.* – írja Enomiya-Lasalle jezsuita atya, *A Zen – út a megvilágosodáshoz* című könyvében.

Mahatma Gandhi (1869-1948)

India tömegei *Mahatmának* – Nagy Léleknek – megvilágosult szellemnek nevezték. Gandhi művének sikere dinamikus szellemi erejében és szakadatlan önfeláldozásában rejlett. Egész élete egyetlen önfeláldozás volt. Császárok és maharadszák, ágyúk és szuronyok, bebörtönzés és kínzások nem ingathatták meg Gandhi szellemét. Bebizonyította, hogy az erőszakot egyedül béketűréssel, a gyűlöletet csak szeretettel lehet legyőzni. Egész életében a vallási megbékélés érdekében emelt szót. Idézzünk néhány gondolatot Baktay Ervin által fordított írásaiból:

Gandhi

A legmagasabb erkölcsi törvény, hogy szakadatlanul az emberiség javára munkálkodjunk. Ha ezt megértettük, az erkölcsiség minden törvénye magától feltárul előttünk.

Az erkölcsi törvény örökre szóló és megváltozhatatlan! Nem ismer földrajzi, vagy fajkülönbségre való tekintetet.

A szeretet isteni erény. De megszűnik az lenni, ha önérdék az alapja!

A Nap látható számunkra, ha szemünk nyitva van és láthatatlanná válik számunkra, ha lehunyjuk szemünket. Ezzel a Nap nem szenvedett semmilyen változást – csak a látásunk!

Az erőszaknélküliség vallása nem csak a bölcsek és a szentek számára rendeltetett, hanem mindenki számára!

Az erőszaknélküliség jelentése: ragaszkodás az igazsághoz. Tehát az igazság hatalma – a lélek hatalma – a szeretet hatalma!

A legmagasabbrendű erkölcsiség egyetemes.

Az ember azzá lesz, amit gondol. Ezért a rossznak minden kísértését szilárdan le kell küzdenünk!

Az istentisztelet legmagasabb formája abban áll, hogy Isten művét végezzük – engedelmeskedve az erkölcsi törvénynek – érdek nélkül szolgálva az emberiséget.

Szellemedet ne szennyezd be gyűlölettel, vagy önzéssel!

Élj tiszta életet és szenteld magad mások szolgálatának! Csak így lehetsz boldog.

Az emberiség egyetlen egész! Mindenki alá van vetve az erkölcsi törvényeknek! Isten előtt mindenki egyenlő!

Az ellenfelet türelemmel és szeretettel kell megnyernem!

AZ ÜZENET

Együttműködés egymás jobb megértéséért! ... Hogy a különböző kultúrák és vallási irányzatok képesek legyenek közelebb kerülni egymáshoz, vissza kell térni a közös eredethez. A mindnyájunkban élő közös isteni eredethez, amely összeköt és nem elválaszt. Egyetemes üzenete ma aktuálisabb, mint valaha! A jövő kibontakozása függ tőle.

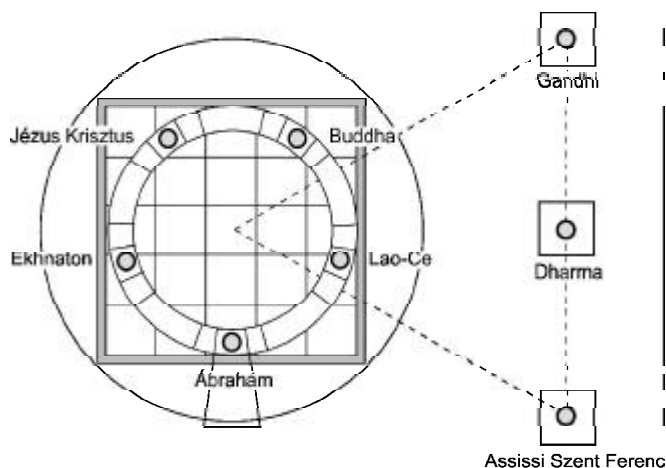
A FELAVATÁS

2001. október 18-án történt. Négy évvel Wágner Nándor fizikai létből való távozása után. Borongós őszi nap volt, de belső fény ragyogta be az avatás ünnepét. Hovatartozástól függetlenül mindenkit megérintett. Sokan összejöttünk barátai, tisztelői, s kár, hogy az elmaradt sajtótájékoztató miatt kevesen tudtak róla. Mindenesetre Wagner Nándor szellemi jelenlétét valamennyien éreztük.

Japán magyarországi nagykövete, Kazuo Matsumoto úr megnyitó szavai után Shiffer János főpolgármester-helyettes méltatta a művet, majd Nagy Gábor Tamás, Budavár-Naphegy-Gellérthegy polgármestere köszönte meg az ajándékot Wagner Nándor özvegyének, Chiyo asszonynak, és mondott ihletett avatóbeszédet. Végül méltó lezárásként Fogolyán Kristóf meditációs zenéjét hallgathattuk, melyet fuvolán kísért maga a szerző, a *Föld békéje – szívárvány* című művéből. Az anyagban megfogalmazott szellemi üzenet – a Filozófiai kert – és a leganyagtalnabb művészet – a zene – mindenkit megérintve találkozott.

A Vízjáró előtere adott otthont néhány napig Wágner Nándor hatalmas életművéből néhány szemelvény bemutatására egy kis kamarakiállításra. Ha lehetőség lesz rá valahol, szeretnénk még bemutatni, hogy mások számára is megismerhető legyen. És reméljük, sor kerülhet valamikor a vele készült, videóra rögzített beszélgetések bemutatására is.

A *Filozófia kertje* talán most kezdi meg igazán betölteni célját. Többször járok fent a hegyen, napsütésben, ködben, esőben, hidegben és az emberek; idősök, fiatalok, minden időben zarándokolnak fel ide és a beszélgetésekből kiderül, mindenki számára mond valamit. Meg vagyok győződve arról, hogy üzenetét megértik, meg fogják érteni, mert a jövő, a jövőnk kibontakozása függ ettől. Ha megértettük, akkor tennünk, tennem is kell érte!

A FILOZÓFIA KERTJE

Lugosi Ágnes

ORMÁNSÁG

Ormánság – mit mond ez a név ma? Elmaradottságra, messzeségre, szegénységre, a tájkozattabbak még talán az aprófalvakra gondolnak, ha említeni hallják. Kevesen olvasták Kodolányi János szenvedélyes írásait, és az 1930-as években pont e vidéken induló szociológiai vizsgálatokat, amelyek a „hírhedt egykézest” elemezték riadtan, már csak a szakemberek ismerik. A valóban nagyon szegény, többszörösen periférikus helyzetű, egyre kilátástalanabb sorsú vidék 10 községe – Cún, Hirics, Ipacsfá, Kovácshida, Lúzsok, Kísszentmárton, Sámód, Drávacséhi, Kőrös és Dráwapiski – együtt indult azon a PHARE pályázaton, amely a falvak rendezési tervére, és a falukép javítására fordítható forrásokat biztosított. A településrendezési terveket három pécsi építész iroda – Pécsi Építész Kör, Kokas és Társa Bt., Dévényi és Társa Építész Kft. – közösen készítette el. A Dévényi és Társa Kft. a tíz település építészeti értékvizsgálatát állította össze, ehhez készült az alábbi tanulmány.

I. AZ ORMÁNSÁG LEHATÁROLÁSA

Az Ormánság, mint táj először 1257-ben jelent meg írásos nyelvemlékben, Ormánköz alakban, mint az Ormán és a Dráva között fekvő vidék neve. Ormánnak eredetileg a Baranya és Somogy határvidékén, a Zselic alatt fekvő területet hívták.

A tájegység lehatárolása nem egységes, a leírók különbözőképpen próbálták, más-más szempontok szerint meghatározni.

A reformáció elterjedésével Baranya megye nyugati felén a felsőbaranyai református egyházkörzet neve volt Ormányság. Az ellenreformáció után a név jelentése arra a területre korlátozódott, ahol a református lakosság zöme maradt.

Legtöbbször a viseletből kiindulva fő kritériumként a *bikla*, a jellegzetes, fehér vászonból készült szoknya hordását tartották mérvadónak, elterjedésének vonalában húzták meg az Ormányság határát. Általában 40-45 falut sorolnak a tájegységhez, Szigetvár és Siklós között. Több XIX. sz. eleji leíró (Tóbi Antal, Jeremiás Sámuel) Ormányságnak csak e vidék nyugati felét nevezte, a keleti rész falvait a Bököz tájhoz sorolta.

II. AZ ELNEVEZÉS EREDETE

Az Ormányság név eredete kérdésében megosztottak a kutatók.

Lukácsy Imre diósvizslói lelkész 1907-ben megjelent munkájában a török *orman*(erdő) szóból eredezteti. Figyelemre méltó elmélete az itt élő népet avar-székely vegyületeknek, tehát hun-székita maradéknak tartja.

Vélekedését a név eredetéről tudományosan is megalapozta Rásonyi Nagy László 1928-as tanulmányában. A török (kírgíz, kazár, baskír, kun) szóalakot és képzését vizsgálva föltette, hogy az *orman*, *urman* a domb, hegy jelentésű *or*, *úr* származéka, amely viszont ural-altaji eredetű. Véleményének lényege, hogy az ural-altaji szó megfelelői a finn-ugor nyelvekben is megvannak hasonló jelentésben, s azok származéka a magyar *orom* szó.

Mészöly Gedeon, az ekkor kiteljesedő finn-ugor nyelvészet képviselője 1931-ben hevesen cáfolta a török *erdő* jelentést, szerinte a mocsárból szigetként kiemelkedő földdarab neve az ormágy, ami a finn-ugor eredetű *orr* (*ór*) szavunk származéka. Szerinte ezt bizonyítja, hogy az ormánsági községek a mocsárból kiemelkedő szigeteken, *orman-okon* épültek.

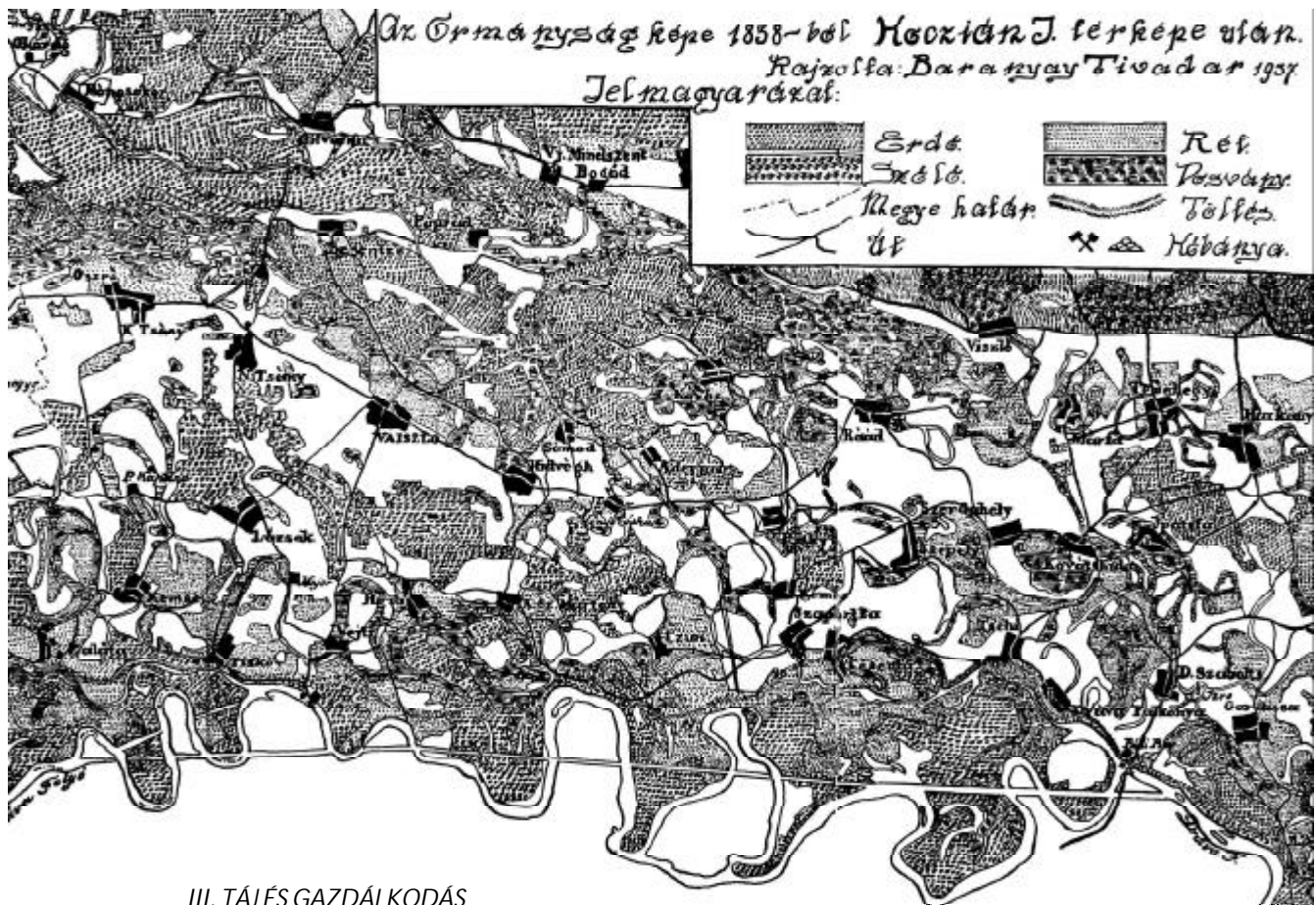
Kiss Géza, az Ormányságot legalaposabban leíró kákcisi lelkész is ezt a véleményt tette magáévá, Kodolányi János viszont, a másik híres Ormányság-ismerő szembeszállt a finn-ugor elmélettel, s a török eredet mellett tört lándzsát.

A finn-ugor nyelvészeti hegemoniát megdönteni igyekvő új kutatások fényében különösen figyelemre méltó ifj. Kodolányi János későbbi halk megjegyzése, akit a vitában egyik fél sem győzött meg igazáról, és az Ormányság honfoglalás előtti elnevezésének lehetőségét vetette föl.

(Az igazsághoz az is hozzá tartozik, hogy az itt élő őslakos nép igazán sosem nevezte magát ormánságinak, csak a kutatóktól tudták meg, hogy így nevezik őket.)

Jellegzetes ormánsági utca és belső udvar képe a két világháború közötti időkből (Kiss Géza *Ormánság* címűkönyvéből)

III. TÁJ ÉS GAZDÁLKODÁS

Az ormánsági táj a honfoglalás idején a Dráva folyton változó medréhez északról csatlakozó, vizenyős, lápos, mocsaras vidék volt, ahol a kiemelkedő földhátakon sűrű erdők nőttek. A területen letelepedett Árpád kori magyarokat elsősorban a halban gazdag vizek és az állatok legeltetésére alkalmas erdők, vizenyős rétek látták el étellel, a földművelés nem volt jelentős. Később is az állattartásos gazdálkodás lett meghatározó, a kevés művelhető földhöz erdőirtással jutottak.

A török hódoltság alatt a jól ismert mocsarak rejtekébe vonult a lakosság, s a túlélők a XVII. század elejéig régi életüket folytathatták tovább.

A földterületek korábbi birtokosai közül azonban csak a nyulak-szigeti (Margitsziget) apácák kapták vissza vajszlói birtokukat. A magyar kisbirtokosok nem tudták bizonyítani oklevéllel, adománylevéllel tulajdonjogukat, s így az Ormánság többi részét a királyi kegy idegen kézre juttatta. Ez volt az első csapás az Ormánság magyarságára. Az ősi földeket idegeneknek adta a Neoquisita Commisio, a korábbi birtokosnak saját gyarapodása helyett ezentúl másokért kellett dolgoznia. Ezen a vidéken Aeneas Caprara tábornok és Nesselrode pécsi püspök jutott nagyobb birtokhoz, a XVIII. sz. közepére azonban ezek a földek nagyrészt az Esterházy illetve a Batthyány család kezére kerültek, ez utóbbiak szereztek meg például a siklósi uradalmat, amelynek Cún, Drávacsehi, Dráwapiski, Ipacsfa, Kórós és Kovácshida is része volt.

A jobbágycsaládok – leszámítva az embertelen robotterhet – mégis viszonylag szabad életet élhettek. Az erdőkben szabadon legeltethettek, a növekedő családoknak engedélyezett volt az erdőkből művelhető szántót kikanyarítani és

használni, a rengeteg fából házat építeni és tüzelőt gyűjteni. A XVIII. század közepén az Ormánságban a tájjal és a természettel kiegyensúlyozott harmóniában éltek az emberek. Mi lehetett ennek oka? Az, hogy az Ormánság akkori természeti tája az akkori primitív gazdálkodási foknak rendkívül kedvezett. A ligetes-fás vegetáció, a megújuló vizek változatos élete, a kevés művelésre alkalmas minőségű termőföld, az úttalanság és az elzártság adták keretét az ormánsági nép halász-pákász, állattartó (nem állattenyésztő!), gyűjtögető, ráérős életének, amelyben e 10–15 ezer, sajátos kultúrájú ember élt.

Az 1767. évi úrbérrendezés új helyzetet teremtett a gazdálkodásban a jobbágyok úrbéres földjének és a földesurak kezelésében lévő majorsági birtokoknak a szétválasztásával, a jobbágyi jogok és kötelezettségek rögzítésével. Ettől az időtől kezdődik az ormánsági parasztok, illetve állataik kiszorítása az erdőkből. A hagyományos állattartásban az erdőkben legeltettek, a nagyki terjedésű mocsári tölgyesek adták a sertéshízlaláshoz a kifogyhatatlan mennyiségű makkot. Az úrbéri rendezés a szántók és legelők nagy részét a jobbágyoknál hagyta, az erdők viszont az uradalmaknál maradtak és a parasztok azokat csak korlátozva használhatták. A XIX. század végéig is elhúzódott jó néhány per, amelyet a jobbágyok az elbirtokolt erdőkért folytattak, csekély sikerrel. Az erdőkben legeltetésért, a faizásért komoly összegeket kellett fizetnie a községeknek.

Ebben az időben kezdték az uradalmak tulajdonosai a vizek szabályozását is. A Dráva ezen a szakaszon kanyargó medertípusú, a meanderezés, a gázlóépítés és vándorlás jellemzi. A természetes vegetáció szoros kapcsolatban állt a vízzel, elsősorban a vízborítás jellegével – állandó vagy időszakos – és tartamával: a

nyílt vízfelületektől, a lebegő és gyökerező hínárvegetáció keresztül a nádasok, gyékényes-sásos nedves rétek, fűz- és nyárligetek, majd a legmagasabban fekvő területeken a keményfás (tölgy, kőris, szil) ligeterdők követték egymást. 1770 körül épült meg Felsőszentmárton és Szaporca között az ún. Mária Terézia töltés, amely a táj vízrajzának első jelentősebb megváltoztatása volt.

A vizek szabályozásával, a meder töltések közé szorításával elsősorban az uradalmak jutottak művelhető földekhez.

Az 1848-as szabadságharc meghozta a jobbágyfelszabadítást végre, de elindította az ormánsági falvak viszonylagos egyensúlyi helyzetének felbomlását.

A hanyatlás Kiss Géza által részletesen és nagyon érzékletesen kifejtett fő oka az *elkülönözés*ből ered. A jobbágyok megkapták minőségtől függően megszabott nagyságú földjüket, de csak azt, a terjeszkedésre nem hagytak szabad földterületet, a falvakat körülvevő, elkülönített nagybirtokok – és az azokon meginduló kapitalizálódó termelés – agyonszorították a kisparszti gazdaságokat. Nem terjeszkedhettek északra, új területek felé sem, ott a rendkívüli kedvezményekkel letelepített és így hihetetlenül megerősödött németek foglalták el a földeket, dél felé pedig a Dráva állta útjukat.

A kis földterületű falvakban a szaporodó családok a birtokaprózódás és a vele járó elszegényedés elkerülése miatt találták ki az „egykézést”. Az egyszem gyerekek jólétét lehetett garantálni, a hasonlók összeházasodásával pedig még növehetett is a birtok.

A nagybirtokokon a XIX. század közepén kezdődött a majorsági gazdálkodás, szinte minden faluban létrejött egy-két uradalmi központ, (Ilma-pusztá, Felső-Cúni pusztá, Kelemenliget, Csehi-pusztá, Jégverem-pusztá, Majláth-pusztá, stb.) ahol nagyrészt az Ormánságon kívülről jött cselédek dolgoztak, tanult mezőgazdasági szakemberek irányításával, már korszerű gépeket használva.

Újabb vízszabályozások is kezdődtek. A Drávába ömlő Fekete-víz – melyet a Mecsekről lerohanó vizek tápláltak, és széles, vizenyős mocsárvidék kísérte – megregulázni alakult meg a Fekete-víz Lecsapoló Társulat 1839-ben (a lecsapolási terveket Beszédes József készítette), a tényleges vízrendezési munkát 1848-66 között végezték. A Dráván is folytatódott a folyókanyarulatok átvágása és a töltések építése.

Az Ormánság a nagy gazdasági világválságig még tartotta magát. A nagy uradalmi birtokokon kívül minden faluban volt néhány nagyobb, 20-100 holdas gazdaság, a 3-10 holdas kisbirtokok ha szűkösen is, de a megélhetést azért biztosították.

Az állattenyésztés továbbra is meghatározó maradt, de a ridegtartásról át kellett térni az istállós tartásra. Főként szarvasmarhát neveltek, de az ormánságiak híresen jól értettek a lovakhoz is.

A II. világháború után a nagybirtokokat államosították, a falvak népe földhöz jutott, amit '60-as évekig művelt is, meglehetősen korszerűtlenül, de lelkesen.

A termelőszövetkezetek kikényszerített megalakulása más irányba terelte a falvak sorsát. Az erőltetett nagyüzemi termelés extenzíven terjeszkedett. A XIX. században megkezdett vízrendezési munkákat folytatva hatalmas költségű meliorációval vontak be újabb területeket a szántóföldi termelésbe, átalakítva a táj természetes képét. A legelőerdők eltűntek, és velük vég-

képp megszűnt a hagyományos állattartás; a lápok, mocsarak ugyan kiszáradtak, de jó minőségű termőföld nem lett belőlük, a föld eltartóképessége nem nőtt. A rosszul gazdálkodó termelőszövetkezetek, a határmenti elzártság, a romló életfeltételek miatt a falvakból megindult az elvándorlás, amihez újabb lökést adott a településpolitika aprófalvakat tudatosan visszafejlesztő törekvése.

Az 1989-es rendszerváltás az Ormánságot is felkészületlenül érte. A termelőszövetkezetek javai nagyrészt az iskolázott, addigi vezetők, irányítók kezébe kerültek. A mai lakosság túlnyomó része semmilyen kárpótlásra nem volt jogosult, akik visszaigényelhették földjüket, öregek, magukra maradtak voltak és elkötyavetyélték fillérekért ősi jussukat. A vizsgált területen alig van egyénileg gazdálkodó földtulajdonos. Föld nélkül az állattenyésztés is elsorvad, vásárolt takarmánnyal gazdaságosan nem lehet állatot tartani. A termőföld egy része már most külföldiek kezén van, megművelésére elenyésző helyi alkalmazott szükséges. Munkalehetőség nincs.

Halvány reménysugár csak a Duna – Dráva Nemzeti Park léte. A Dráva 1921 óta határfolyó, azóta gazdasági jelentősége megszűnt, gyakorlatilag nincs rajta hajózás, az 1970-es évekig zárt határsávként még megközelíteni sem lehetett partját. Természetvédelmi szempontból azonban épp ez az elzártság jelentett előnyt, ebből ered a Drávamenti területek mai értéke – ez Magyarország egyik legnagyobb nedves síksága, változatos, élőhelyekben gazdag érintetlen tájrészekkel.

Hasznát egyelőre nem érzik az itt élők (a néhány vízközeli kocsmá tulajdonosát leszámítva), csak a kötöttségeket, a tiltásokat érzékelik. Az együttélők egyensúlya, a természet és az ember harmóniája újraélesztéséhez még rengeteg tanítás és tanulás kell – mindkét oldalról.

IV. A LAKOSSÁG

Hóman Bálint szerint Baranya megye területén a Botond-törzs telepedett meg. A Dráva két partján a magát honfoglaló hadnagytól származtató Kán nemzetsége szállt meg.

A helynevek tanúsága szerint a térség az Árpád-korban sűrűn lakott volt, egymástól kis távolságra sok apró bokorban éltek a honfoglaló magyarok és leszármazottaik. (A helynevekből arra is lehet következtetni, hogy ezen a vidéken a XI. században szláv telepések is voltak.)

Mohács után az állandó harcok, a vonuló seregek ellen a mocsaras, lápos vidék remek menedéket biztosított, a teljesen elnéptelenedő dél-keleti Baranyával szemben itt a falvak folyamatosan lakottak maradtak, újratelepítésre nem volt szükség.

A lakosság azonban hitet váltott. A török benyomás után római katolikus papjai elmenekültek, a lelki vezetők nélkül maradt szenvedő nép pedig örömmel fogadta a vele sorsközösséget is vállaló, a reformáció tanait hirdető szerzetesek, majd lelkipásztorok megjelenését. (A református vallást a törökök is jobban megtűrték, mint a Habsburg-házzal összefonódott katolikust.) Az Ormánság teljes egészében református hitre tért, a későbbi ellenreformációs törekvések sem értek el itt hatást.

A színmagyar református tömbben a – betelepítésnél egyébként hihetetlen kedvezményeket élvező – németység csak elenyésző mértékben tudott helyet szerezni, bár ennek a kevés, és nem jó minőségű szántóföld is oka volt.

Ormánsági falvak templomai: a szemközti oldalon: fent Cún, lent Hirics; ezen az oldalon fent: Kísszentmárton, lent Kovácsbida (mai felvételek)

Sámód és (szemben) Drávapiski temploma (mai felvételek)

A lakosság összetételének változása a XIX. század második felében kezdődött. A jobbágyfelszabadítás után az uradalmi birtokokon nem volt munkáskéz. Az ekkortájt induló majorsági gazdálkodásban korszerűbb termelés kezdődött, gépesítéssel, új technológiákkal és új munkavállaló réteggel. Tanult, szakképzett mezőgazdászok, és olcsó munkaerőként cselédek települtek a nagybirtokokra. Szinte teljes egészében az engedelmesebb római katolikus vallásúak, köztük sok horvát nemzetiségű.

Az őslakosság körében ekkor kezdődött a birtoknagyság megőrzése érdekében a születésszabályozás, az egykésés – a kisparaszti gazdaságok bővülési lehetőség híján ebben látták életszínvonaluk megtartásának biztosítékát. (Gunda Béla és katolikus cserkészársai 1936-ban Kemse község életét térképezték fel egy nyáron át. Rémülten tapasztalták, hogy az egykésés, amely kemény magzatelhajtásra kényszerítette a fiatalasszonyokat, mekkora erkölcsi leépülést is eredményezett.)

A legszebben Kodolányi János műveiben ábrázolt fájdalmas folyamat visszafordíthatatlanná vált, hiába harcoltak ellene a XX. század ébredező szocialisztikus mozgalmi, a népesség rohamosan fogyott. A falvak megüresedett házait az uradalmi cselédek, az egykésés korai halála miatt örökös nélkül maradt birtokokat pedig nagyrészt Ormánságon kívüli, gazdag, terjeszkedő német családok szerezték meg.

A református magyar lakosság nem tudott jó választ adni az új kor, a más gazdaság, az eltérő lehetőségek kihívásaira, életerejük fogyott el, tartásukat veszítették el. A mai falvakban arányuk nem haladja meg a 10-15 %-ot. . .

1945 után új távlatok nyíltak – de csak a kisbirtokosok és földtelenek előtt – a földosztással. A gépekkel, kellő szakértelemmel alig rendelkezők éppen kezdtek beletanulni a föld-

művelésbe, amikor a termelőszövetkezetesítéssel ismét bér munkássá degradálták őket. A rossz földéken rosszul gazdálkodó termelőszövetkezetekből menekültek az emberek a közelebbi és a távolabbi városokba.

Az Ormánságot elhagyták azok, akikben még életerő, tettvágy volt, a kiürült házakba pedig tervszerűen betelepítettek egy még „hátrányosabb helyzetű” népcsoportot a cigánytelepek felszámolása címén. Ez újabb szegregációs folyamatot indított, etnikai blokkok alakultak a településeken, ami tovább kumulálódik, ugyanis az emiatt elértéktelenedő házakat nagyon olcsón újabb cigánycsaládok vásárolják meg.

1989-ben újabb lehetőséget szalasztott el az Ormánság. A rendszerváltás zavaros tulajdon-visszaállítása nem lett sikertörténet. A vizsgált területen jól működő, jó megélhetést biztosító magángazdaságok elenyésző számban alakultak. A falvak lakóinak túlnyomó része nem rendelkezik semmilyen földterülettel a házhoz tartozó kerten kívül, de még azt sem műveli rendszeresen. Helyi munkalehetőség alig van.

Az iskolázottság szintje alacsony, a falvak háromnegyedében nincs sem iskola, sem óvoda. A hitélet is elsorvadt, a gyönyörű református templomok istentiszteletein alig vesznek részt, a községeknek saját, velük élő, őket ismerő és vezető lelkészei sincsenek, a vajszlói paphoz tartoznak. Katolikus templomok nem épültek, csak néhány imahelyiség van, bár a cigány lakosság körében igény és különösen nagy szükség lenne rá.

A népesség korösszetétele nem kedvezőtlen, de a gyerekek legnagyobb része cigány származású.

Az apatikus, tanulatlan, szegény, munkára nem nevelt, és dolgozni nem is szerető lakosság a meghatározó jelenleg az Ormánságban, akik csakis külső beavatkozástól, központi segítségtől várják sorsuk jobbra fordulását.

IV. ÉPÍTETT KÖRNYEZET

Az Ormánság települései a nevet is adó, mocsárból kiemelkedő ormokon, hátakon építették házaik sorát. Ennek köszönhető a szabálytalanul kanyargó, nevükben is „egy- és kétsoros” utcavonalak. Gyakori a falu közepén a házakkal övezett legelő, amely az állatok éjszakai őrzésére szolgált. A falvak kicsik, százegethárny telkesek. A XVIII. század közepéig a szabálytalan telteken szabálytalanul álltak a házak is, egy telken gyakran több is. A mai településszerkezet szabályos telekalakulatait és építkezését az abszolutizmus korában központi irányítással, mérnöki tervezéssel hozták létre.

Az ormánsági nép első hajlékait fából készítette, amelyhez a mocsári erdők bőségesen szolgáltatták az alapanyagot.

1845-ben Hölbling Miksa megyei tisztifőorvos írt először a vidék építkezéséről. Egy-egy telken sokszor 3-4 gazda is élt egymáshoz közel álló házakban, amelyek faoldallal, szalmafedéllel és kémény nélkül épültek.

Baksay Sándor református lelkész, későbbi püspöktől sokat olvashatunk az Ormánság millennium körüli világáról. A községek egyetlen utcából álltak, kevés volt közülük, melynek 400-nál több lakója lett volna. Somogyi szokásnak mondja, hogy a házak talpakra épültek, szalmafedéssel.

Várady Ferenc kétkötetes, nagy Baranya monográfiája 1896-ban jelent meg. Az ormánsági részt Bodonyi Nándor sellyei

tanító írta, elég rózsaszínűen. Idillinek ábrázolja pl. az uradalmi cselédség lakóhelyét, ahol két-három család egy egész sereg gyerekekkel ellakik egy szűk szobácskában békességgel, közösen fűtenek, takarítanak, közös tűzhelyen főznek. (Nem csoda, ha a cselédség igyekezett a községekbe húzódni, és napszámosként, majd feles bérlőként elfoglalni a kihalt családok helyét.)

A már korábban is említett Lukácsy Imre 1907-es munkájában részletesebben foglalkozik a házépítéssel.

Három fejlődési fokot állapít meg, legrégebb a talpasház, ezt követi a vertfalú, végül a kőből (téglából) épített.

A lakóházakról és kialakulásukról a legrészletesebb leírást Gunda Bélától kapjuk, aki az Ormánságban kezdte a 30-as években szisztematikus néprajzi gyűjtőmunkáját.

Az egyhelyiségű, nyílttűzhelyes, kéménytelen, balkáni eredetű háztípusból származtatja az ormánsági háromhelyiségű talpasházak kialakulását. Elméletét többen vitatták, vitatják azóta is, tárgyi bizonyítékok hiányában azonban minden következtetést csak kétkedéssel fogadhatunk.)

A török hódoltság után, a XVII-XVIII. századtól lehet pontosabban nyomon követni az ormánsági építészeti emlékeket, bár az első hiteles, rajzos leírások, felmérések csak a XIX. században keletkeztek. Ebben az időben még álltak a XVIII. századi, kizárólag fából épült talpasházak. A földre helyezett fatönkökre (*göcsökre*) hatalmas tölggerendákat (*talpakat, hörgőfákat*) fektettek, ezekre tölgyfaoszlopokat állítottak, ezek tartották a koszorúfákat (*vorókat*) és a padlás-*(hászé)*-gerendázatot. A ház falai Mária Terézia erdővédő rendeletei után, a XVIII. század harmadik harmadától már nem épülhettek fából, karóvázas sövényalpra került a polyvás kemény agyag sártapasztás kívül-belül. (Csak a melléképületek falai készültek deszka kitöltéssel továbbra is.) A tetőre szalmazúpot raktak, volt, hogy csak villával fölhányva, de gyakrabban *babákat* készítettek a zsúpból és iszalaggal kötözték az égerfa lécekhez.

A talpas házak előnye a lápos vidéken az áthelyezhetőség, ha árvíz, vagy más baj jött, egyszerűen odébbvontatták a talpakon, mint egy szánkót, az egész építményt. Volt, hogy egész falut is átköltöztettek így, vagy egy templomot, mint 1754-ben Kiscsányban. Az 1828-as Conscriptio Regnicolaris például felsorolja a falvak malmaikat, és mindegyiknél megjegyzi, hogy azoknak nincs állandó helyük, amelyik helyen a legjobb éppen a vízjárás, oda vontatják őket, ezért gyakran meg is sérülnek.

Ezekből a házakból nem sok maradt már. Skanzenek őrzik a megmentett szebbeket (pl. Sellyén is), vagy tájházként védik felújítva, mint a lúzsokit. A vizsgált falvakban egyedül Hiricsen található még másfél talpasház, a fél szó szerint értendő, mert az egyiknek a fele szétesett, a másik is elég rossz állapotú, de legalább ma is lakott épület, így talán még megmenthető.

A fogyó erdők, az erdővédő törvények, meg a sok tűzvész új építési módot kívánt, a XIX. századtól általános váltak a földfalak és a cseréptetők, majd a gazdagabb házaknál és a középületeknél a téglafalazat. Ezeket azonban már szakemberek építették, főleg fejlettebb építési kultúrájú sváb kőművesek, így a mai ormánsági falukép csak annyiban különbözik a baranyai német falvakétól, hogy a házak kisebbek, szegényesebbek.

Különleges helyet foglalnak el az ormánsági építészetben a templomok. Az első templomok fából, paticsfállal készültek, ugyanúgy, ahogy a lakóházak. A török hódoltság alatt reformátussá vált vidék híres emléke a *Herczegszőlősi Kánonok*, a baranyai reformátusság életének első tételes szabályrendszere

1576-ból. Ebben a papság kötelességévé tették a gyermekek tanítását is – 425 évvel ezelőtt! – tehát a templomok mellett iskolák is működtek. Amikor a gyarapodni kezdő közösségek rossz és kicsi templomaik helyett újat akartak építeni, nem kaptak rá engedélyt. Mária Terézia magyarellenes cselekedetei közül ez az egyik legfájóbb, a református egyház, és vele az egész, színmagyar Ormánság elnyomása. Csak II. József 1791-es türelmi rendelete teremtett lehetőséget arra, hogy az annyira vágyott templomépítések elkezdődhessenek, akkor viszont szinte egyszerre készültek minden ormánsági faluban. Eddig csak a festett, kazettás famennyezetű templomokról születtek tanulmányok, a színes, rokokó ornamentika XVIII. sőt XIX. századi továbbéléséről. (Drávaiványi – 1792; Kőrös – 1793-1834; Kovácsida – 1833; Adorjás – 1837) A többi, 1820 és 50 között épült, egymáshoz nagyon hasonló megjelenésű, sallangoktól mentes, klasszicizáló későbarokk stílusú, egytornyos, karzatokkal ellátott, tagolatlan teremteres, tégl- vagy lapos faboltozatos mennyezetű, kívül-belül fehérre festett templom, amely ennek a vidéknek az összetartozását hirdeti, valamint a kevéssel utánuk emelt parókiák szintén megérdemelnének egy külön tanulmányt.

1943-ban dr. vitéz Kiss Tibor építész, műegytemi tanár jelentetett meg fényképekkel gazdagon illusztrált kötetet az Ormánság és a Szigetvidék népének építészetéről, a tanítványai-val folytatott gyűjtőmunka eredményeként. Az ebben szereplő gyönyörű, XVIII. sz. végi – XIX. sz. eleji lakóházakból sem sok maradt meg mára. Most, csaknem hatvan évvel később, a településrendezési tervekhez kapcsolódó építészeti értékvizsgálat során már a XX. századi emlékek védelme lett az elsődleges cél.

Reméljük a most védelemre javasoltak közül több fogja átélni a következő hatvan évet...

V. A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERVEK JAVASLATAI

A tervezési megbízás 10 falu – az Ormánság szűk negyede – településszerkezeti terve (alátámasztó munkarészekkel) és helyi értékvédelmi rendelete elkészítésére szól.

Mire jutottunk a vizsgálatok után, mit tudunk a települések részére a tervekben megfogalmazni?

1. Legfontosabbnak az infrastruktúra kiépítését ítéltük. Javaslatot adtunk az EU normáinak is megfelelő ivóvízellátás és szennyvízelvezetés módjára. (Vezetékes ivóvízzel ma is ellátott már minden falu, de a vízadó kutak többségénél az arzéntartalom az EU határértéket meghaladja.)

A megfelelőnek mondható villamos energiaellátó rendszer mellett elkészült a teljes térség gázellátásának terve, és a távközlési hálózat kívánatos fejlesztéseinek javaslata is.

A többszörösen peremhelyzetű Ormánságot az Országos Közlekedés-fejlesztési Terv szerint gyorsforgalmi út nem fogja érinteni. A legközelebbi tervezett csomópont az M6-M56 határmetszési részénél lesz, a legkeletibb falutól, Kovácshidától 35 km-re. A 67 sz. másodrendű főút (M7-Balatonboglár – Kaposvár – Szigetvár) meghosszabbítása, és Révfa térségében a Drávan új hídon átvezetése szerepel még az országos tervben új elemként, ezt a Horvátország felé nyitás miatt már régen meg kellett volna valósítani, hiszen Barcstól Drávaszabolcig ma egyetlen egy határátkelő sincs.

A tervünk kompetenciájába tartozó közlekedési elemek közül kiemelten kezeltük az utak hálózatosságának visszaállítását. Az egymással egykor sokszálú kapcsolatban álló aprófalvak ma csak egy-egy bekötőúttal rendelkeznek, a tizből nyolc zsáktelepülés! A valamikori hálózat rossz minőségű, vagy beszántott földükként ma is föllelhető, ezek legalább 4 méter széles, stabilizált felületű útként helyreállítva az együttműködés lehetőségével erősítenék az összetartozó kicsi falvakat.

Az országos kerékpárút-hálózat egyik tervezett eleme az Ormánság keleti peremén halad majd (Eszék – Drávaszabolcs – Pécs – Balaton nyomvonalon), amelyhez a Dráva töltésén vezetni javasolt térségi kerékpárút jól kapcsolódhat.

Vasútvonal közvetlenül csak Kovácshidát érinti, de a többi vizsgált falutól sem esik messze a Drávával párhuzamosan 1912-ben épült Drávavölgyi helyiérdekű vasút, a mai Középrigóc – Sellye – Harkány – Villány mellékvonal. Sajnos állapota annyira leromlott, a lassú és kényelmetlen utazási körülmények miatt a személyforgalom annyira lecsökkent, hogy a MÁV a vonal megszüntetését tervezi. Megmaradására csak akkor van esély, ha a teherforgalom növekedő tendenciát mutatna.

2. Az értékvédelmet soroltuk a következő helyre.

A részletes vizsgálatok alapján meghatároztuk azokat a védelemre érdemes táji, természeti és épített környezeti értékeket, amelyek egyrészt önbecsülést, másrészt vonzerőt jelentenek a térségnek és az egyes településeknek. Mivel a településfejlesztési koncepciókban az általánosságokon túl konkrét fejlesztési igényeket nemigen sikerült rögzíteni, kicsit fordított tervezésként így a hol és mi ne épüljön írható elő, vagyis a rombolás előzhető meg.

3. A szerkezeti tervekben a belterületek bővítését csak néhány helyen tartottuk indokoltnak, és akkor is csak lakóterület céljára.

A később esetlegesen jelentkező gazdasági funkciók elhelyezésére a korábban meglévő majorságok, puszták területének felhasználását javasoltuk.

4. A külterületek jelenlegi használatának változtatása több helyen kívánatos lenne, azonban ennek szabályozása és főleg végrehajtása csak a településrendezési terv alapján nem lehetséges. A földhivatali nyilvántartástól eltérő földhasználatok átvezetését, néhány helyen tájképi, természet- vagy környezetvédelmi szempontból erdősítést, gyepesítést javasoltunk.

Az Ormánság gazdasága egyértelműen mezőgazdasági meghatározottságú, adottságait tekintve azonban a ráerőltetett nagyüzemi szántókultúrákban nem lehet versenyképes. A tájhasználat és a hagyományok szempontjából is a külterjes állattartás lenne az ideális, de ennek elérése, illetve visszaállítása olyan további vizsgálatokkal alátámasztott intézkedéssorozatot, külső beavatkozást igényelne, amely messze meghaladja e terv kereteit. (Csak példaként: a hagyományos legelőerdő kategóriát sem az OTÉK, sem az erdőtörvény nem ismeri, egyszerűen nem lehet a mai jogszabályi környezetben létrehozni.)

5. A turizmus, az idegenforgalom ma minimális ezekben a falvakban, pedig Harkány viszonylagos közelsége jó lehetőséget kínál rá. Egyik településen sincs azonban szálláshely és étkezési lehetőség. A meglévő értékeket sem propagálják, a Lúzsoki tájházat és a Kovácsidai parókian lévő egyházi gyűjteményt csak előzetes egyeztetések után lehet megtekinteni.

A templomok és az elhagyott parókia kínálják a legjobb lehetőséget az Ormánság kulturális és idegenforgalmi szervező erejének, rájuk alapozva lehetne kiépíteni az turizmus hálózati elemeit. Ehhez természetesen elengedhetetlen a falvak általános megjelenésének javítása is. A falucsinosítások első lépései Phare pályázati pénzből, a tervezői team ajánlásait is szem előtt tartva megkezdődtek, a vendéglátást szolgáló létesítmények kialakításához azonban egyelőre nincs befektetés.

Bár a megmaradt természeti és táji értékek indokoltá tennék, a nemzeti park jelenléte nem ad jelentős idegenforgalmi potenciált. A védett terület a térségben jellemzően csak egy parti sáv, ahol elsődleges cél az ártéri ökoszisztémák védelme, ezért csak korlátozottan látogatható. A hihetetlenül nagy vízszint-ingadozás és az erős sodrás miatt a folyó fürdésre nem alkalmas, a vízi turizmusnak pedig gátja a Dráva határszerepe is, javulásra (de akkor rohamosra) csak akkor lehet számítani, ha az eredetileg kétoldalúra tervezett védelem a határon túl is megkezdődik – erről azonban egyelőre megszakadtak a tárgyalások.

A térségben ezért csak egy helyen javasoltuk – a Drávához közeli egykori Kelemen-liget majorja helyén, ahol még állnak az egykori intézői kiskastély falai – idegenforgalmi centrum létrehozását. A Drávai kerékpárút megállóhelyeként kialakítható együttes része lehetne egy tájkanzen, ahol – már a nemzeti park területén kívül – a XVIII. századi tájhasználat (legelőerdők, holtágak, nádasok), mezőgazdaság (pl. hajdina- és kendertermesztés), állattartás, és a mindezekhez tartozó eszközök (vízimalmok, kenderfeldogozók, halász-pákász módszerek, stb.) bemutathatóak és kipróbálhatóak lehetnének.

6. Az Ormánság aprófalvai kicserélődött népességének legnagyobb hátránya az alacsony iskolázottság, és az erkölcsi nevelés, a hitélet szinte teljes hiánya. A jelenlegi oktatási rendszer

nem felel meg az itteni gyerekeknek, egészen más jellegű, a szülőket is bevonó, lassan haladó, életmódra is nevelő oktatási program kidolgozásával lehet csak eredményt elérni.

A hitélet színterei – Drávacsehi kivételével, ahol a templomot a II. világháború drávai ütközetében szétlőtték – megvannak. Az egyházak közösségépítő ereje, és a megegyezés, hogy a reformátusnak épült Istenháza esetleg a túlsúlyba kerülő katolikusok is használhassák, sajnos hiányzik.

Az elkészült rendezési tervek önmagukban nem tudnak megoldást adni egyetlen településnek sem évtizedek alatt felhalmozódott gondjaikra, de lehetőséget, szakmai megalapozottságot biztosíthatnak a közösségeknek, iránymutatást, melynek alapján maguknak kell kiharcolni jobb jövőjüket.

TERVEZŐK:

Településrendezés: Horváth Magdolna, Bede István – *Pécsi Építész Kör*; Pap Zsuzsa – *Kokas és Társa Tervező Bt.*

Építészeti értékvizsgálat: Lugosi Ágnes, Tihanyi Csaba – *Dévényi és Társa Építész Kft.*

Táj- és természetvédelem: Böszörményi Krisztina

Környezetvédelem: Juhász Zoltán – *Juhász Környezetvédelmi Kft.*

Közlekedés: Tompos Antal – *Pécsi Úttervező Kft.*

Víz, szennyvíz, gázellátás: Keresztes László

Villamos energia ellátás: Dlusztus Alajos

Távközlés: Elekes Jenő – *Umtel, Távközlési Tervező Bt.*

IRODALOM:

Kiss Géza: *Ormánság*, 1937

Kodolányi János -ifj. Kodolányi János: *Baranyai utazás*, 1963

Elek P. - Gunda B. - Hilscher Z. - Horváth S. - Karsay Gy. - Kerényi Gy.

- Kocogh Á. - Kovács I. - Pócsy F. - Torbágyi L.: *Elsüllyedt falu a Dunántúlon*, 1936

Tomanóczy Jolán: *Hirics ormánsági község nyelvjárásának hangtana*, 1940

Dr. Kiss Tibor: *A Szigetvidék és az Ormánság népének építészete*, 1943

Zentay Tünde: *A parasztház története a Dél-Dunántúlon*, 1991

Böszörményi Krisztina: *Cún, Drávacsehi. Drávapiski, Hirics, Ipacsfa, Kísszentmárton, Kórós, Kovácshida, Lúzsok, Sámod tájrendezési vizsgálata*, 2001

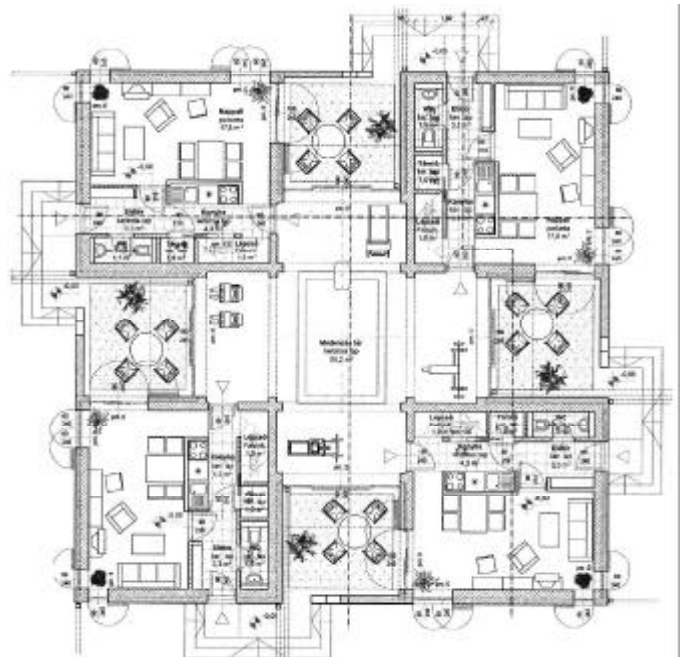
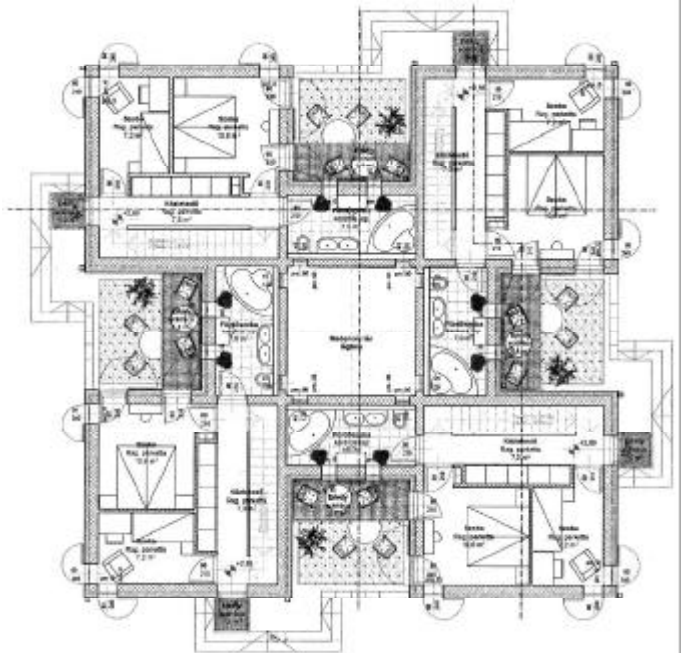
Fent: Kovácshida, lent balra: Kórós, jobbra Lúzsok település temploma

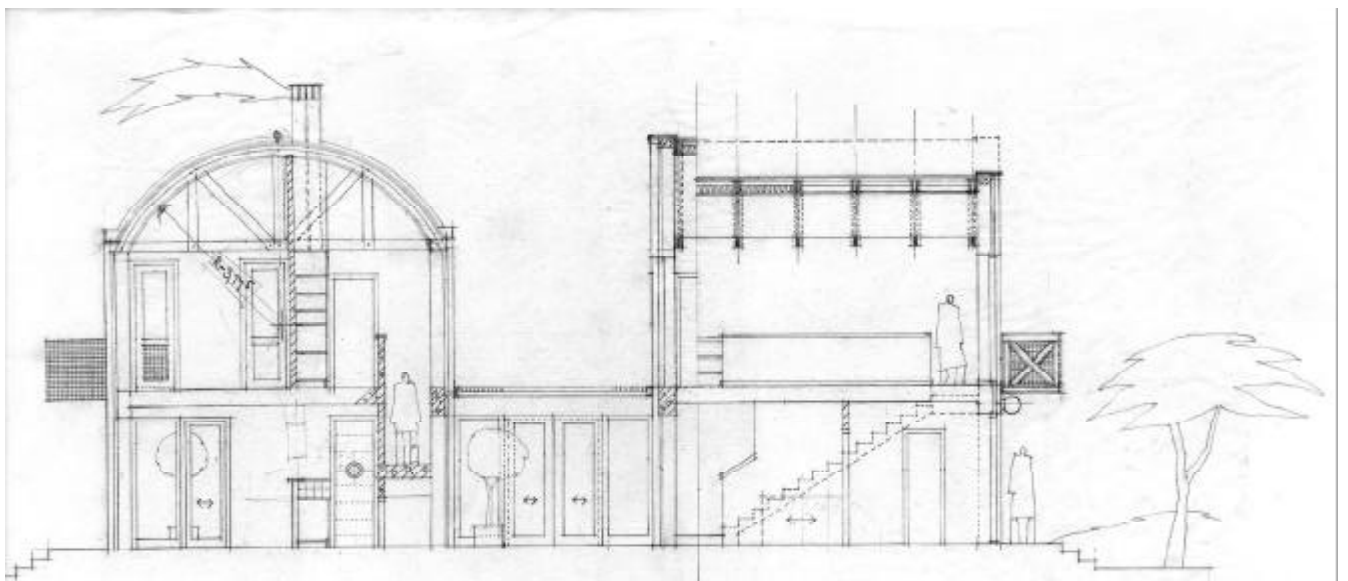
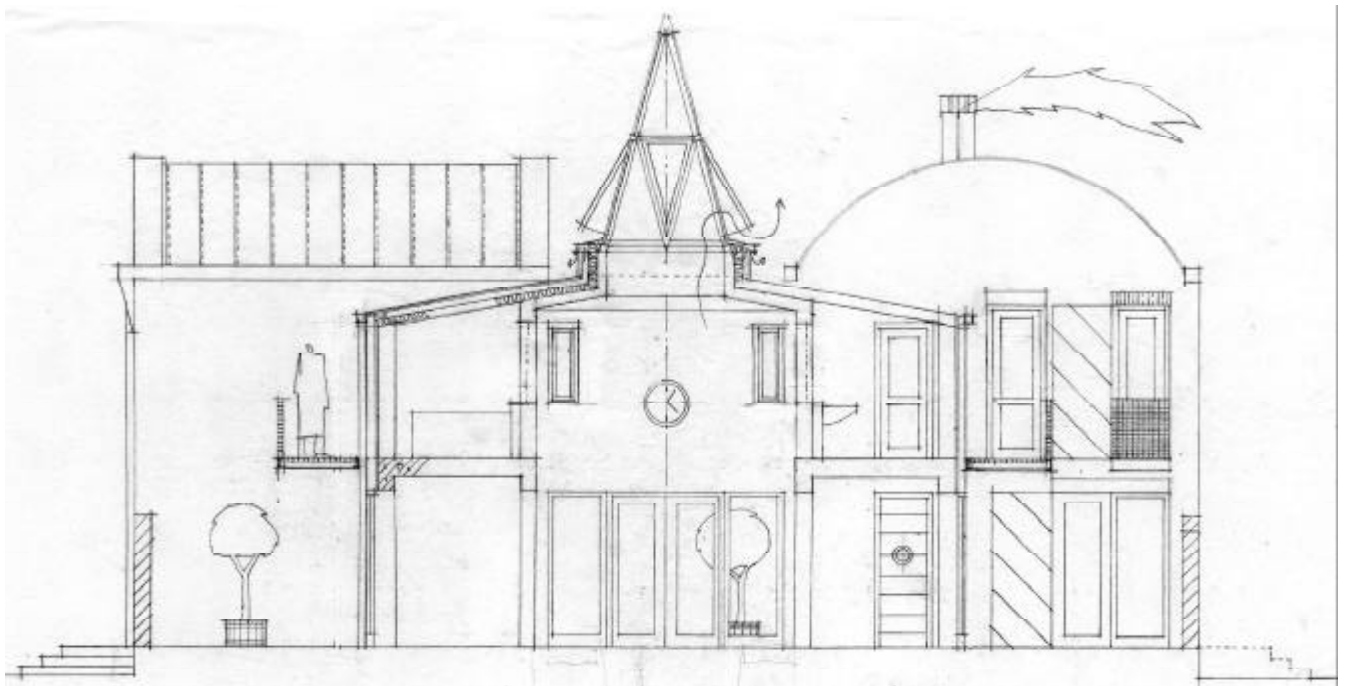
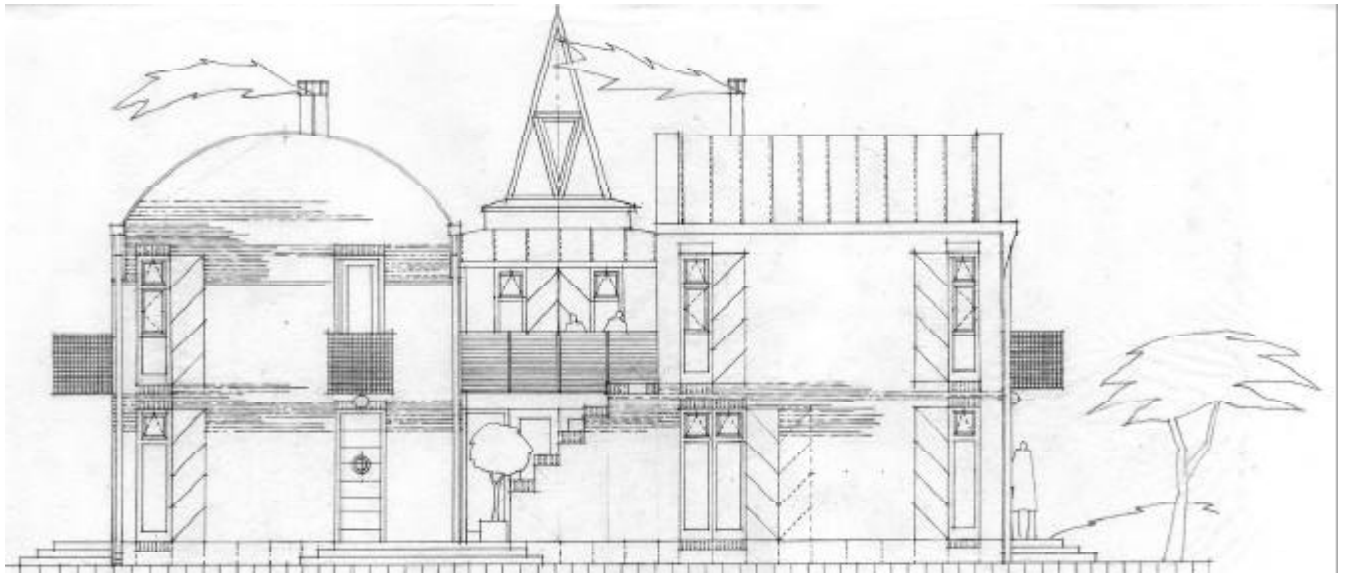
SÁROS LÁSZLÓ · BALATON-PARTI TÁRSAS NYARALÓ

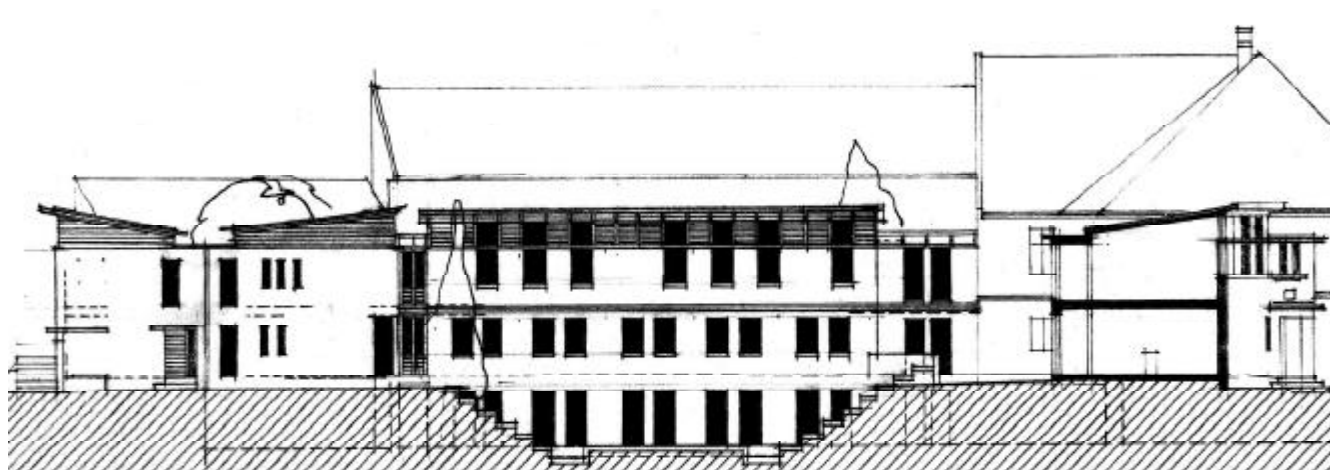
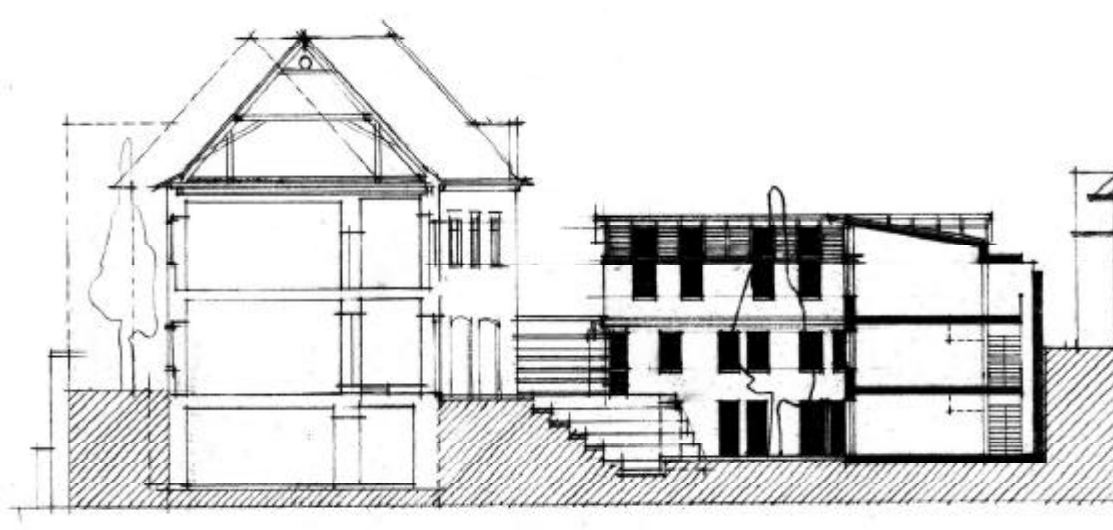
Ezek a tervek még csak „munkaközies”, jöllehet már valamennyi szükséges és kötelező egyeztetésen túl vagyunk. Szinte hihetetlen, hogy közel a szántódi révhez még létezhetett olyan hely, amit mostanában szabályoztak, parcelláztak fel, építettek ki a közműveit és adtak el lakó-üdülő épületek számára. Megbízóink – lévén a szándék „befektetői” – érthetően minden lehetőséget szeretnének maximális mértékben kiaknázni. Szándékuk egy olyan, négy lakóegységés társasház megépítése, amit ma– divatos szóhasználattal – *wellness* háznak hívnak. Ez a mi esetünkben annyit tesz, hogy a négy – egyébként teljesen

azonos, kétszintes lakás Segner-kerék szerinti elforgatásban körülvesz egy görögkereszt alaprajzú közös (medencés) teret, ahol mindenféle erő- és kondicionáló gépekkel körülvetten egy 4 m körüli átmérővel szerkesztett, ellenáramoltatással, víz-visszaforgatóval és levegőbefűvőkkel felszerelt medence áll. Ebből a térből ki-ki a saját kicsiny átriumába is kijuthat, amire a nappalija is nyílik. Erre a kerten belüli viszonylag zárt térre épp a révlejáró nyári nagy forgalma miatt van szükség. Külön jelentősége van a ház „zárt”, illetve „nyitott” képének, jöllehet az építetők szándéka szerint sokkal többet lesz nyitva, mint nem.

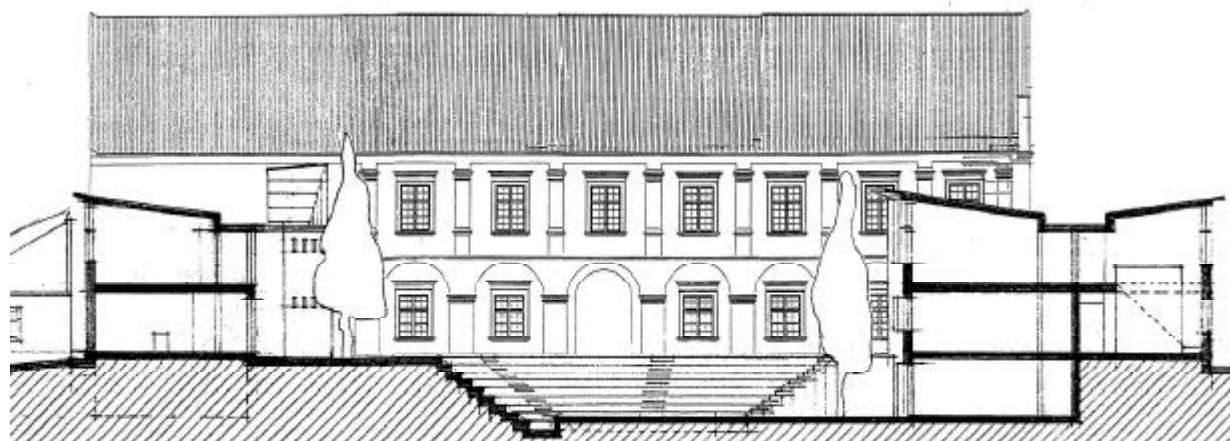

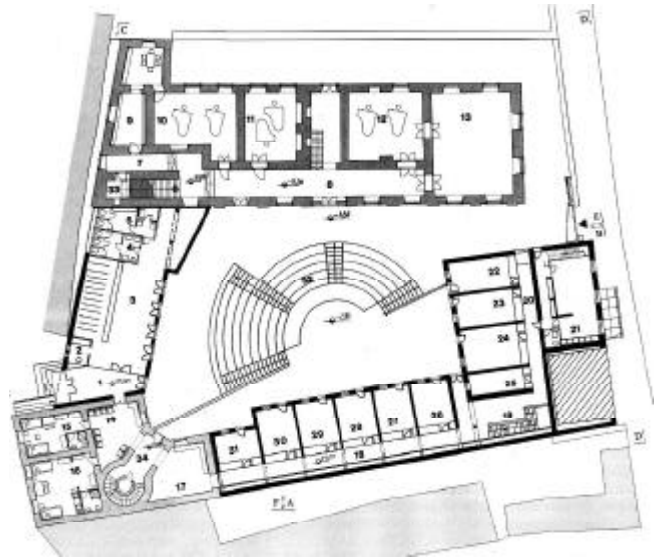
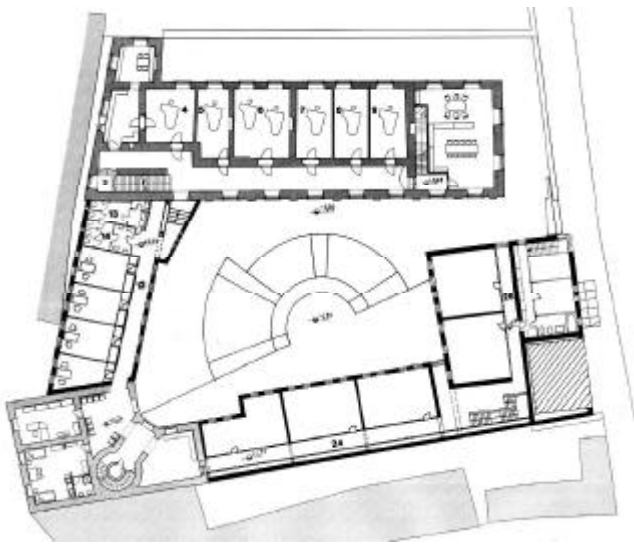
Számítógépes távlati képek (Dobrosi Tamás, I. évfolyamos vándor munkája), és földszinti, illetve emeleti alaprajz; a szemközti oldalon: metszetek

Metszetek, homlokzatok az udvaron át. A szemközti oldalon: földszinti és emeleti alaprajz, valamint utcai homlokzatok

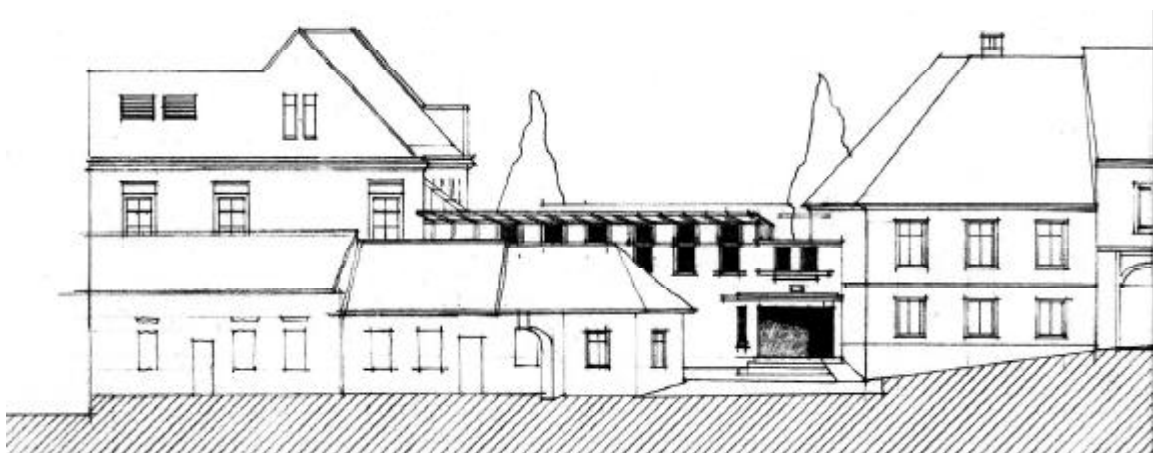
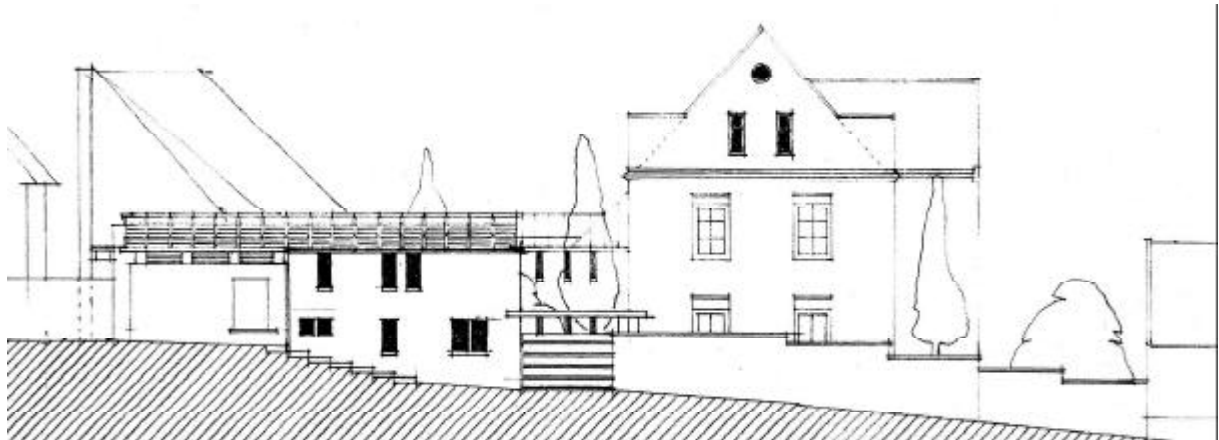

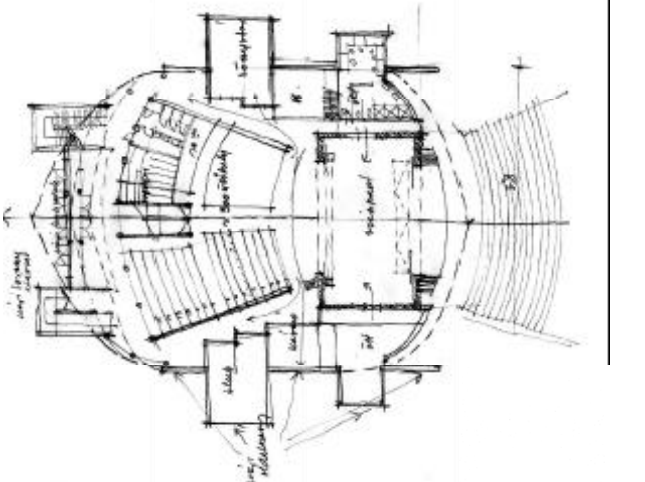
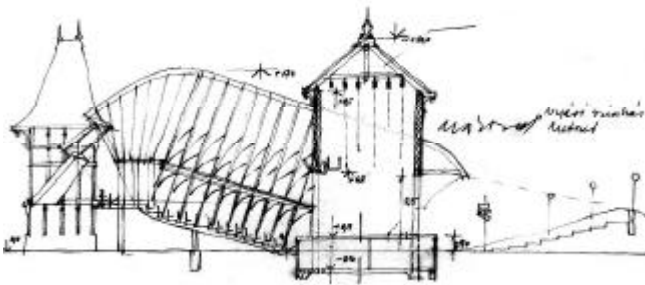
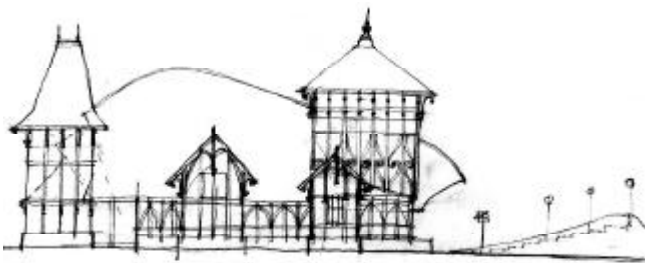
Kund Ferenc és Kocsis József terve a zeneiskolára kiírt pályázaton megvételt nyert. Az első díjat Farkas Mária és Józsa Ágota nyerte, pályatervük alapján már elkészült a kiviteli terv.

Az épület eredetileg jezsuita kolostornak épült a várkerületen kívüli területen, miután a jezsuiták a várfalon belülre költöztek, elhagyott épületegyüttesüket gazdasági célokra használták. A cél a barokk épület felújításával párhuzamos hasznosítása zeneiskola céljára, amihez jelentős bővítés szükséges. A terv szerint a meglévő és az új épületrész által közrefogott udvar

kétfelé nyitott, egyik a személybejáró, másik a gazdasági bejárat. A kerítésen belül nincs gépkocsiforgalom, hogy a zeneoktatást ne zavarja. Az udvar szabadtéri zeneelőadások részére van kialakítva, lemélyítése által megfelelő megvilágítás biztosítható az aalagsori helyiségekben, emiatt alacsony beépítés vált lehetővé, hogy a szomszédos lakóházat ne árnyékolja le a bővítés. A meglévő trafóházat megfelelő szigeteléssel be lehetett építeni az új gondnoki lakásba úgy, hogy zavaró látványa eltűnjön a műemléki környezetből.

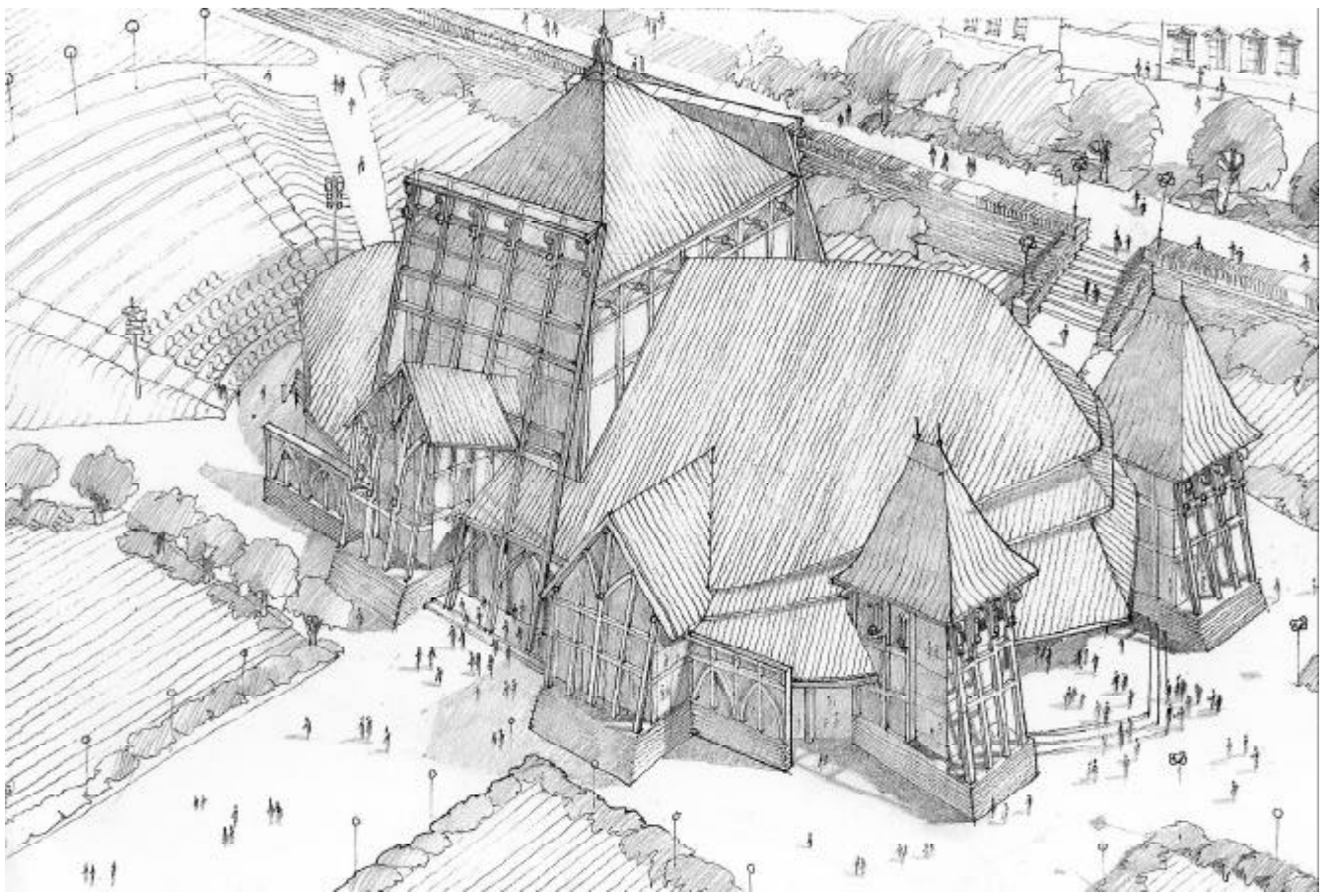
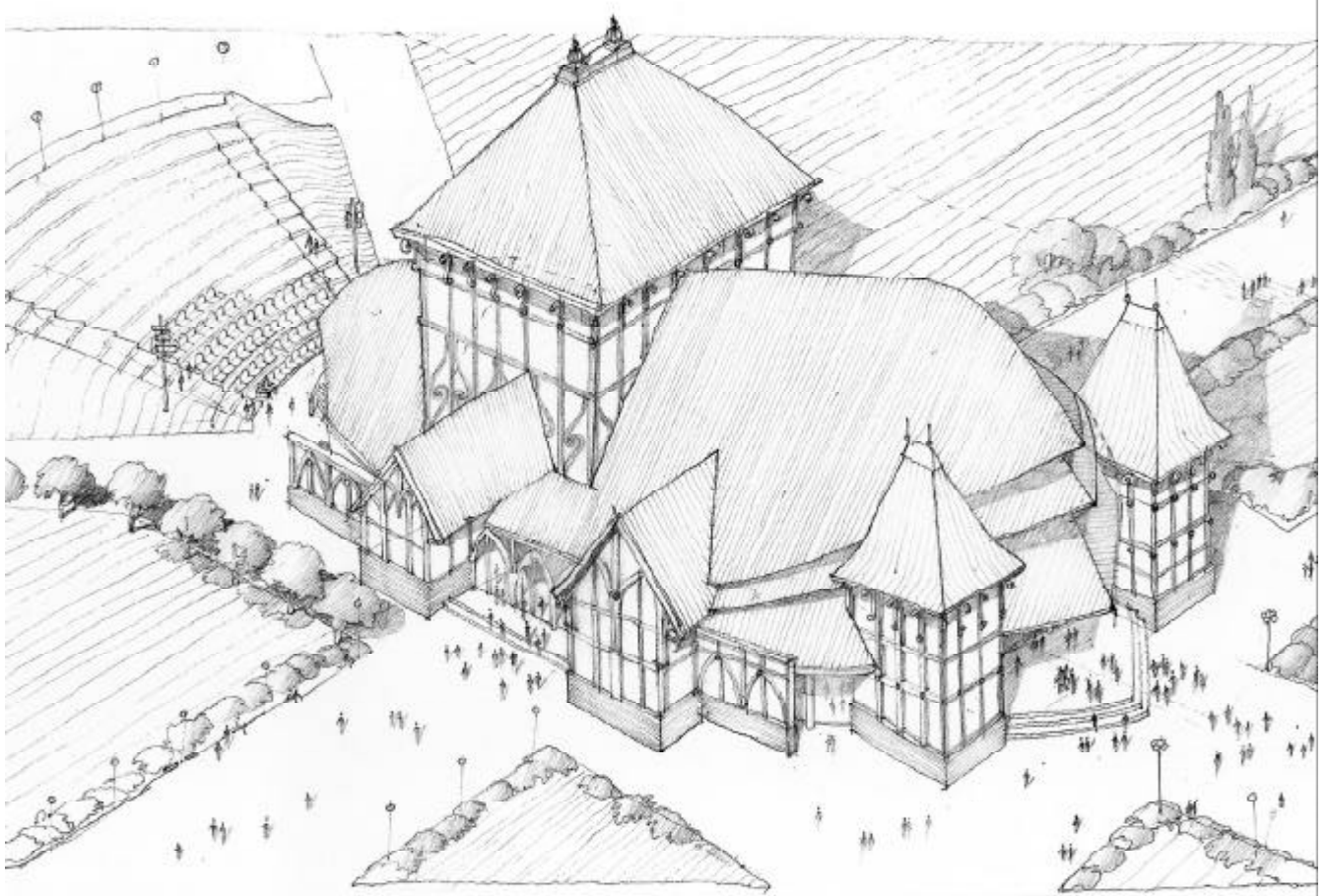
MAKOVECZ IMRE · HÓDMEZŐVÁSÁRHELY, SZÍNHÁZ ÉS FEDETT USZODA TERVE

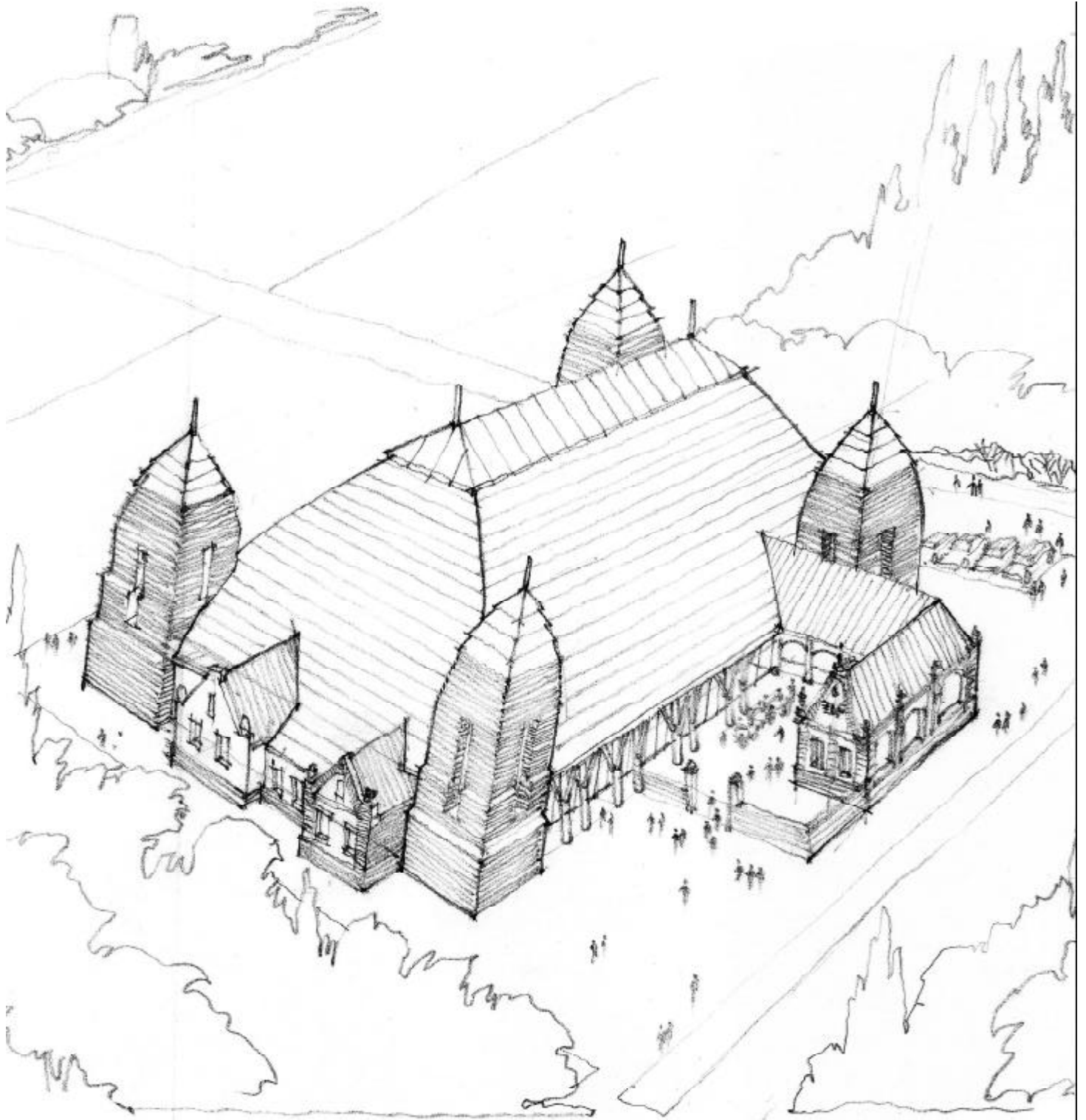

Két munkával foglalkoztam Vásárhelyen, az egyik a faszínház, a másik a fedett uszoda. A faszínház, amilyen Makón is volt, és az alföldi városokban másutt is a századforduló környékén, amikor még nem tűnt idegennek egy fachwerkes típusú, favázás épület és nem volt tűzrendészeti és egyéb okoknál fogva megtiltva sem. Vásárhelyen is volt egy hatalmas színház, amelynek a fényképeit ismerjük, tudjuk, hogy hogy nézett ki, azt is tudjuk, hogy pontosan hol volt, és Rapsák András polgármesterrel folytatott beszélgetéseim során szóba került, hogy jó lenne újra megcsinálni. Jó lenne megcsinálni a színházat, egyrészt a város kulturális felemelkedése érdekében, másrészt pedig egy komoly bajt lehetne talán utólag orvosolni, tudniillik mi történt? Az, hogy minden különösebb ok nélkül, koholt ürügyek alapján, az ötvenes években összedöntötték a színházat és elvitték az anyagát, senki nem tudja, hogy hová, senki nem tudja, hogy kié lett. Én tehát hozzákezdtem a munkához, a régi faszínház rekonstrukciójáról természetesen szó sem lehet, mert a mai előírások ezt nem teszik lehetővé, a tűzvédelmi és egyéb előírások, viszont a régi épületelemeket fölhasználtam, és mint valami szándékos tákolmányt, összeraktam belőlük egy új házat. A második változatban a ferde rácsok ezt a tákolmány-jelleget akarják hangsúlyozni és a ferde rácsok voltaképpen az eredeti, függőleges homlokzat panelesített változatai. És persze az alaprajz nem azonos a régivel; nincs is meg az eredeti alaprajz, a Színháztörténeti Múzeum csak néhány fényképet őriz az épületről. Az irodalom viszont megőrizte, hogy milyen színészek játszottak, milyen színdarabok és egyebek hangzottak el ebben az épületben. A megnyitón például fellépett Jászai Mari és Újházi Ede is.

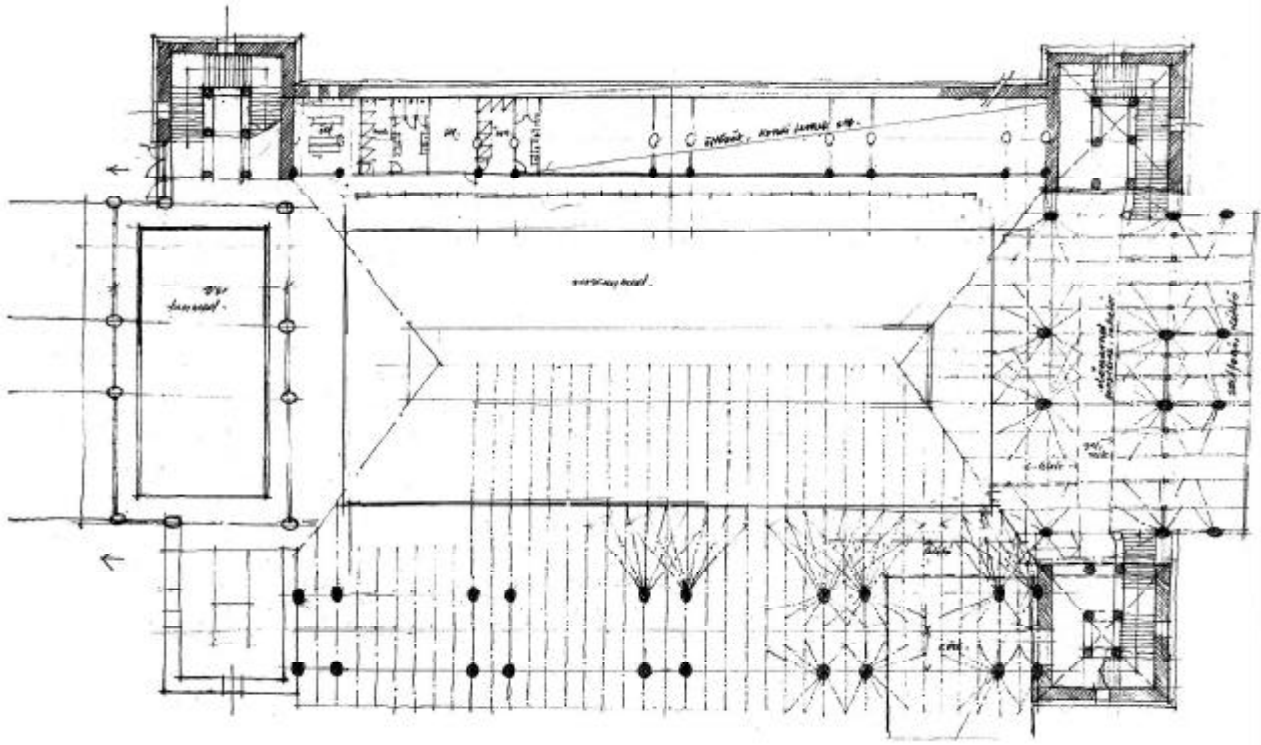
Balra: a legelső vázlat a színház távlati képével; alatta: hosszmetset, oldalhomlokzat és földszinti alaprajz vázlatai. Lent: A régi hódmezővásárhelyi színház. Az 1898-ban fából épült, 800személyes színházat Kolbenheyer Viktor tervezte. A maga műfajában a legnagyobb volt az akkori Magyarországon. (Kruzslicz István Gábor és Máyer Jenő *Hódmezővásárhely régi képeslevelezőlapokon* című könyvéből – 1999). A szemközti oldalon: a vázlattev két alternatívájának távlati képe. Fent: a régi színház homlokzati elemeit falként felhasználó változat; lent: a második terv, amelyen az eredeti homlokzatok díszletfalakként jelennek meg.

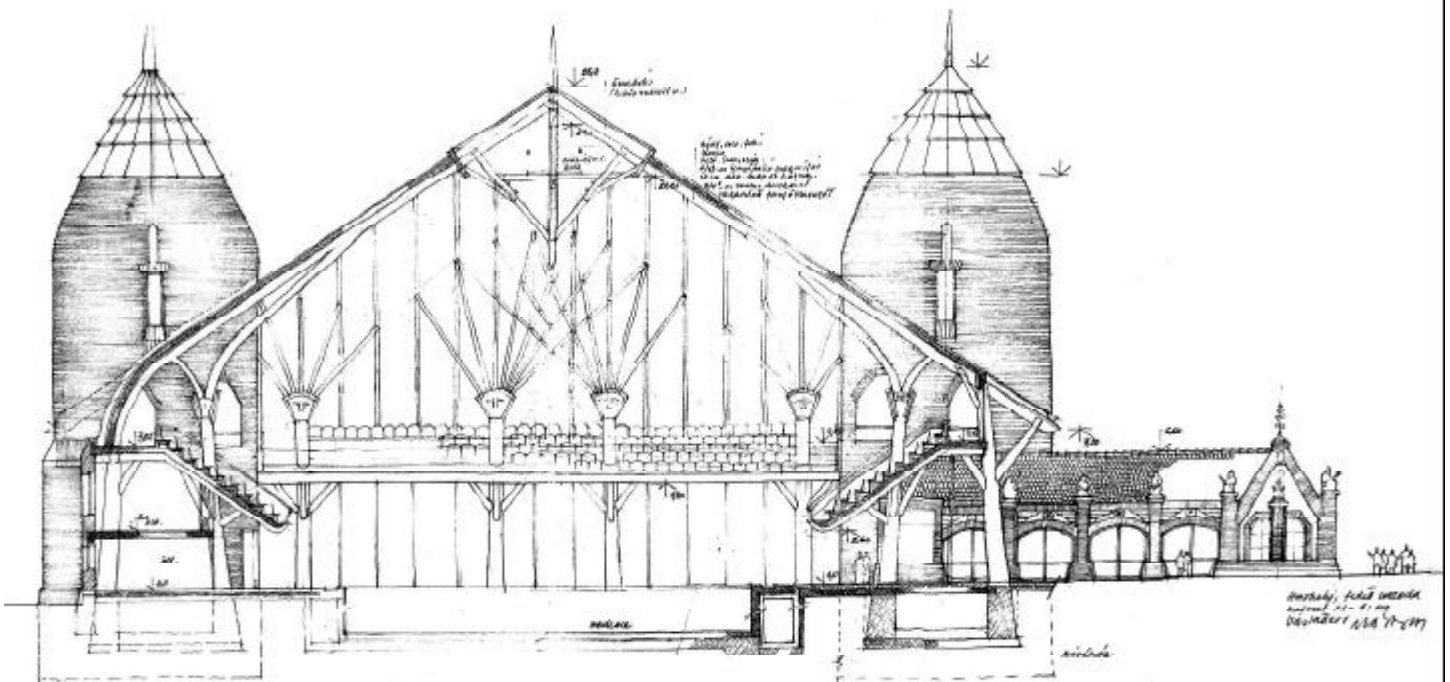

Hódmezővásárhely, új fedett sportuszoda vázlatterve. Fent: az első ceruzavázlat az épület tömegéről; a szemközti oldalon fent: az uszoda földszinti alaprajza; lent: keresztmetszet a kávéház homlokzatával.

Én ezt az új színházat vázlatosan megrajoltam, csináltam hozzá egy költségbecslést és átadtam a városnak. Természetesen ingyen. A másik munka a fedett uszoda, amelyiknek megvan, hogy hova lehetne elhelyezni: a szegedi út mentén, a régi gát vagy várfal – mindegy, hogy minek nevezzük – melletti területen, a strand közvetlen környezetében. Ezzel együtt valószínűleg a strand rekonstrukcióját is el kellene végezni, mert az egy tipikus szocialista beruházás formáját űrzi, ugye, emlékszünk rá, hogy ha volt öt forint, húsz forint, vagy ötezer forint, abból mindig épült valami vacak; ez is így épült. De erre még nem került sor, ugyanakkor a város

polgármestere kötött egy megállapodást a sportminiszterrel, hogy állami támogatást kap, amennyiben az új fedett uszodához hozzá tud kezdeni, úgyhogy most mi ezt tervezzük. Megbízás alapján. Ez egy ötvenméteres, feszített víztükrű, versenyre alkalmas, rendes versenyuszoda, lelátóval. Az egrinél kicsivel kisebb, de a légtér azonos; a lelátók befogadóképessége kisebb, de ugyanúgy van benne tanuszoda, ahol gyerekek tanulhatnak úszni; ugyanúgy nyújt bizonyos fitness-szolgáltatásokat, és kávéházat is építünk hozzá, hogy le lehessen ülni beszélgetni, mert a környezet szép, és remélem, hogy mindez meg is valósul így.

PAGONY · ÁLLATKERTI SZAVANNA-KIFUTÓ TERVE

Tervezők: Buella Mónika, Herczeg Ágnes,
Takács Eduárd és Kesselyák Rita.
Az alábbiakban részleteket közlünk
Buella Mónika tanulmányából és műleírásából

Az Állatkert kialakulása a Városligetben

Hazánkban egy állatkert létesítésének gondolata a XIX. sz. közepén merült föl először. 1863-ban a Magyar Tudományos Akadémia e tárgyban tartott ülésén egyhangú szavazattal jóváhagyták az *Állatkerti Bizottmány* létesítését. E Bizottmány tagjai kezdtek tárgyalásokba Pest városának vezetőivel és a Városerdő Bizottság tagjaival a szükséges terület megszerzése érdekében. A lehetséges helyszínek egyike az akkori Városerdő (ma Városliget) területén helyezkedett el.

A Városliget mai funkcióját megszüülő gondolat az 1799-es évhez, Boráros János városbíró nevéhez fűződik. Azzal az indítvánnyal lépett a városi tanács elé, hogy a Mária Terézia erdőtörvénye nyomán keletkezett erdős területet, amely kedvelt hétvégi kirándulóhely volt, mulató és üdülőhellyé alakítsák át. „Az átalakítás azonban a polgárság szűkkeblűsége folytán lassan ment előre, aminek következtében Boráros 1799. évi április 13-án jelentésével a tanács figyelmét hívta fel a szép jövőt ígérő erdőre, kérvén ennek terv szerinti kiültetését és átalakítását végre valahára keresztülvitetni s erre a célra a szükséges pénzről is gondoskodni, nehogy az utókor őket hanyagsággal vádolja, amint ők is méltán elődeik mulasztásait kárhoztatják.” A városi tanács – elegendő forrása nem lévén – gróf Batthyány Józsefet nyeri meg a nemes ügy számára. A gróf 24 éves haszonbérletbe veszi a városligetet azzal a kötelezettséggel, hogy erdőt ültet és vendéglőt épít. A város pedig vállalja a kivezető út kiépítését és fasorral beültetését. A reményteljesnek indult megállapodás a gróf hirtelen halálával meghiúsult, sőt, a város az örökös jogtalan fakitermelése miatt a bérletet visszavonta.

Jelentős fordulatot jelentett a királyi Szépítő Bizottság megalakulása 1808-ban, József nádor vezetésével. „Pest városának felvirágzása, szépítése

s egyáltalán világvárossá emelése volt ama magasztos cél, melyet a nádor a Szépítő Bizottság felállításával magának kitűzött. Egy világváros keretébe azonban egy minden igényt kielégítő üdülő- és mulatókert is tartozott, mire legalkalmasabb volt a város által már évekkel megkezdett városerdő, melyet tovább folytatni, illetőleg teljesen rendezni a városi hatóságokkal karöltve a kir. szépítő-bizottság volt hivatva.” 1813-ban a Bizottság egy tervpályázatot ír ki a városerdőben létesítendő mulatóhely egységes rendezésére. 1817-ben Nebbien Henrik, francia származású kerttervező munkáját fogadják el, s látják hozzá a kivitelezés tetemes költségeinek előteremtéséhez. Nebbien terve nemcsak konkrét javaslatokat fogalmaz meg a liget átalakítására vonatkozóan, hanem komoly elméleti fejtegetéseket is tartalmaz. A kertművészet jelentőségét hangsúlyozza általános művészettörténeti eszmefuttatások keretében, valamint kerttörténeti elemzésével a világon még sehol nern létező valódi népkert gondolatát hangsúlyozza ki.

Az első teendők közé tartozott a ligetben egy faiskola telepítése. A növénytelepítés mellett ekkor került sor a régi kocsmáépület megnagyobbítására, a majorsági épületek emelésére, a *dróthíd* megépítésére, valamint a nyomaiban még ma is meglévő rondó kialakítására. A kiváló, de rendkívül költséges terv megvalósítására azonban sohasem gyűlt össze elegendő pénz, így Nebbien terve csak részleteiben és olcsóbb kivitelben készült el. Kétségkívül létrejött azonban – a világon elsőként – egy néppark, amely a polgárság és a szegényebb rétegek szórakoztatására szolgált; közpénzekből, a várost irányító testület döntéséből, városi tulajdonú területen.

1861-ben megszűnik a Szépítő Bizottság, a néhány évvel később, 1870-ben létrejött Közmunkák Tanácsa kézbe veszi a város fejlesztését. Ebben az időszakban jön létre a Budapesti Korcsolyázó Egylet Lechner Ödön tervezte önálló

A Nagyszikla alatti Afrika-ház rekonstrukciójának tervéből; a szurikáta-kifutó helyszínrajza

épülettel, valamint Zsigmondy Vilmos geológus kutatásai alapján hőforrást találnak a ligetben. A terület nagyarányú fejlődésnek indult, amit csak tovább erősített az Andrássy út kiépülése.

A Városliget ezen állapotában keresnek a városatyák helyet az Állatkertnek. Ekkorra a Városliget valóban egy szórakoztató kirándulóhely, amelyben további látványosságot jelenthetne egy állatkert. A javasolt terület az akkori Páva-sziget bal oldalán, az északnyugatra fekvő, a vasúttal határos terület, amely akkor még nagyjából csak mint városi faiskola működött. Az 1865-ös területátadás után a telket bekerítették és benépesítették állatokkal. Petz Ármin főkertész tervei és utasításai alapján utakat létesítettek, fásítottak, virágokat ültettek. A kertét 1866-ban nyitották meg, s már a megnyitáskor egyértelmű volt, hogy a bemutatott állatok mellett a telepített növények is külön látványosságot jelentenek. Az állatkert létesítésének céljai között nemcsak a látványos megjelenés szerepelt, de hangsúlyozták az oktatásban és a tudományban betöltött szerepét is.

1885-ben a főváros vezetése úgy döntött, hogy a világkiállítás helyszíne a Városliget legyen. E döntés eredményeként került sor a Stefánia út kiépítésére, a tő szabályozására, valamint a pihenő és sétány jellegű rondó ismételt átalakítására szökökűttal. A kiállítás céljára emelt 108 épület miatt a parkban igen sok fát ki kellett vágni. A kiállítás után Fuchs Emil főkertész irányításával „angol” stílusban rendezték a területet. A sikeres világkiállítás után egyértelmű volt, hogy ugyanezen terület adjon otthont az ezredéves kiállításnak. További mintegy 800 fát vágtak ki újabb épületek emelése miatt. A tömegközlekedés megoldása elkerülhetetlenné vált. Az 1885-ös világkiállítást még omnibusszal lehetett megközelíteni, mivel a Köz-munkák Tanácsa nem engedélyezte, hogy a vadonatúj Andrássy utat lóvasúti- és villamossínekkel csúfítsák el. Ekkor Londonban már létezett földalatti villamos, majd a kontinensen elsőként, 1896. április 11-én hazánkban is elindult az első szerel-

vény. De a földalatti építése a Ligetben maradandó átalakításokat követel. Feltöltik a tő kis szigetét, a sugárút végén vashíd épül a zsúfolt Stefánia út kocsikorzó-forgalmának megosztására stb. Az Állatkert is készült a millenniumi kiállításra. Felújították az épületeket; parkosítottak, új állatokat vásároltak. Elérték, hogy a földalatti egyik állomását a főbejárattal szemben helyezték el.

A millenniumi rendezvények után a Városligetben elbontották a kiállítási csarnokok nagy részét. „Ha egy idegen mai napság a Városligetbe téved, szomorú kép tárul elé: lom mindenütt és porfelhő, kipusztított zöld virány, a múltak emlékei... A Városliget nem szolgálhat vendéglő tömkelegül, hanem más, nemesb célok tanyájává kell annak átalakulni, ahol a közönség a természet szépségeinek és egy idealizált tájképnek örvendhet.”

1897 decemberére Ilsemann Keresztély, városi főkertész tervei alapján befejeződött a Városliget helyreállítása. Az Állatkert számára a millenniumi siker után igen szűk esztendőök következtek. Folyamatosan anyagi gondokkal küzdött, majd csődbe ment. 1907-től a terület ismét a főváros tulajdona lett.

A Nagyszikla megépül

Megalakult egy kis létszámú szakcsoport, amelynek tagjai végigjárva a kor jeles külföldi állatkertjeit, kidolgozták az új állatkert építési, tájrendezési és állatelhelyezési terveit. A leghíresebb és legkorszerűbb állatkertnek a hamburgi Hagenbeck Állatkertet tartották akkoriban.

A Nagyszikla alatti Afrika-ház rekonstrukciója; a szavanna-kifutó kertépítészeti kialakításának terve

Carl Hagenbeck állatidomár és állatkereskedő 1907. májusában nyitotta meg magánállatkertjét, amely egy teljesen új, az addig alkalmazott állattartási módszerektől eltérő koncepció alapján készült. A svájci Urs Eggenschwyler tájépítész tervezte meg az első „műszikla-tájat”, ahol az állatokat természetűen kialakított száraz- és vízesárok választotta el egymástól és a közönségtől, a lépcsőzetesen tagolt, emelkedő terepszintek pedig színfalszerű háttérként együtt jelenítették meg az állatokat a művészi megkomponált „állat-tájképben.” A kompozíció csúcspontját a nagyszikla képe adta.

Hagenbeck mutatta meg először a kiutat a ketrecek és vaskorlátok világából. Az állatok szabadon mozoghattak, természetközeli körülmények között élhettek, a látogatóknak pedig nagyobb élményt nyújtott a nemcsak az állattartás, hanem a tájépítészet szempontjából is átgondolt térképzés. Hagenbeck új tervezési szempontjait a világ összes jelentős állatkertje felhasználta, tovább hasznosította.

A hamburgi állatkert műszikláinak mintája nyomán itthon Végh Gyula fővárosi mérnök és Benke Gyula szobrászművész megalkották a magyar műsziklát (1910-12), amelynek „eredeti-je” az erdélyi Egyeskö csúcs volt. A hegy déli és északi oldalán szárazárok elválasztott kifutókat terveztek, amelyeket a szikla meredek hátfala előtti, kissé lejtős terepként formáltak meg. E részletek kidolgozásakor a hagenbecki alapelveket vették figyelembe, de a látogatók közvetlen közelről tekinthettek rá az állatokra; a hamburgi „állat-panoráma” nem valósulhatott meg teljességében a terület adottságai miatt. A végeredmény azonban – különösen a hegyen átvezetett, a látogatók számára is járható utak – lenyűgöző. A sziklasétány mentén egyes helyeken az eredeti helyre jellemző sziklagyepeket hoztak létre, a hegyen kecskék és juhok legeltek. A keleti oldalon elegáns sziklapadka-teraszt a barlangban elhelyezett vendéglő számára alakították ki.

Egy korabeli állatkerti útmutató (1913) szerint:

„A zsiráfházba kilépve, a magas sziklahegyre felvehető turista út lépcsője elé kerülünk. Ez a meredek begyordalon szerpentin kanyarulatokkal felemelkedik oly magasságba, hogy onnét a legszebb kilátást élvezhetjük az egész Városliget s a nagy város háztengerének tetői fölött, a Dunán át a budai hegyekig. Alul pedig a lábán látjuk az állatkerti házakat s az állatok árnyékos udvarait felülről. Ha tovább megyünk, kétoldalt leereszkehdhetünk a hegyről levezető völgyekbe, melyek egyikében a juhudvarok vannak; a másik ellenben az északi oldalon nyílik a szélesen elterülő teraszon, ahol a nyári vendéglős, mint bérlő, jó hírnévhez illő módon látja el az oda törekvő ködönséget étellel itallal. Azért is érdemes idetérnünk, mert innét csodálhatjuk és tanulmányozhatjuk az óriás mesterműnek, az egész hegynek természetűségét és technikai tökéletességét. Ez a nagy hegy belülről üres, kívül pedig a mészkő és dolomtkőzet karakterét viseli magán.”

Átalakítások: a hagenbecki alapelvek módosulása

Az egyik jelentős változásra 1931-ben került sor. Az afrikai állatoknak új, korszerűbb állatházat és nagyobb kifutót akartak létesíteni. A legnagyobb méretű területet a Sziklavendéglő és terasza jelentette, ezért a vendéglőt áttelepítették, helyén pedig megépült az új Afrika-ház. Az épület helyének kiválasztása tájképi szempontból nem szerencsés. A keleti oldalon, a szikla

teljes szélességében elnyúló épület kettévágja a látványt, és éppen a hagenbecki alapelvek tájépítészeti szempontjait hazudtolja meg.

A további beépítések szintén ártottak a Nagyszikla képének. Az egykori, kisebb szarvasház helyére a nagyobb alapterületű majomház került, a tejszarnok helyén pedig a háromszor akkora *vivárium* működik. A sziklasétányt a Nagyszikla állagának romlása miatt lezárták. Az egykori sziklagyepek ma már nem léteznek, a felszín gyakorlatilag kopár.

A Nagyszikla tájképi rekonstrukciós javaslatai

Az állatkert főigazgatója, Dr. Persányi Miklós által készített szakmai koncepcióban rögzítettek javítják a Nagyszikla tájképi megjelenését. A Nagyszikla legszebb és legteljesebb képét azonban az Afrika-ház megszüntetésével, az új savanna-kifutó létesítésével lehet elérni. Az Állatkert területi adottságai egyedül a jelenlegi gazdasági udvar felől teszik lehetővé a távolabbi rátekintést.

Az egyes kifutók egymástól és a látogatók elől való elhatárolására több helyen alkalmazott megoldás a száraz-árok. Az árkok köves-sziklás, szurdok jellegű kialakítása szervesen kapcsolja a kifutóhelyet a sziklatömeg képéhez. Az elhatárolás az állatfajoknak megfelelően történhet még villanypásztorral, vagy farönkökkel is.

Hosszú távon érdemes lenne kidolgozni egy növénytelepítési koncepciót, amely rendszertani, élettani és földrajzi szempontok alapján kapcsolódna az állatokhoz, s a telepítés nem csökkentené, hanem növelné a nagyszikla tájképi értékét. A legelső lépés lehet a sziklasétány megfelelő fajokkal történő betelepítése.

A hegy keleti oldalán, a tervezett savanna-kifutó hegyperemén ún. kopje élőhelyet kellene kialakítani, amely a sziklagyepes-cserjés, száraz élőhelyet mutatná be, ahol hegyikecskék és egyéb kistestű állatok is bemutatathatók lennének.

A hosszú távon lecsereplendő fák mellett a cserjékkel és évelőkkel azonnali hatást érhetünk el. A kialakítható kisebb zöldterületeken az állatok földrajzi elterjedésének megfelelő, és a hazai viszonyok között is megélő növényfajok, fajták telepítését javasoljuk.

Az savanna-kifutónál használt anyagok és növények karakterükben és összhatásukban az igazi savanna képét kívánják földélni. Növényeknél a savannai növényhabitusok vizsgálata után a hazai klímaviszonyok között is megélő és könnyen beszerezhető növények kerültek alkalmazásra. Az egyes épített elemek kialakítását a savannán élő népek kultúrájának tanulmányozása előzte meg, s az itt található anyagok, építkezési módok, színezések előképként szolgáltak a tervezéskor.

A Nagyszikla lábánál lévő Afrika-ház részleges lebontásra kerül, a megmaradó rész mellett szurikáta-kifutó lesz. A megmaradó épületrész műsziklával vagy természetes kövekkel kopje élőhely létrehozásával kapcsolódik környezetéhez. A kopje élőhely enyhe lejtésű sziklapadban folytatódik. A sziklapad a meglévő út elméleti nyomvonaláig tart a flamingókifutó felől, majd állatok által át nem járható sziklapadka tagolja a teret a flamingók és az orrszarvúak felé. A zsiráfház felé eső szakaszon egyenletesen lejtő terep a teljes átjárást lehetővé teszi. A sziklapadka természetes leszakadási terepformát mutat.

A patások szállásépületei előtt közvetlenül téli, időszakosan lezárható kifutó helyezkedik el. Az egykori aszfaltút nyomvonalát kavicszórásos *savannaút*-ként jeleztük.

HÍREK ÉS BESZÁMOLÓK

SÁROSLÁSZLÓ: KIÁLLÍTÁSMEGNYITÓ

Gyűlölöm a *huszonnegyedik óra*-szindrómát. Sunyi ellendrukker. Örökké a bűnök egyikéről, a mulasztásról duruzsol. Nem hagy nyugodni. Átala örökösen csak kevés lehetsz. Örülni sem hagy, s az elértéket – ha mered egyáltalán eredménynek tudni – gúnyosan söpri le az asztalról, ahová eléhordtad.

Óhatalan, hogy Kunkovács fotóit nézve ne jusson eszünkbe a huszonnegyedik óra utolsó perce. Ez az ünnepontó gondolat rendre akkor tülekedik elibénk, amikor ünnepelni kéne. Mint most is. Mert nem hagy örülni annak, ami van, ami megmaradt, ami még és már a miénk. Mert arra gondolunk, hogy mi veszett oda. Ahelyett, hogy annak örülhetnénk, azért hálálkodhatnánk, ami még megmaradt. Hogy micsoda gazdagok lettünk. (Dehogyan lettünk. Maradhattunk.) Mert van, mert lett, aki megőrizte nekünk.

Én ünnepnek gondolom a mai napot. És minden olyan napot, amikor olyan történik, mint ez itt. Amikor megbizonyosodhatunk, hogy találkozhatunk azzal, aki megmentőjünkül szegődött. Mert személye ez esetben legalább olyan fontos, mint mindaz, amit a zsákjába, zsákjába, tarisznyájába, szettáskájába tett, hogy idehozhassaelénk. Ámulatunkra. Anéprajz Kunkovácsotfotósnak tartja. Mert így kívánja tartani, nem vállalva közösséget sose elégedett személyével. Mert számukra Kunkovács elképesztő főrral bír. Azonnal érthetővé, (b)ámulhatóvá teszi felfedezései tárgyát. Láthatóvá. És nem is akárhogyan. Mindazonáltal nem hiszem, hogy valaha valaki is elemezte volna Kunkovács képeit. Mint képeket. Ezt ugyanis a másik oldalon teszik. Ott szokás. Ahol meg Kunkovács etnográfus. Nem fényíró, nem fényképész, nem fotós, nem fotográfus. Mert képei tényszerűen ábrázolnak. Csak ábrázolnak. Így azután nála a fotó eszköz. Csak eszköz. Azt meg minek elemezni. Hogy helyesen exponálta-e ki a hajnali, talajmenti párákat a SOPA alatt a Hortobágy-angyalházi fotóján? Hiszen nem is azért csinálta. Hiszen ami azon van, múló esélyt nem ad egyebek latolgatására. Mert azt tudják, hogy mindehhez nincs mit hozzátenni. (Tudják, mit? Én is így gondolom.)

Ők azonban úgy folytatják, hogy akkor meg nem is kell foglalkozni vele. Így azután – mert rendnek muszáj lennie – Kunkovács helyet csinál magának. Kisládát, dobozt tákol. Skatulyát. Azt írja meghívójában a neve alá: ETNOFOTOGRÁFUS. Kézenfekvő, plauzibilis és – kirekesztett. Önkirekesztett. Miközben persze tartozni jó valahová. Tartozni kell valahová. Akár csak néhány emberhez is, de kell. És figyelni kell rájuk. Mert ilyenből nem sok van. Sose is volt sok. Kettő, három? Vagy talán csak ő? Törödjön ezzel az utókor. Ami pedig jó, ha elkötelezett áhítattal nézi Kunkovács képeit. („Lesz szíves”, ha kérhetem!)

A magyarság számára mindig is létfontosságuk voltak (s remélem, még lesznek sokáig) az örlekek. Kunkovács ilyen, ha ő maga ezt nem hiszi, ha nem is tudja. Miközben ő maga magáról azt gondolja, hogy nem jókor született. Vagy előbb, vagy később kellett volna. Jóval később. Mondja. Miközben tudható, az örlekek közege nem az idő. De persze, ha nem akarja tudni, hát ne erőszakoljuk rá. Csak tudjunk róla. És becsüljük meg.

Elhangzott július 23-án, az Ősépítmények című kiállításon, az OMVH pincegalériájában

TROM KATA: BESZÁMOLÓ

A SCHUMACHER COLLEGE TANFOLYAMÁRÓL

Hogyan találjuk meg helyünket a világban? Erre a sokakat foglalkoztató kérdésre a dél-angliai Schumacher College-ban eltöltött három hét után egy egyszerű válasz fogalmazódik meg bennem. Úgy, hogy nem keressük kétségbeesetten. Nincs szükség arra, hogy megtaláljuk, hiszen ha a jelenben élünk, mindig a helyünkön vagyunk. A holisztikus szemléletű angliai központ a jelenlét egyik kulcsának a természetbe való bekapcsolódást és a környezettel való harmonikus együttműködést tekinti.

A nyugati civilizációban uralkodó világszemlélet komoly korlátot jelent az emberiség számára. A Schumacher College-t tíz éve azzal a szándékkal alapították, hogy az emberi közösségek, a társadalom értékeiről és a Földdel való kapcsolatáról egy újfajta látásmód alakuljon ki és terjedjen el az érdeklődők körében. A 2-3 hetes ökológiai témájú kurzusokat tartó főiskolán a tanulás élményét az aktív közösségi élet, a közösen végzett fizikai munka (főzés, takarítás stb.), kreatív foglalkozások és kirándulások mélyítik. A húsz-huszonöt fős tanfolyamok így nem csak elméleti tudást nyújtanak, hanem lehetővé teszik egy spirituálisan gazdag életmód meg tapasztalását. A 18 év feletti résztvevők (felső korhatár nincs), a világ különböző pontjairól érkeznek ebbe a 14. századi épületbe. Közös céljuk, hogy a tanulás mellett inspirációt kapjanak, hogyan tudnak életvitelükkel, vagy saját szakmájukon belül hozzájárulni a természet kifosztásán alapuló ökológiai és társadalmi krízis megszüntetéséhez.

A Gaia-elméletet és az emberléptékű kezdeményezéseket előtérbe helyező Schumacher College ökológiailag fenntartható életmódra invitál. A kurzusokat többek között, a szakmájukban vezető szerepet játszó biológusok, fizikusok, biofizikusok, környezetvédők, filozófusok, kutatók, írók, pszichológusok és antropológusok vezetik. 2001 évi programok közül csak néhányat említenék: *Felelősségteljes tudomány – kontroll helyett együttműködés; Hogyan termeljük jobb táplálékot; Beilleszkedés: hogyan találjuk meg helyünket a világban; Az ökológia és a szentség; A piac ural minket, vagy mi uraljuk a piacot?*

Az októberi kurzus témája, amelyen én is részt vettem, a beilleszkedés volt. Itt az ember és a természet közötti kölcsönös és sokrétű összefüggésről nemcsak biológiai értelemben esett szó, hanem fény derült arra is, mennyire elválaszthatatlan az emberi psziché a természettől. A természetről kialakított képünk, úgy tűnik saját tudatunk és lelki világunk tükörképe, mely valójában oda-vissza hat. Ezért fontos, hogy bekapcsolódjunk és beilleszkedjünk a környezetünkbe, hiszen az a hely éltet minket, ahol élünk és arra vár, hogy megismerjük, megszeressük, és együtt éljünk vele. Ha felismerjük a hely szellemét, akkor már nem a természetről, hanem a természethez beszélünk: a naplementét nézve nem azt mondjuk meghatottan „Milyen szép!”, hanem integetve kiáltjuk a Nap után, hogy „Sziaaaa!”

ANTHONY TISCHHAUSER MAKOCZ IMRÉRŐL szóló, 320 oldal terjedelmű, német nyelvű könyve többéves előkészület után, januárban jelenik meg a stuttgarti Urachhaus és a magyar Gyorsjelentés Kiadó közös gondozásában.

KAPOSVÁROTT tartotta szeptemberi konferenciáját a Kós Károly Egyesülés. Ebből az alkalomból nyílt meg a Tudomány és technika házában az egyesülés munkáibemutatókiállítás, akét éven át tartó millenniumi vándorkiállítás utolsóának szánt bemutatója. (Képünkön Makovecz Imre megnyitóját hallgatja a közönség.) Külön teremben állították ki tablóikat a Vándoriskolán diplomát nyert, és azóta többségükben önállóan dolgozó építészek. Alább közöljük a bemutatók helyeit és időbeli sorrendjét, amiből látható, hogy a sorozat nem ért véget, jelenleg a Vajdaságban folytatódnak a kiállítások.

A találkozón a Kós Károly Egyesülés Igazgatótanácsa úgy döntött, hogy három személyt az Egyesülés örökös, tiszteletbeli tagjává választ. *Pap Gábor*t sokévtizedes tanító munkájának megbecsüléseképpen, amellyel nemzedékeket tett érzékeny-nyé a magyar kultúra legbensőbb tartalmai iránt; *Kund Ferencet* Esztergomnak múltjához méltó rangjáért folytatott sokoldalú küzdelme elismeréseképpen; *Dr. Simcha Jom-Tovot* a magyar nyelv és kultúra távoli földön történő ápolásáért, az építészeti-mélet emberi és örömteli arcának megmutatásáért érdemesítette erre a címre, amellyel köszönetét is ki kívánta fejezni az Egyesülés arculatának alakításában játszott szerepükért.

A KKE VÁNDORKIÁLLÍTÁSÁNAK HELYSZÍNEI

1999
Csenger, március 15-26.
Esztergom, április 09-15.
Szerencs, április 20-01.
Nyíregyháza, május 09-23.
Sopron, június 02-13.
Miskolc, június 17-04.
Keszthely, július 16-01.
Tokaj, augusztus 15-01.
Jászberény, szept. 13-26.
Budapest, október 02-09.
Kiskunhalas, okt. 23-07.
Szombathely, nov. 12-22.
Vác, november 26-15.

2000.
Tapolca, január 30-29.
Bukarest, április 24-14.
Székelyudvarhely, máj. 24-28.
Csíkszereda, június 02-12.
Kolozsvár, június 20-08.
Kunszentmárton, július 15-30.
Veresegyház, augusztus
Kecskemét, október 09-20.
Pozsony, december
Lendva, december 15-31.
2001.
Besztercebánya, január 18-10.
Kassa, február 15-28.
Kiskőrös, augusztus 30-09.
Kaposvár, szeptember 28-15.
Szabadka, október 26-10.
Újvidék (tervezett)

A SZABAD FŐISKOLA, amely a Kós Károly Egyesülés és az ItaWegman Alapítvány védnökségével működött, idén ősszel zárta le első kétéves kurzusát. Ebből az alkalomból a kétéves tevékenységüket összefoglaló könyvet adtak ki, amely az előadások rövid ismertetésén kívül a hallgatók féléves dolgozataiból is gazdag válogatást ad. A könyv az ItaWegman Alapítványnál (1089 Bp. Bláthy Ottó u. 41. Tel: 3037746, fax 3039179) kapható

A KÓS KÁROLY ÉLETMŰVÉT bemutató, Anthony Gall által írt és összeállított könyv hosszú várakozás után a legutolsó hírek szerint decemberben jelenik meg. Azoknak, akik a Kós Károly Egyesülésnél fizettek rá elő, a megjelenés után postázzuk a könyvet, vagy értesítést kapnak róla, hogy hol vehetik át.

MAKOVECZ IMRE ÉPÍTÉSZETI MUNKÁSSÁGÁT bemutató könyvet készit az epl Kiadó. A kötet az öt évvel ezelőtt megjelent, *Makovecz Imre műhelye* című könyv teljesen átszerkesztett, javított és az utolsó öt év anyagával kiegészített változata, ahhoz hasonlóan Gerle János munkája. A körülbelül 350 oldal terjedelmű, 1300 illusztrációt tartalmazó kötet várhatóan 2002 közepén jelenik meg. Később bővebb tájékoztatást adunk az előrendelés feltételeiről és lehetőségeiről.

LECHNER ÖDÖN KECSKEMÉTI VÍZTORONY-TERVÉNEK 1:10 léptékű, hat méter magas makettje fogadja az *Álmok álmodói* című kiállítás vendégeit az egykori Ganz gyártelep helyén megépített Millenáris kultúrközpontban. A kiállítás a magyar alkotó szellem nemzetközi elismerésre méltó eredményeit tárja a látogatók elé, az építészeti rész anyagából kiemelve látható a víztorony, mint a nemzeti építészet emblemikus, de sajnos meg nem valósított alkotása. 1986-ban már egyszer sikerült a terv első változatának megfelelő makettet megcsináltatni a Magyar Nemzeti Galéria *Lélek és Formacímű* kiállítására, azt azonban a kiállítás bezárásakor megsemmisítették. Reméljük, a mostani, a második tervváltozat makettje, jobb sorsra jut.

KUND FERENC, a Kós Károly Egyesülés örökös tiszteletbeli tagságát tartalmazó díszoklevél átadása alkalmával, amint családjával és barátaival kirándulást tesz a Mária Valéria-híd túloldalára

KORTÁRSÖTVÖSMŰVÉSZET címen jelent meg 103 ötvöst bemutató album, tulajdonképpen a tavalyi *Millenniumi kortárs ötvösművészeti kiállításban* megnyilatkozó szándék folytatásként, hogy a szerteágazó szakma képviselői közösen jelenjenek meg a nagyközönség előtt. Az éremművészettől az ékszerkészítésig, zománcképektől dísz tárgyakig, kisplasztikától muráliáig nagyon széles skálán mozog az ötvösök tevékenysége. Katona Katalin és Kótai József szakmai útmutásával Bakonyvári M. Ágnes művészettörténész szerkesztette a művészek egy-egy alkotását és szakmai életútját bemutató kötetet.

BODOR FERENC irodalmi hagyatékát gyűjtötte kötetbe Bodor Katalin és Götz Eszter. A *Városkapu* címen megjelent kötet tíz témacsoportba rendezve közöl válogatást Bodor Ferenc különféle kiadványokban megjelent, illetve kéziratos írásiból (Hatvanas évek, Barangolások – ennek egy része jelent meg folyóiratunk 2000/1-2. számának mellékleteként, Nomád nemzedék, Tárgyak, Terek, Képek, Budapest, Presszók, Szép napok, Portrék). A könyvet a Magyar Iparművészeti Egyetem adta ki.

A KÁRPÁT-MEDENCE FATORNYAI címen gyűjtötte kötetbe Sisa Béla a területen megtalálható 522 fatornyot és fa haranglábat. A 368 oldalas, 1053 illusztrációt, részletes történeti, szerkezeti, tipológiai elemzést tartalmazó könyvet a Múzeumfalú Baráti Köre (4431 Nyiregyháza-Sóstófürdő, Tölgyes u. 1.) adta ki, az érdeklődők ezen a címen rendelhetik meg. Ára 4900 forint + postaköltség.

A MAGYARORSZÁGI SZERVESÉPÍTÉSZET legjelentősebb emlékeit ismertető kalauz összeállítását kezdte el Bata Tibor, Csernyus Lőrinc és Gerle János szerkesztő-hármasa. A kötet várható megjelenési időpontja jövő év vége.

AZ ERNST MÚZEUMBAN január 6-ig látható a Saly Noémi által szervezett *Budapesti Nagykováház* című kiállítás, amely a budapesti kávéházak és eszpresszók világát, történetét, relikviáit mutatja be a török kiűzése utáni időktől napjainkig. Friss kávé mellett olvashatók a kávéháztörténelem dokumentumai.

MARKO POGACNIK előreláthatóan 2002 áprilisában tart ismét egy budapesti hétvégi kurzust.

CSETE GYÖRGY ÉS DULÁNSZKY JENŐ utolsó évtizedbeli munkáival foglalkozik a Kijárat kiadó az *Architektúra – Vallomások* sorozat legújabb köteteként. Kettejük közös munkája sokkal régebbre nyúlik vissza, de együttműködésük különösen szorosává vált az utolsó években, Dulánszky Jenő tavaly bekövetkezett elhunytát megelőzően. Ő tervezte utolsó munkájaként a most épülő debreceni református templomot és önálló terveként az itt bemutatott csereszegtomaji kilátót. Csete György a kötetben állít emléket munkatársának, a Pécs Csoport tagjának; a kilátón fába faragott relief őrzi arcvonásait. (fotók: Rác Tamás)

AZ AULICH UTCA 3. sz. alatti egykori Walkó-ház homlokzat-felújítási munkái befejeződtek. Ezzel a legjelentősebb budapesti szecessziós lakóházak egy újabb emléke nyerte el eredetihez nagyon közelálló megjelenését, ezúttal különösen gondos felújítási munka eredményeképpen. Elődei többek között a Városligeti fasor 49., Honvéd utca 3. Az utóbbi és az Aulich utcai ház esetében fájó hiányosság, hogy az elpusztított, átalakított portálokat tulajdonosi hozzájárulás híján nem sikerült helyreállítani. Mindkét ház jelentős fővárosi támogatásban részesült, meg kellene találni a módját, hogy ezeknél, a kulturális örökség kiemelkedő értékeit képező épületeknél ilyen esetben is legyen mód a teljeskörű helyreállításra, hogy a homlokzat egészében megfelelhessen az építéskori állapotnak.

MARÓTI GÉZA ÉLETMŰVÉT bemutató kiállításra készül az Iparművészeti Múzeum. A tárlat a művész építészeti alkotásait, terveit, épületszobrász munkáit, útirajzait, rekonstrukciós tanulmányait, iparművészeti alkotásait soha nem látott módon egybegyűjtve tárja 2002. májustól a közönség elé.

A F. L. WRIGHT-klub (<http://www.wrightclub.hu>.) Helyes Gábor és Székér László építészek vezetésével minden hónap első szerdáján 16.30-tól tartja találkozóit a MÉSZ Kós Károly termében. A *Családi Ház* című folyóirat 2001. novemberi száma Frank Lloyd Wright és magyar követőinek munkásságával foglalkozik Helyes Gábor és Székér László összeállításában.

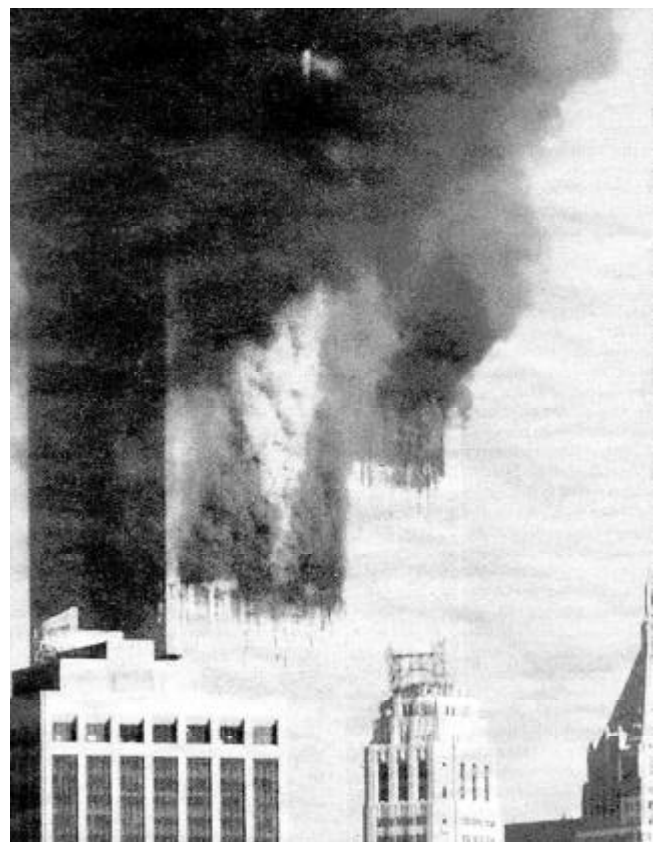
KORTÁRS MAGYAR ÉPÍTÉSZETI KALAUZ címen az *Octogon* könyvsorozat első tagjaként jelenik meg decemberben Klein Rudolf, Lampel Éva és Lampel Miklós könyve.

PAUL JOHNSON: A KERESZTÉNYSÉG TÖRTÉNETE című könyve december első napjaiban jelenik meg az Európa Kiadó gondozásában. A Londonban élő, nemzetközi ismertségű, katolikus (!) szerző a rá jellemző szkepszissel és elfogulatlansággal tekinti át az elmúlt két évezredet. A terjedelmes mű részletesen és olvasmányosan ismerteti a legrégebbi, ismert dokumentumok alapján kitapintható kezdeteket, az apostolok tevékenységét, Róma szerepét, a keresztes hadjáratokat a kereszténység afrikai, dél-amerikai és ázsiai történetét, a szerzetesrendek szerepét, a Reformáció korának konfliktusait, a pápaság intézményét, valamint a jelenkor kérdéseit és a több-kevesebb pontossággal felvázolható közeljövőt. Fordította Makovecz Benjamin. (Paul Johnson magyar nyelven eddig megjelent művei: *Értelmiségiek*, Európa, 1999; *A modern kor*, XX. Század Intézet; *A zsidóság története*, Európa, 2001)

ORGANISCHEARCHITEKTUR – Szerves építészet (Rudolf Steiner impulzusa és a huszadik századi szerves építészet) címmel jelent meg Pieter van der Ree könyve a stuttgarti Freies Geistesleben kiadó gondozásában. A kötet nagyrészt a tavalyi évben a dornachi Goetheanumban megrendezett kiállítás anyagára támaszkodik, amelynek szervezői igyekeztek összegyűjteni és bemutatni a Steiner által inspirált épületeket az egész világon. A kiállítás háttértörténetéhez tartozik, hogy Makovecz Imre a szervezők felkérő levelére válaszul azt közölte: hogy a Goetheanum színháztermének a 90-es évek végén történt átépítése az első Goetheanum stílusában – majd száz évvel azután, hogy ezt Steiner megalkotta –, valamint az, hogy Steiner

hamvait eltávolították a Goetheanumból, oly mértékben ellenkezik az antropozófia megalapítójának szellemiségével és akaratával, hogy ő nem kíván a Goetheanumban a kiállítási tablóival megjeleníteni. A furcsa válasz erre az volt, hogy akkor várják a javaslatát egy más építésről, aki a magyarországi szerves építészetet Dornachban képviselje. Makovecz Imre azt válaszolta, hogy a magyaroknak fenntartott helyen állítsák ki az ő korábbi levelét, ami természetesen nem történt meg. Ehelyett a kiállítás katalógusa különféle kiadványokból származó fotókon mutatta be Makovecz Imre munkáit.

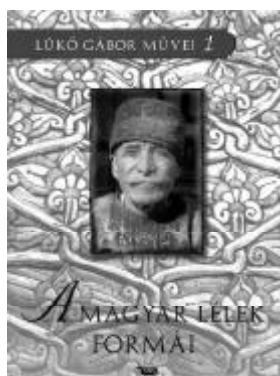
Pieter van der Ree könyve hasonló módon ollózta össze a visegrádi, síófoki és paksi épületeket, továbbá a Tíz éves a Kós Károly Egyesülés című kötetből Ekler Dezső mezőzombori boraszatát, Zsigmond László veresegyházi gyermekligetét és Nagy Ervin Hattyúházát. A kötet egyébként különösen jó áttekintő tanulmányokat közöl a szerves építészet huszadik századi előzményeiről, és nagyon széles skálán mutatja be valamennyi földrész kortárs organikus törekvéseit.

A WTC TORNÝOK leomlásáról készített fotók és videófilmek egy részén az látható, hogy az épületből elötörő füstgomoly egy különös arcot formáz. A felvételt az INFO3 folyóirat októberi számából vettük át, ahol az ezzel foglalkozó cikk szerzője arra hívja fel a figyelmet, hogy az arc megdöbbenő hasonlóságot mutat a Rudolf Steiner által fába faragott Ahrimán-fejfel.

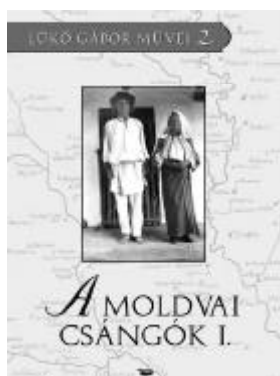
A PILISCSABAI PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYE-TEM előadótermi épülete, a Stephaneum kivitelezési munkái elhúzódtak, és ezért az épületet 2001-ben átadott egyéb munkákkal együtt, jövő évi első számunkban fogjuk tudni részletesen bemutatni.

LÜKŐ GÁBOR ÉLETMŰSOROZAT

A MAGYAR LÉLEK FORMÁI
„Népművészet, népköltészet és népzene együtt élnek a falusi ember lelkében...” – írja a szerző az első kiadás (1942) előszavában. Úttörő magyar jelképtudományi művében a kultúra egységének szellemében mutatja be a népdalok, népköltészeti alkotások és a népi képzőművészet jelképeinek azonosságát, s egyúttal utat mutat értelmezésükhöz. A magyar jelképrendszer és térszemlélet alapjainak bemutatását az időszemlélet, a népzene és a tárgy-kultúra szimbolikájának ismertetése követi. A magyar néplélek megnyilvánulásait a keleti népek kulturális örökségével összefüggésben vizsgálja.

Az első és második reprint kiadáshoz (1987) képest a kötet megújult formátummal, színes képekkel, új előszóval és mutatókkal kibővíve jelenik meg.

A MOLDVAI CSÁNGÓK I.
Lükő Gábor első monográfiája 1936-ban jelent meg, mindössze néhány száz példányban. E korai munkájának javított, bővített kiadása régi hiányt pótol. A fiatal kutató Györffy, Kodály és Lajtha ösztönzésére több mint hét hónapot töltött moldvai falvakban 1932-1933-ban. Vállalkozása nagy jelentőségű nemcsak a Moldva-kutatásban, hanem a történelmi és társadalomtudományi módszertan területén is.

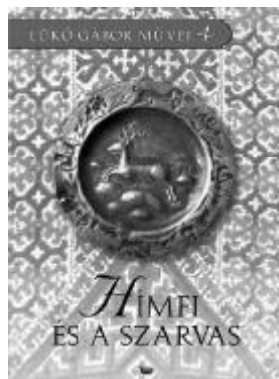
A kötet első részében Moldva középkori népiség- és településtörténetét, történelmi mondáit dolgozta fel. A második részben a moldvai magyarság kulturális sajátosságaiban új összefüggéseket mutatott ki. Képes volt az összehasonlító módszer alkalmazásával a moldvai magyarok és székelyek kultúrájának különválasztására. A kötetet térképmelléletek, mutatók és a szerző által összeállított településjegyzék teszik jól használhatóvá.

ZENEI ANYANYELVÜNK
„Miért hatnak ránk a zene hangjai? Hogyan fogja meg lelkünket a hangok szeszélyes váltakozása? (...) A zene hatásához csak a költészeté fogható. Csakhogy a költő az érthető nyelvet használja fel, annak egyértelmű pontos jelentését tágitja ki, egyetemes, jelképes jelentést kölcsönözve a jelnek. De a zene...? Vajon miből alkotta meg a maga szimbólumait? Van-e olyan

féle alapanyaga, mint a költészetnek?” – teszi fel a kérdést *Zenei nyelvek* című írásában a szerző. Az olvasó nemcsak a zenei

szimbólumok jelentésével ismerkedhet meg a kötet tanulmányaiból, de ismereteket kap a pentatónia törvényszerűségeiről, a magyar népdalszövegek régi stílusáról, Kelet-Európa lírai költészetéről, az indoeurópai és a szláv őskor zenekultúrájáról, a Kalevala zenei világáról és Bartók tudományos örökségéről is.

HÍMFI ÉS A SZARVAS

A kötet címadó írásában a szibériai népek által Jávorszarvasnak nevezett Göncöl csillagkép keletkezésének mitikus történetével ismeret meg a szerző. Talán viszontagságos történelmünk az oka, hogy a középkorban még feltehetően eleven mítoszaink egy részét a román folklór őrizte meg. Lükő Gábor román kollégák tanulmányozásakor fedezte fel legrégebb költészetünk páratlan emlékeit. Egy másik tanulmány a román Vasilca-ének és az obiugor medvetor, s ezen keresztül az ősmagyar medvekultusz emlékeit mutatja be. Az először publikált tanulmányok mellett több évtizede megjelent írások (*Az ugor totemisztikus exogámia emlékei a magyar folklórban, Tata és az ugor teremésmítosz, vagy az Égből hulló ösanyánk és a Búvármadár mítoszainak képi ábrázolásai*) is olvashatók.

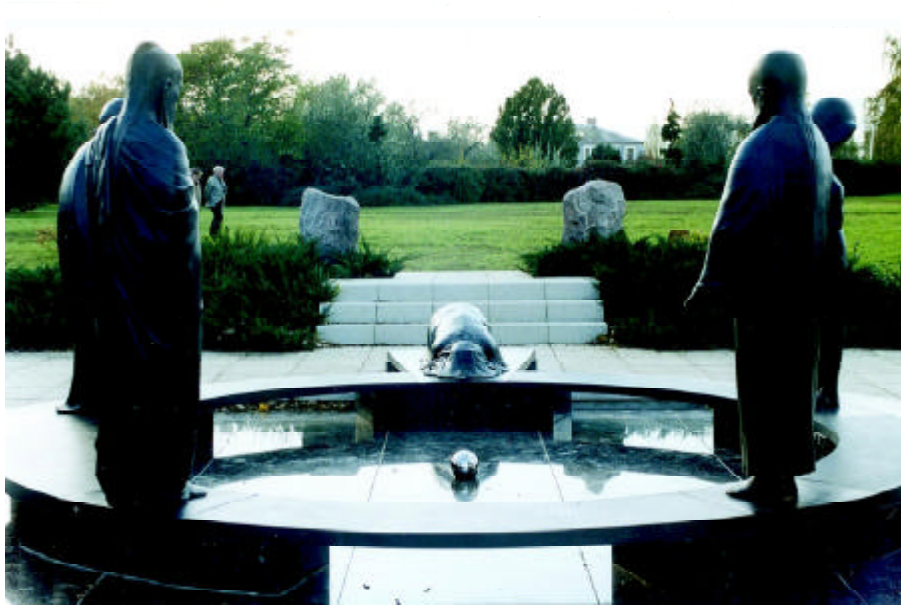

TŰZCSIHOLÓ

(Emlékkönyv a 90 esztendő Lükő Gábor tiszteletére)

A kötet tematikus fejezetei: *Történelem és szociológia; Népzene-kutatás; Élő hagyomány; nyelv és népköltészet; Szimbólumok nyelvéen; Hiedelem, világkép, vallás; Életmód, tárgyak, tápálkozás; Mester és tanítvány; Lükő Gábor a muzeológus.* 896 oldal, zenei CD melléklettel, amely Lükő Gábor 1932-1933-as moldvai népdalgyűjtéséből első ízben ad közre 25, fonográfhengeren ránk maradt népdalt.

Lükő Gábor tanítványai létrehozták a Táton Kiadót, hogy mestereik műveit életmű-sorozatban jelentessék meg. A kötetek szerkesztői komoly kutatómunkával kritikai kiadásban azonosították a szerző által felhasznált idézetek és illusztrációs anyagok forrásait. A kötetek anyagát a jobb használhatóság érdekében új mutatókkal és jegyzetekkel is kiegészítették. Az emlékkönyv és az első négy kötet 2001. végén, illetve 2002. elején jelenik meg, és rendkívüli kedvezményrel (*A magyar lélek formái*: 2400, *A moldvai csángók I.*: 2300, *Zenei anyanyelvünk*: 2100, *Hímfi és a szarvas*: 2150; a négy kötet együtt 7920; *A tűzcsiholó* című emlékkönyv pedig CD-vel 4800 forintot áron) fizethető elő a mellékelt csekken, vagy megrendelhető az alábbi címen: Táton kiadó, 1426 Bp., PF 5. Telefon/fax: 3411-770, vagy 20-3882-452; email: taton@tatonkiado.hu

Wagner Nándor: *A Filozófia Kertje* – a gellérthegyi szoboregyüttes (fotó: Makk István)

